

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Židovské a křesťanské motivy v textech Boba Dylana

Jitka Vojtková

Diplomová práce
2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jitka VOJTKOVÁ**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Židovské a křesťanské motivy v textech Boba Dylana**
Zadávací katedra: **Katedra religionistiky a filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude zabývat židovskými a křesťanskými motivy v textech Boba Dylana. Téma uchopí jako religionistickou sondu do problematiky vztahů mezi židovstvím a křesťanstvím. Přibližně čtvrtina práce by měla být věnována obecnému přiblížení této problematiky včetně uvedení celého spektra možných přístupů Židů ke křesťanské víře (od odmítání všeho co souvisí s křesťanstvím přes snahu spojit judaismus s otevřeností vůči Ježíši až po přijetí křesťanství spojené s odvrácením se od judaismu). V hlavní části textu pak studentka představí Boba Dylana jako zpěváka, v jehož písňových textech se prolínají židovské a křesťanské motivy. Zmapuje význam židovství a křesťanství jak v jednotlivých obdobích Dylanova života a díla, tak i v celkovém shrnutí. Nakonec uvede, kam by se podle jejích závěrů daly postojte Žida Dylana ke křesťanské víře umístit ve výše zmíněném spektru, a pokusí se vyhodnotit možný přínos zpracovávaného tématu v rámci zkoumání židovsko-křesťanských vztahů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Cartwright, Bert. The Bible in the Lyrics of Bob Dylan. Bury: Wanted Man, 1985. Dylan, Bob. Lyrics/Texty 1962-2001. Praha: Kalich, 2005. Fryová, Helen P. (ed.). Čítanka židovsko-křesťanského dialogu. Praha: Kalich/Vyšehrad, 2003. Heylin, Clinton. Bob Dylan. Olomouc: Votobia, 1994. Nešpor, Zdeněk R. Děkuji za bolest...: Náboženské prvky v české folkové hudbě 60.-80. let. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. Smolík, Josef. Křesťanství bez antijudaismu. Praha: OIKOYMENH, 2002. Turner, Steve. Touha po nebi: Rock'n'roll a hledání spásy. Praha: Návrat domů, 1997. Williamson, Nigel. The Rough Guide to Bob Dylan. London: Rough Guides Ltd, 2006. Wilson, Marvin R. Náš otec Abraham: Židovské kořeny křesťanské víry. Praha: Sborový dopis, 1997.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Vít Machálek, Ph.D.
Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání diplomové práce: 30. dubna 2009

Termín odevzdání diplomové práce: 31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení autorky:

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 11. 2010

Jitka Vojtková

SOUHRN

Tématem této diplomové práce jsou židovské a křesťanské motivy v textech Boba Dylana. Podkladem pro její zpracování se staly skladby Boba Dylana od samého počátku jeho tvorby, tedy od roku 1961, do současnosti. Výklad byl zaměřen zejména na rozbor autorových textů, jejichž prostřednictvím bylo poukázáno, jaké místo zaujímá židovství a křesťanství nejen v jeho díle, ale i životě.

První část práce, která pojednává o judaismu a křesťanství, se zaměřuje na židovsko-křesťanské vztahy, především na židovské kořeny křesťanství. Navazující kapitola, ve které je pomocí vybraných osobností ukázáno na rozmanitost židovských postojů ke křesťanství, v závěru práce posloužila jako vzor pro zařazení postojů Boba Dylana ke křesťanství. Třetí část práce tvoří krátký exkurz nastiňující osídlování Ameriky židovskými přistěhovalci, ve které je poukázáno na jejich usazování se v této zemi, ale i na odlišnosti oproti evropským zemím. Závěrečná kapitola je pojata jako shrnutí, která vyhodnocuje židovské a křesťanské motivy v textech Boba Dylana a umisťuje postoje Žida Dylana ke křesťanství.

KLÍČOVÁ SLOVA

Judaismu, křesťanství, USA, Bob Dylan, hudba.

TITLE

Jewish and Christian Subjects in the Lyrics of Bob Dylan

ABSTRACT

The theme of this thesis is “Jewish and Christian Subjects in the Lyrics of Bob Dylan”. The thesis is based on Bob Dylan’s songs since his very start until today. It means from 1961 up to the present. The interpretation is focused on the analysis of author’s texts through which it was pointed out the role of Judaism and Christianity not only in his work, but also in his life.

The first chapter deals with Judaism and Christianity and focuses on the Judeo-Christian relations, particularly on the Jewish roots of Christianity. Following chapter shows on the selected personalities the diversity of Jewish attitudes to Christianity and serves as a model for the conclusion of Bob Dylan's subsumption to Christianity. The Third chapter is a brief excursion outlining the settlement of an American Jewish immigrants and their establishment in this country, it shows the differences in comparison to European countries as well. The final chapter is conceived as a summary which assesses the Jewish and Christian subjects in Bob Dylan’s lyrics and sets his Jewish attitude towards to Christianity.

KEY WORDS

Judaism, Christianity, USA, Bob Dylan, music.

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Vítu Machálkovi, PhD., vedoucímu práce, za jeho podporu, trpělivost, rady, inspiraci a věnovaný čas. Dále bych chtěla poděkovat rodičům za jejich důvěru a plnou podporu po celou dobu mého studia.

Obsah:

Úvod.....	3
1. Judaismus a křesťanství	6
1. 1. Prvotní církev a její oddělování se od židovských kořenů.....	7
1. 2. Omezování svobody Židů a jejich pronásledování ze strany křesťanů.....	10
1. 3. Moderní antisemitismus a holokaust.....	13
1. 4. Vztahy křesťanů a Židů od holokaustu po současnost.....	15
2. Spektrum židovských postojů ke křesťanství	17
2. 1. Židé odmítající vše křesťanské	17
2.1.1. Adin Steinsaltz (1937).....	18
2. 2. Židé otevření židovsko-křesťanskému dialogu.....	18
2.2.1. Martin Mordochai Buber (1878 – 1965).....	19
2.2.2. Pinchas Lapide (1922 - 1997)	20
2. 3. Židokřesťané	21
2.3.1. Richard Wurmbrand (1909 – 2001)	22
2.3.2. Jean-Marie Lustiger (1926 – 2007).....	23
2.3.3. Ota Kukla (1931).....	25
2.3.4. Daniel Oswald Rufeisen (1922-1988).....	26
2.3.5. René Stutz	26
3. Židé v USA	28
3. 1. Příchod Židů do Spojených států amerických a vývoj do konce 19. století	28
3. 2. 20. století, 1. světová válka, meziválečné období.....	31
3. 3. Období od konce druhé světové války do současnosti.....	33
4. Život a dílo Boba Dylana	35
4. 1. Dětství a dospívání.....	36
4. 2. „Protestní“ období a přechod od folku k rocku.....	40
4. 3. Období od motocyklové nehody po „Rolling Thunder Tour“.....	46
4. 4. Konverze ke křesťanství	52
4. 5. Znovuobjevení židovství.....	57
4. 6. Období od poloviny osmdesátých let do současnosti	60

5. Dylan, židovství a křesťanství (shrnutí).....	64
Závěr	70
Seznam použité literatury.....	72
Seznam příloh.....	77

Úvod

Tato diplomová práce nese název *Židovské a křesťanské motivy v textech Boba Dylana* a ve své stěžejní části si klade za cíl na umělcově tvorbě přiblížit prolínání se dvou náboženských tradic, judaismu a křesťanství.

Za 50 let tvůrčího života napsal Dylan přes 500 písní a prodal více než 74 milionů alb. Hrál ve filmech¹ a je držitelem několika cen Grammy, Zlatého glóbu a Oscara. Získal čestné doktoráty a stal se držitelem *Commandeur de L'Ordre des Artes et des Lettres*, nejvyššího kulturního ocenění francouzské vlády. Jako první se stal nositelem Pulitzerovy ceny za rockovou hudbu, za vliv svých textů na populární hudbu a americkou kulturu a byl několikrát nominován na Nobelovu cenu za literaturu.²

Studium náboženských aspektů umělcovy tvorby často odkazuje na otázky po umělcově víře a otázky po víře Boba Dylana jsou živé téměř 50 let. Od doby, kdy vydal svá křesťansky orientovaná alba, přes návštěvy Izraele a znovunalezení svých židovských kořenů, bylo napsáno množství článků a knih, zabývajících se Dylanovou vírou. Je to Žid? Je to křesťan? Nebo stojí někde na pomezí?

Dylanova tvorba je ukázkovým příkladem židovsko-křesťanského dialogu v umění. Své židovské kořeny nakonec uznal a plně akceptoval, zároveň v sobě ale nemohl zahnat víru v Ježíše, který je podle něj *něco víc než křesťanství a náboženství vůbec*. V jeho písních nalézáme verše ze Starého i z Nového zákona. V jednu chvíli zpívá slova z knihy Genesis a v další z Matoušova evangelia.

Ještě předtím než se budu zabývat samotnými texty Boba Dylana, ve kterých se zaměřím na prolínání křesťanské a židovské tradice a zmapuji místo židovství a křesťanství v Dylanově životě a díle, budu se v první kapitole věnovat judaismu a křesťanství, které jsou s Dylanovým životem nepochybně spjaty. Zaměřím se na židovské kořeny křesťanství a na dějiny židovsko-křesťanských vztahů, v jejichž rámci poukážu i na pronásledování Židů ze strany křesťanů a neopomenu zmínit ani druhou světovou válku, holokaust a křesťanské reakce na něj. Historickou metodou ukážu na soužití křesťanů a Židů od počátku křesťanství až do současnosti a popíšu změny, které nastaly po druhé světové válce.

¹ Např. western Pat Garrett a Billy the Kid.

² V. Rynda, „Dvaadvacet let a pět dní na cestě“ [online].

Ve druhé kapitole představím spektrum židovských osobnosti židovsko-křesťanského dialogu, ale i takové osobnosti, které se k dialogu vůbec nevyjadřují. Tato kapitola mi v závěrečné části práce poslouží jako vzor, na základě kterého rozhodnu, kam lze v tomto spektru zařadit postoje Žida Dylana.

Židé v USA je téma třetí kapitoly, jelikož i Dylanovi prarodiče do této země přišli, aby našli *svobodu v zemi neomezených možností*. Ukážu, jakým způsobem se židovští přistěhovalci v zemi etablovali a zdůrazním rozdíly života Židů v USA a v evropských zemích.

V hlavní části této práce, v kapitole *Život a dílo Boba Dylana*, přiblížím Dylanovu tvorbu a životní události, které na ni měly vliv. V textech jeho písní naleznu biblické citace, které následně dohledám v Bibli,³ poukážu na jejich původní smysl a na to, jakým způsobem je autor používá. Zaměřím se na celou tvorbu Boba Dylana, od jejich začátků v roce 1961 až do přítomnosti.

V závěrečné kapitole shrnu Dylanovo židovství i křesťanství a zařadím ho do kontextu židovsko-křesťanských vztahů.

Spor o velké nebo malé písmeno ve slově Žid/žid po vzoru Martina C. Putny⁴ řeším tím, že uvádím vždy velké písmeno, a to i vzhledem k tomu, že většina mé práce časově spadá do druhé poloviny 20. století, kdy se prosadilo pojetí Židů jakožto národa.

Jelikož se nejedná o hebraistickou práci, pro hebrejskou Bibli budu užívat termínu Starý zákon. V našem sociokulturním prostředí je tento termín běžně používán i mimo křesťanský okruh.

Základní literaturou, pro kapitolu o Dylanově životě a tvorbě, je životopis od Clintona Heylina,⁵ který je považován za nejpřesnější a nejúplnější výčet Dylanova života a díla. Vzhledem k tomu, že končí v roce 1990, bylo nezbytné při hledání informací od této doby do současnosti, využít možností internetu. Kniha Berta Cartwrighta – *The Bible in the lyrics of Bob Dylan* mi pomohla lépe vnímat tu stránku písní, která se dotýká náboženství. Texty Dylanových písní posledních devíti letech čerpám z autorových oficiálních stránek www.bobdylan.com. Dřívější texty pak z knihy

³ Pro jednotu celé práce jsem se rozhodla čerpat z českého ekumenického překladu Bible i přesto, že jsem si vědoma skutečnosti, že Dylan v některých svých textech čerpá z autorizované *King James Version*.

⁴ M. C. Putna, *Česká katolická literatura 1918–1945*.

⁵ C. Heylin, *Bob Dylan*, 1992.

Bob Dylan: Lyrics/Texty 1962-2001, která obsahuje anglické originály i české překlady Dylanových písňových textů.

Jsem si vědoma toho, že nemohu zmínit každou Dylanovu píseň, ve které je možné dohledat židovské nebo křesťanské motivy. Vybrané skladby jsem použila v maximální možné šíři a některé texty v jejich celém rozsahu umístila do přílohy.

1. Judaismus a křesťanství

Příslušníků židovského národa dnes můžeme napočítat na 15 milionů⁶ a spolu s křesťanstvím a islámem jej řadíme k abrahámovským náboženstvím. Jeho kořeny nalézáme ve starověkém Izraeli.⁷

Podle halachy⁸ je Židem ten, kdo se narodil židovské matce nebo přestoupil k židovství. Jedním ze základních předpisů judaismu je obřad zvaný *Brit mila*. Během tohoto obřadu je chlapci, osmý den po jeho narození, provedena obřízka⁹ a chlapec dostává hebrejské jméno.

Na půdě judaismu vzniklo křesťanství a za křesťany jsou označováni následovníci Ježíše z Nazaretu, kteří jej považují za Mesiáše. Křesťanství je v současné době s více než jeden a půl miliardou vyznavačů největším a nejrozšířenějším světovým náboženstvím.¹⁰ Slovy W. D. Daviese: „*Judaismus je živnou půdou křesťanství; křesťanství je 'kost z kostí' judaismu.*“¹¹

Příslušnost ke křesťanství je dána křtem. Křesťané věří, že křtu je zapotřebí pro smazání prvotního hříchu, a proto je běžný křest malých dětí,¹² při kterém nově pokřtěný člověk dostává jméno.

Ačkoli se může zdát, že společné prvky v obou náboženstvích by měly sloužit ke vzájemnému porozumění, ne vždy tomu tak bylo či je. Společná část Bible, tedy

⁶ Téměř sedm milionů Židů žije ve Spojených státech, ale jen třetina z nich náleží k některému z náboženských směrů, do nichž je judaismus rozdělen. (Ch. Partridge, *Encyklopedie nových náboženství*, s. 104).

⁷ Příčemž je rozlišován *Am Jisrael* (lid Izrael) a *Erec Jisrael* (země Izrael). *Am Jisrael* označuje židovský lid. Členství v židovském lidu je věcí příbuzenské řady. Je ale rovněž možné se k židovskému lidu připojit konverzí. *Erec Jisrael* označuje území, které je v křesťanském prostředí označováno jako Svatá země. Dále se rozlišuje i *Medina(t) Jisrael* (stát Izrael), který označuje politickou formu židovské civilizace v zemi v určitém období. (*Slovník Židovsko-křesťanského dialogu*, s. 61-62).

⁸ Při provádění obřízky se Židé odvolávají na halachu, tedy na texty právní povahy, které obsahují 613 *micvot*, příkazů a zákazů biblického původu.

⁹ Gn 17:9–14 „*Bůh dále Abrahamovi řekl: 'Ty i tvoje potomstvo budete mou smlouvu zachovávat ve všech pokoleních. Znamením mé smlouvy mezi mnou a vámi i tvým potomstvem, kterou budete zachovávat, bude toto: Každý mezi vámi, kdo je mužského pohlaví, bude obřezán. Dáte obřezat své neobřezané tělo a to bude znamením smlouvy mezi mnou a vámi. Po všechna pokolení každý, kdo je mezi vámi mužského pohlaví, bude osmého dne po narození obřezán, doma zrozený i koupený za stříbro od kteréhokoliv cizince, který není z tvého potomstva. Musí být obřezán každý zrozený v tvém domě i koupený za stříbro. Tak bude má smlouva pro znamení na vašem těle smlouvou věčnou. Neobřezanec, který by nedal své neobřezané tělo obřezat, bude ze svého lidu vyobcován; porušil mou smlouvu.*“

¹⁰ Ch. Partridge, cit. dílo, s. 31.

¹¹ M. R. Wilson, *Náš otec Abrahám*, s. 18.

¹² Výjimku tvoří baptistické církve pro něž je příslušnost k církvi dána křtem dospělých a nikoli křtem dětí a to i u těch, kteří křest v mládí již přijali (anabaptisté).

Bible hebrejská, tvoří společný základ v obou náboženských proudech a tak by dialog mezi oběma náboženstvími měl být vlastně usnadněn. Ani křesťané ale nezastávají stejné stanovisko co se rozsahu knih hebrejské Bible týče. Římsko-katolická církev a církve pravoslavné vycházejí z kánonu Septuaginty. Protestantské církve používají Bibli, resp. Starý zákon v rozsahu hebrejské Bible (Tanachu).

Způsob výkladu Písma je u obou náboženství odlišný. Hebrejská bible a křesťanský Starý zákon jsou i jinak uspořádané. Zatímco hebrejská Bible končí 2. knihou Letopisů, Starý zákon je zakončen knihou proroka Malachiáše.

Křesťané ke Starému zákonu v polovině 2. století n. l. připojili tzv. Nový zákon, který pojednává především o Ježíši z Nazaretu. V židovství na Tanach jako *Psaný zákon* navazuje *Ústní zákon*, který se nazývá *Mišna* a spolu se svým komentářem, *Gemarou*, tvoří *Talmud*.¹³

Je důležité si uvědomit, že židovství a křesťanství mají při výkladu Písma odlišné kontexty. Mnohem vážnější otázkou je, zda textům, které jsou oběma náboženstvím společné, rozumějí všichni stejně, zda je vůbec možné je interpretovat nebo aplikovat alespoň podobným způsobem.¹⁴

1. 1. Prvotní církev a její oddělování se od židovských kořenů

Prvotní křesťané¹⁵ byli židovští následovníci Ježíše. Ježíš se podle Nového zákona narodil jako Žid a dodržoval veškeré židovské zvyky. Narodil se židovským rodičům (Mt 1:16), osmého dne byl obřezán (L 2:21), účastnil se slavnosti Pesach (L 2:41-43), vzdělával se u různých židovských učitelů (L 2:46-47) a z počátku pravidelně navštěvoval synagogu o šabat (L 4:16), kde také učil (Mt 4:23, Mt 9:35, L 4:15-18, J 18:20).

Prvotní církev byla brána jako na sekta v rámci judaismu.¹⁶ Prvotní křesťané pobývali v Izraeli, jejich Biblí byl Tanach, jejich Bohem byl Bůh jejich otců, jejich

¹³ Talmud je rozsáhlá sbírka, která rozpracovává náboženské povinnosti a shrnuje židovskou moudrost pro všechny oblasti praktického života.

¹⁴ Svatý Pavel, *synagoga a církev*, s. 87.

¹⁵ Pro snadnější rozlišování budu Židy, kteří přijali Ježíše za Mesiáše, označovat termínem křesťané i přesto, že v prvních stoletích se jedná spíše o židovskou sektu v rámci judaismu.

¹⁶ Sk 24:14 „Přiznávám se ti však k tomu, že podle směru, který oni označují za sektu, sloužím Bohu svých předků: Věřím všemu, co je napsáno v zákoně Mojžíšově a v prorockých knihách.“

Mesiášem byl Žid a jejich mateřská církev vyrostla ze samých Židů.¹⁷ Židovská obec prvotní křesťany přijímala uvnitř svého společenství v synagoze a chrámu. Ani po synodu v Javne neprobíhalo formální vyloučení Židů, kteří přijali Ježíše jako Mesiáše.¹⁸

Komunita křesťanů, která se z Jeruzaléma přesouvá do Říma, je v Antiochii¹⁹ nucena řešit rozhodující zlom v soužití křesťanů uvnitř židovské komunity. Mezi „židokřesťany“ a „pohanokřesťany“²⁰ vyvstala otázka, zda musí křesťané z pohanů²¹ dodržovat všechny zákony Židů. Na vztah k židovskému Zákonu neměli tito věřící vyhraněný názor. Můžeme se zde setkat s těmi, kteří stáli proti Zákonu, s těmi, kteří dodržovali morální kodex judaismu, ale neřídili se žádným z ceremoniálních zákonů, se skupinou, která zřejmě dodržovala celé učení Zákona mimo obřizky²² a se skupinou, která dodržovala Zákon včetně slavení soboty a rituální obřizky.²³ Byla položena otázka, zda musí *pohanokřesťané* fakticky přijmout židovský způsob života – obřizku, svátky a četné předpisy týkající se soboty, očišťování a stravování.

V roce 49 jeruzalémský koncil ve sporu o tom, zda je obřizka nutná pro spásu, zaujal jasné stanovisko a rozhodl, že obřizku podstupovat nemusí. Mělo jim ale být jasně řečeno, že záchrana je Božím darem, nikdo si ji nemůže obstarat nebo získat pouhým proděláním jakéhokoliv obřadného rituálu.²⁴

Otázka obřizky postupně rozpoutala další vlnu otázek, kterými se prvotní církev začala odlišovat od původní pozice v rámci struktury judaismu. Historickým příkladem toho je záležitost šabat.²⁵ Ačkoli prvotní církev šabat dodržovala, během času přešla

¹⁷ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 27.

¹⁸ D. O. Rufeisen, *Hebrejští křesťané mezi prvotními a pozdějšími křesťanskými tradicemi*, s. 156.

¹⁹ Právě v Antiochii byli učedníci poprvé nazváni křesťany. Sk 11:26.

²⁰ Židokřesťané je souhrnné označení pro rané křesťanské sekty, které vnucovaly novokřesťanům, přicházejícím do raně křesťanských obcí jako dřívější vyznavači polyteistických náboženství (tzv. pohanokřesťané), striktní dodržování Tóry a odmítali učení sv. Pavla. Nejznámější z těchto sekt byli Ebionité a Nazaréni.

²¹ Myslí se národ odlišný od židovského.

²² M. R. Wilson, cit. dílo, s. 24.

²³ Do této skupiny by se dala zařadit židokřesťanská skupina *Ebionitů*. Ti uznávali Ježíšův mesiášský nárok, ale neuznávali jeho božství stejně, jako neuznávali jeho nadpřirozené početí. Dodržovali příkazy Zákona, slavili šabat, chlapcům prováděli obřizku a zachovávali všechna zákonná ustanovení o zachovávání rituální čistoty. Po zájemcích o křesťanství ze strany pohanů požadovali nejdříve plné zapojení do židovské komunity, teprve pak mohl být pohan přijat do církve. Podobnou byla i židokřesťanská skupina *Elkesaitů*.

²⁴ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 47.

²⁵ Slavení šabat se vztahuje ke stvoření světa a jeho ustanovení vychází z Gn 2:2-3: „*Sedmého dne dokončil Bůh dílo, které konal, sedmého dne přestal konat veškeré své dílo.*“

k bohoslužbám v neděli, tedy v den Ježíšova vzkříšení.²⁶ Židé tento přesun bohoslužeb ze soboty na neděli chápali jako opuštění Zákona a přijetí jakési *nové smlouvy*, která nahradila *smlouvu starou*, a prohlašovala ji za neplatnou a zastaralou.²⁷

V roce 66. n. l. se Židé vzbouřili proti římské nadvládě, zatímco židokřesťané z Jeruzaléma odešli na východ, do východního Jordánska, odkud se šířili dále. Židé napadli římské posádky v Jeruzalémě a vypukla tzv. Židovská válka, která ale pro Židy skončila porážkou, dobytím Jeruzaléma Římany a zničením Chrámu v srpnu roku 70 n. l. V důsledku války zahynulo asi 600 000 Židů. Od této doby se centrem židovské kultury, náhradou za Chrám, staly synagogy.²⁸

Okolo poloviny druhého století si církve začala více uvědomovat stanovisko Židů trvajících na tom, že Ježíš nebyl Mesiášem Izraele. To ji vedlo k tomu, aby se vymezila od Izraele odděleně a to dokonce jako jeho náhrada.²⁹ Křesťanství se snažilo být dědicem židovství. Církve chápala samu sebe jako „nový Izrael“, „nový Jeruzalém“, a „nový lid Boží“ a přisvojila si čestné tituly jako „vyvolený lid“ nebo „svatý národ“.³⁰

Židovství a křesťanství tvoří v této době již dvě různá, v mnohých rysech příbuzná, ale přece již zřetelně oddělená, náboženství. Blízká příbuznost a mnohé prvky společné tradice³¹ pak po staletí zůstávají spíše příčinou sporů než podkladem pro vzájemné porozumění nebo sdílení.³²

Vzniklá církve se obrátila proti Židům. Zapomněla, že Ježíš byl Žid a začala se od židovských kořenů odtrhávat a sama sebe označovat povětšinou nežidovskou terminologií. Vzorem tohoto procesu je slovo *křesťanství*, odvozené od řeckého překladu *Christós* hebrejského slova *mašiaĥ*, které znamená „Mesiáš“. Pavlovy listy, stejně tak jako evangelia či Skutky apoštolské, byly psány řecky. S Pavlem nastal *přechod od židovského křesťanství ke křesťanství vysloveně řeckému*.

Církve začala používat novou terminologii ve vztahu k Písmu: „Tóra“ se stala „Pentateuchem“, „Thilim“ (Žalmy) se staly „Žaltářem“ a hebrejské protějšky postupně

²⁶ *Didache*, soubor církevních nařízení sepsaných kolem roku 120 n. l., také nařizuje křesťanům, aby se scházeli k bohoslužbě v den Páně. (M. R. Wilson, cit. dílo, s. 80).

²⁷ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 80.

²⁸ S. Segert, *Starověké dějiny Židů*, s. 206-207.

²⁹ F. Vouga, *Dějiny raného křesťanství*, s. 84.

³⁰ H. Waldenfels, *Fenomén křesťanství*, s. 67.

³¹ Tóra, základní liturgické prvky, koncepce svátků, instituce synagogy pozměněná na kostel, atd.

³² M. Prudký, *Zvláštní lid páně*, s. 47.

nahradila řecká jména jako Genesis nebo Exodus.³³ Řecky také byla formulována první vyznání víry i první římská eucharistická modlitba. Ve velmi krátké době se tak rozšířilo helénisticky zabarvené křesťanství, které přijala prakticky celá Římská říše. Jako protiklad k mizícímu židokřesťanství (paradigma I) nastoupilo *celosvětové a „ekumenické“, helénistické paradigma křesťanství (paradigma II)*.³⁴

1. 2. Omezování svobody Židů a jejich pronásledování ze strany křesťanů

„Od časů Bible do současnosti je obtížné najít jediné století, ve kterém by církev nějakým významným způsobem nepřispěla k utrpení židovského národa.“³⁵

Vznikající křesťanská církev se velmi rychle začala židovství odcizovat. Křesťanství postupně začalo převládat, což si Židé ověřili na císařských ediktech, které jim nejen odnímalý privilegia, ale navíc je svými rozhodnutími odsouvaly mezi podřadné lidské tvory. Poté, co císař Konstantin vydal v roce 313 Edikt milánský, se křesťanství stalo privilegovaným a následně jediným náboženstvím říše. Judaismus začal být křesťany vnímán jako nevídaný konkurent. To vedlo k různým opatřením, kterými byl společenský vliv Židů oslaben³⁶ a křesťanství se začalo zbavovat těch částí, které svým židovským původem byly většinové populaci nesrozumitelné nebo nepřijatelné. Cílem mělo být oddělení Židů od křesťanů ve všech formách společenského i náboženského života.³⁷ Po Nicejském koncilu v r. 325, kam biskupové židovsko-křesťanských obcí nebyli přizváni, protižidovská nenávisť vzrostla. Židokřesťanství bylo prohlášeno za heretické a byla přijata další protižidovská opatření. Ježíš zde byl definován jako *„Bůh z Boha, světlo ze světla, Bůh pravý z Boha pravého... téže bytosti s Otcem“* a nejběžnější nadávka, kterou byli Židé častováni, byla „bohovrazi“.³⁸

Na přelomu 4. a 5. století byly Janem Zlatoústým vydány *Homilie proti Židům*.

³³ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 90-91.

³⁴ H. Küng, *Po stopách světových náboženství*, s. 230-231.

³⁵ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 92.

³⁶ Židům byl zakázán vstup do Jeruzaléma nebo obracet křesťany na judaismus. Tento zločin se trestal smrtí. Dále pak nesměli mít křesťanské otroky, uzavírat manželství s křesťany atd.

³⁷ H. Fry, *Čítanka židovsko-křesťanského dialogu*, s. 23.

³⁸ G. Messadié, *Obecné dějiny antisemitismu*, s. 121.

Jeho osm kázání, v nichž přímo označoval Židy za zlo a přirovnával je ke zvířatům, po staletí patřila k nepopulárnější a k nejčtenější v křesťanské literatuře. Jejich části se staly pevnou součástí velikonoční liturgie byzantského ritu. Jan Zlatoústý o synagoze mluví jako o jeskyni loupežníků a útočišti divokých a špinavých zvířat. Říká, že *Židé nemají o duchovních věcech ani ponětí a že nemají větší nadání než kozy nebo prasata. Žijí z potulky a obžerství.*³⁹ Ve svém kázání z roku 386 obvinil své židovské současníky ze zabití Krista a křesťany, kteří se s nimi shromažďovali na jednom místě, označil jako „ctitele Kristových vrahů.“⁴⁰

V roce 438 východořímský císař Theodosius II. vydal *Theodosiův kodex*, který byl později doplněn *Justiniánovým výnosem - O Židech*. Upravovaly vztah Židů k většinovému obyvatelstvu. Bylo zakázáno stavět nové synagogy, Židé nesměli vlastnit křesťanské otroky, četba Bible v hebrejštině byla zakázána. Židé začínali být vyháněni z měst.⁴¹

Ani zánik západorímské říše nezpomalil pronásledování Židů. Jejich postavení bylo po celou dobu vlády Karla Velikého i po rozdělení říše Verdunskou smlouvou r. 843 takové, jak ho určovaly říšské zákony. Židé nebyli rovni říšským občanům.⁴²

Významným mezníkem se stal rok 1095, ve kterém papež Urban II. vyhlásil první křížovou výpravu. Cílem bylo dobýt Svatou zemi a osvobodit místa posvátná pro křesťany z rukou muslimů. V některých kruzích se ale objevila myšlenka začít s bojem proti „Kristovým nepřátelům“ již ve vlastní zemi. „*Chceme jít bojovat proti nepřátelům Boha na východě, ale máme před očima Židy, rasu nepřátelštější Bohu než jakákoliv jiná.*“⁴³ Z tohoto důvodu začala křížácká vojska přepadat židovská sídliště a Židé byli postaveni před následující volbu: buď přijmout křest, a uznat tak *správnost* křesťanské víry, nebo zemřít. Velká část Židů právě při první křížové výpravě a během následných vln pogromů⁴⁴ zvolila smrt „k posvěcení Božího jména“ (kidduš ha-šem).⁴⁵

³⁹ M. Prudký, cit. dílo, s. 24.

⁴⁰ A. Drexlerová, *Já a Ty: o křesťanství, židovství a jejich vzájemných vztazích*, s. 31.

⁴¹ K. Schubert, *Dějiny židů*, s. 26.

⁴² V r. 1084 Rudiger, biskup ze Špýru, mimo jiné Židům dovolil, že mohou oběhnat svou městskou čtvrtí hradební zdí. (G. Messadié, cit. dílo, s. 132).

⁴³ G. Messadié, cit. dílo, s. 134.

⁴⁴ Pro pogromy je charakteristická skutečnost, že nepřátelství není namířeno pouze proti jednotlivcům či skupinám jednotlivců, ale proti všem členům menšiny. V tomto konkrétním případě proti všem Židům.

⁴⁵ F. Graus, „Nepřátelství vůči Židům ve středověku: křížové výpravy, pogromy a nucené křty“ [Online].

Roku 1139 II. lateránský koncil přidělil obchodní činnosti Židům. Směli se, a měli, zabývat půjčkami na úrok, lichvou. Koncil zároveň křesťanům zakázal věnovat se obchodu s penězi. A protože neexistuje obchodní podnikání bez půjček, bylo dovoleno Židům to, co bylo zakázáno křesťanům.⁴⁶

Období vrcholného středověku bylo poznamenáno vyvražďováním Židů po celé Evropě. Objevují se další smyšlenky o judaismu, které měly ukázat nadřazenost křesťanství. Židé začínali být líčeni jako vtělení ďábla a přičítaly se jim pohanské praktiky a čarodějnictví. Odtud pochází obvinění z rituální vraždy a znesvěcení hostie.⁴⁷ Běžné bylo přesvědčení, že Židé potřebují křesťanskou, a nejlépe dětskou krev k náboženským obřadům. V neposlední řadě se stále setkáváme s nařčením Židů z podílu na smrti Ježíše Krista. V letech 1348–1349, kdy Evropu zasáhla epidemie černého moru, vzniká další mýtus, tentokrát o tom, že Židé otravují studně.⁴⁸

Lze říci, že postoj církve a středověké společnosti nebyl postojem antisemitským, ale antijudaistickým. Nikoli původ Židů, ale jejich zvyky a náboženství byly „*problematické*“. Antijudaismus pojímá Židy jako národ či rasu za stejně hodnotné jako jakékoli jiné národy, Židé ale budou vyňati ze spásy, pokud nepřijmou křesťanské učení o Ježíši jakožto Spasiteli a Božím synu.

Jedním z nejstarších a nejvýraznějších projevů protižidovské diskriminace byla povinnost Židů žít odděleně od ostatního obyvatelstva. Pro takto oddělená místa se od počátku 16. století začalo užívat slovo italského původu, tzv. ghetto,⁴⁹ která se v Evropě uchovala až do 19. století. Smyslem ghetta bylo izolovat a ponížít Židy. Podobně mělo působit i nařízení z r. 1215 prikazující Židům nosit odlišující znamení na oděvu.⁵⁰

Postavení Židů se nezměnilo ani s počátkem novověku a příchodem reformace, kdy učení Martina Luthera přineslo nové antijudaistické prvky, který zprvu Židům nabídl novou náboženskou pravdu v očekávání, že ji přijmou. To se nestalo a Luther v roce 1543 vyjádřil svou zlobu v *snad v nejostřejším křesťanském protižidovském*

⁴⁶ G. Messadié, cit. dílo, s. 136.

⁴⁷ H. Fry, cit. dílo, s. 27.

⁴⁸ G. Messadié, cit. dílo, s. 149.

⁴⁹ Označení vzniklo v Benátkách, kde Židé od roku 1516 mohli obývat jen část zvanou *geto nuovo* (nová slévárna), která bylo od ostatního města oddělena zdmi, branami a padacími mosty.

⁵⁰ L. Pavlát, *Antisemitismus – nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva*, s. 89.

traktátu *všech dob* nazvaném *O Židech a jejich lžích*,⁵¹ ve kterém navrhoval vypalovat židovské domy, pálit Talmud, vyvlastňovat židovský majetek, Židy deportovat a ukončit jejich privilegia.⁵² Tvrdil „že Židé jsou parazity společnosti, kteří se dají obrátit na víru hůř než ďábel, a že jsou předurčeni pro peklo“.⁵³ Luther zde vlastně navrhl, s výjimkou konečného řešení, vše co o několik století později provedli nacisté.

1. 3. Moderní antisemitismus a holokaust

Kořeny moderní rasové teorie sahají do sklonku osmnáctého století. Jedním z protagonistů koncepce o důležitosti ras v dějinách a o jejich nerovnosti byl francouzský diplomat Arthur de Gobineau. Tvrdil, že směšování ras vede k úpadku národů a civilizací. Mezi nejznámější a nejzávažnější typy rasismu patří antisemitismus nebo tzv. biologický rasismus, velice typický pro nacismus, se kterým souvisí rasistická teorie Adolfa Hitlera o nadřazenosti tzv. „árijské rasy“.⁵⁴

V devatenáctém století se objevuje mýtus Žida jako spiklence. Mělo se za to, že Židé organizují spiknutí, aby uchvátili vládu nad světem. Byli obviňováni např. z vyvolání búrské války a později i revoluce v Rusku. V roce 1879 německý politický agitátor Wilhelm Marr přichází s novým pojmem, pojmem antisemitismu, který nově definoval tradiční protižidovské pocity a učinil z nenávisti vůči Židům spíše rasovou nežli jen náboženskou záležitost.⁵⁵ Moderní antisemitismus se poprvé objevuje ve Francii a v Německu, následně v Rusku. Židům byla znovu přisouzena role tzv. *obětních beránek*. Hned zpočátku se však antisemité museli vypořádat s obtížným problémem a to, jak tohoto *obětního beránka* definovat. Moderní antisemitskou odpovědí na tento problém je *teorie židovské rasy*.⁵⁶

Jako reakce na pronásledování rozvinul v roce 1896 Theodor Herzl v knize *Židovský stát* myšlenku sionismu⁵⁷ a definoval tak židovskou otázku jako problém národního sebeurčení. Podle Herzlova názoru bylo možno vyřešit tento problém

⁵¹ *Von den Juden und ihren Lügen.*

⁵² L. Pavlát, cit. dílo, s. 88.

⁵³ H. Fry, cit. dílo, s. 27.

⁵⁴ L. Pavlát, cit. dílo, s. 100.

⁵⁵ M. R. Wilson, cit. dílo, s. 92.

⁵⁶ I. Shahak, *Historie a náboženství Židů*, s. 88.

⁵⁷ Sionismus je pojem, kterým je označováno židovské hnutí usilující o znovuzřízení národního domova.

politickou cestou⁵⁸ a to vytvořením židovského státu. Stát Izrael byl založen tři roky po skončení války, v noci ze 14. na 15. května.⁵⁹

Roky 1933–1945 znamenaly v dějinách Evropy kritické období. Německo, ale i většinu Evropy ovládal totalitarismus. V roce 1933 se Adolf Hitler stal německým kancléřem a zavedl svou *protižidovskou politiku*. Židy vinil za všechno špatné, co se německému národu přihodilo.

Holokaust⁶⁰ (hebr. šoa⁶¹), nejhrůznější událost světových dějin, měl za následek vyvraždění šesti milionů Židů.⁶² Po rozpoutání druhé světové války počet koncentračních táborů rychle rostl. Na podzim 1941 začal systematický program deportací Židů z Německa a jím obsazených zemí do východních vyhlazovacích táborů. *Konečné řešení židovské otázky* pokračovalo až do poslední chvíle války i přesto, že rozsáhlá říše nacistických koncentračních táborů se již hroutila. Nacisté zároveň ale usilovali o zahlázení stop po svých zločinech. Již v roce 1943 byly likvidovány doklady o hromadném vraždění. Na podzim roku 1944 byly na rozkaz Heinricha Himmlera, říšského velitele SS, ničeny stopy po vraždění v Osvětimi a tamější plynové komory byly vyhozeny do vzduchu.⁶³

Holokaust byl praktickou aplikací *konečného řešení židovské otázky*, kterým mělo být úplné vyvraždění židovské populace. 8. května 1945 formálně skončila válka v Evropě. Ze strany nacistického Německa bylo vyvražděno šest milionů Židů, přičemž přibližně polovinu obětí tvořili Židé z Polska a přes dva miliony ze SSSR.⁶⁴

⁵⁸ První sionistický kongres se konal 29. - 31. srpna 1897 v Basileji a tímto datem začínají vlastní dějiny sionistického hnutí.

⁵⁹ Stát Izrael byl v rámci židovského kalendáře založen pátý den měsíce jar, r. 5708.

⁶⁰ Slovo *holokaust* (*holocaust*) pochází z řeckého slova *holokauston*, který v Bibli označuje zápalnou oběť, celopal. V obecném významu se pojmem rozumí genocida či vyvraždění národa. Ve vztahu k Židům se jedná o *nepřesné* označení éry nacistické perzekuce Židů v letech 1933–1945. Nepřesné z toho důvodu, že pod pojem holokaust spadá rovněž likvidace i některých jiných menšin než židovských.

⁶¹ Šoa – zničení. Hebrejský termín šoa označuje pouze genocidu židovského národa, nevztahuje se k jiným menšinám, které byly systematicky likvidovány nacisty v období 1933–1945.

⁶² První koncentrační tábor byl zřízen 22. března 1933 v Dachau. První koncentrační tábory byly zřizovány z důvodu nízké kapacity německých věznic a byly určeny především pro politické odpůrce režimu (zejména komunisty a sociální demokraty), ale také pro homosexuály, Romy, Svědky Jehovovy a Židy. Zde ještě nebyli systematicky vyhlazováni. Umírali zde především z důvodu špatných hygienických podmínek, nedostatku jídla, vody nebo spánku. Mezi roky 1933 – 1945 založili nacisté okolo 20 000 různých táborů.

⁶³ M. Frankl, „Zhroucení nacistického Německa“ [Online].

⁶⁴ A. Franková. *Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války*, s. 81.

1. 4. Vztahy křesťanů a Židů od holokaustu po současnost

Křesťané nebyli primární obětí holokaustu, *byli až příliš často mezi pachateli a těmi, kteří nečinně přihlíželi*. Jaký význam má holokaust pro *přežívající křesťanství*? To je otázka, kterou si v antologii Helen Fry klade katolický teolog Michael McGarry.⁶⁵ Podle jeho názoru je nutné, aby křesťanství *přežilo se ctí*, vyrovnat se s některými etickými aspekty holokaustu. Ptá se, co je možné vyvodit z toho, že tak málo křesťanů pomáhalo svým *židovským bratrům a sestrám v době, kdy byli v nouzi*? Dochází k závěru, že aby mohli křesťané dále *existovat se ctí, musejí jakožto církve znovu vymezit svou identitu*. Dospět k identitě, která by odpovídala požadavkům *poosvětimské církve* a k tomu lze podle McGarryho dospět pouze prostřednictvím dialogu křesťanů se Židy.⁶⁶

V prvních poválečných letech můžeme pozorovat zvláštní jev. Postupně se objevují a zveřejňují fakta o průběhu a rozsahu nacistického masově vyhlazovacího programu. Jména koncentračních táborů vstupují do dějin a stávají se pojmy svého druhu. Naléhavě se vynořuje otázka, nakolik je samo křesťanské učení zodpovědné za největší genocidu v evropských dějinách. V Německu se objevují prohlášení, která se snaží veřejně vyslovit jasné stanovisko k tomu, co se za nacismu v Říši a v církvi dělo.⁶⁷

Podstatné kroky k usmíření Židů a křesťanů podnikl II. vatikánský koncil svým prohlášením *Nostra Aetate*. *Nostra Aetate* je deklarace o poměru katolické církve k nekřesťanským náboženstvím, vyhlášená 28. října 1965, která mimo jiné říká: „*protože tedy mají křesťané a Židé tak velké společné dědictví, chce tento posvátný sněm podpořit a doporučit vzájemné poznávání a úctu*.“⁶⁸

V New Yorku se v roce 1974 uskutečnilo mezinárodní sympozium o holokaustu, kde se stanovily základní body tzv. „teologie holokaustu“.⁶⁹ Sympozia se zúčastnilo mnoho křesťanských i židovských zástupců z různých vědních oborů. Teologie holokaustu se pokouší zjistit, v jakém rozsahu může být křesťanství zbaveno svého

⁶⁵ H. Fry, cit. dílo, s. 76-77.

⁶⁶ Tamtéž, s. 76-77.

⁶⁷ M. Prudký, cit. dílo, s. 34-35.

⁶⁸ „Nostra Aetate“ [online].

⁶⁹ Teologií holokaustu se označuje proud v křesťanské teologii, který se pokouší fenomén holokaustu nějakým způsobem teologicky uchopit a vyvodit z něj důsledky pro křesťanství.

dějinného průvodního jevu, antisemitismu, aniž by přestalo být křesťanstvím. Obsahuje kritickou analýzu křesťanské tradice tváří v tvář židovskému národu, sleduje chování církve vůči Židům a v neposlední řadě se pokouší určit nové teologické a společenské podmínky k tomu, aby mohla vzniknout solidarita mezi křesťany a Židy.⁷⁰

Významnou skupinou jsou tzv. křesťanští sionisté, kteří jsou organizováni v několika uskupeních, především v ICEJ (*International Christian Embassy Jerusalem*). Na základě biblických pasáží křesťanští sionisté věří v mimořádnou dějinně eschatologickou úlohu Židů. Jejich návrat na Sión a založení státu Izrael je znamením doby předcházející příchodu Mesiáše a konec dějin. Převážně z tohoto důvodu ICEJ organizuje podporu židovského přistěhovalectví do Izraele a motivuje přistěhovalce k obydlení okupovaných palestinských území.⁷¹

V roce 2000 byl vydán dokument, který ve vztazích mezi Židy a křesťany způsobil významné změny. Tímto dokumentem je *Dabru emet*,⁷² který byl poprvé publikován v *New York Times*. Je dílem amerických a britských židovských vzdělanců. Přihlašuje se nejen ke společné křesťansko-židovské odpovědnosti za řešení sociálních a mravních problémů světa, ale uznává i možnost vzájemného duchovního obohacování a teologického porozumění. I přesto, že toto prohlášení bylo napadáno jak z křesťanské, tak i ze židovské strany, může být určitým odrazovým můstkem pro židovsko-křesťanský dialog.⁷³

⁷⁰ A. Drexlerová, cit. dílo, s. 48.

⁷¹ R. Míčka, „Palestinská teologie osvobození“ [online].

⁷² Název dokumentu *Dabru emet* (z hebrejštiny: mluďte pravdu) byl převzat ze Za 8:16 „*Konejte toto: Mluvte každý svému bližnímu pravdu. Vynášejte ve svých branách pravdu a pokojný soud.*“

⁷³ V. Tydlitátová, „Možnosti a limity křesťansko-židovského dialogu“ [online].

2. Spektrum židovských postojů ke křesťanství

V této kapitole představím vybrané židovské osobnosti, které se nějakým způsobem vyjadřují ke křesťanství. Do tří podkapitol jsem zařadila reprezentativní osobnosti a popsala jejich postoje ke křesťanství. Jedná se o spektrum možných přístupů Židů ke křesťanství, od odmítání všeho, co souvisí s křesťanstvím přes snahu spojit judaismus s otevřeností vůči Ježíši až po přijetí křesťanství spojené s odvrácením se od judaismu.

Osobnosti, které jsem zvolila jako zástupce té které skupiny, jsou *typickými* představiteli, z jejichž názorů a děl se budu snažit ukázat jejich postoje ke křesťanství. V závěru tato kapitola poslouží jako *vzor* jež mi pomůže určit, kam umístit postoje Boba Dylana ke křesťanské víře v níže nastíněném spektru.

2. 1. Židé odmítající vše křesťanské

V Izraeli samotném, a zejména v ortodoxních židovských komunitách je o křesťanství a o postavu Ježíše zájem nepatrný. Víra ortodoxních Židů se bez postavy Ježíše velice dobře obejde, a tudíž tento jejich *nezájem* není ničím překvapivým.

Helen Fry jako *typicky židovskou interpretaci* historické postavy Ježíše, ve své antologii *Čítanka židovsko-křesťanského dialogu*, zvolila interpretaci rabína Stuarta Rosenberga, který objasňuje biblické pojetí Mesiáše jako především osobu *pomazaného* – buď proroka, kněze nebo krále. Jak Rosenberg zdůrazňuje, že pomazaný neoplýval žádnými božskými nebo nadlidskými kvalitami. *Slovu “Mesiáš” musíme rozumět v jeho původním biblickém kontextu.*

„Každý, koho vybral Bůh skrze proroky, aby vládl lidu, byl považován za ‘jeho mesiáše’, pomazaného. ... V bibli je všude ‘ten pomazaný’ bytost lidská, ne božská. ... V hebrejské bibli tedy není žádný podklad, proč by se mělo židovské pojetí mesiáše spojovat s něčím nadlidským, nebo proč by se měly na ‘toho pomazaného’, mašiacha, navěsit nějaké divotvorné atributy, které pak židovští učedníci připsali Ježíši Nazaretskému.”⁷⁴

⁷⁴ H. Fry, cit. dílo, s. 145.

2.1.1. Adin Steinsaltz (1937)

Adin Steinsaltz, rabín, vědec a filosof je znám pro svou vlastní edici Talmudu. Hebrejský překlad a komentář k Talmudu započal v roce 1965. Steinsaltzův Talmud se nedrží striktního rozřazení stránek a kromě standardních středověkých komentářů obsahuje i jeho komentář kombinovaný s překladem do moderní hebrejštiny. Adin Steinsaltz je autorem více než šedesáti knih a několika set článků, které se dotýkají takových témat, jako je teologie ale i zoologie či společenské události.⁷⁵

Steinsaltz je vedoucím Střediska studií Talmudu v Jeruzalémě. V návaznosti na svou práci duchovního učitele, založil síť škol a vzdělávacích institucí nejen v Izraeli, ale i v bývalém Sovětském svazu. Stejně tak jako Izrael samotný, tak se i Steinsaltz cítí chycen mezi dvěma světy. Mezi světským Západem a tradičním židovským světem. Sloučit tyto dva světy vidí jako svou povinnost.⁷⁶

2. 2. Židé otevření židovsko-křesťanskému dialogu

Křesťané a Židé spolu prožívají již více než 2000 let společných dějin. Klíčovým momentem, který vedl k opravdovému dialogu mezi křesťany a Židy, byl bezpochyby holokaust, který otrásl nejen židovským, ale i křesťanským světem. Po něm se vynořila otázka, nakolik je samo křesťanství za tuto událost zodpovědné.

Přestože Židé dialog s křesťany ke svému duchovnímu životu nepotřebují, stále více se jich k dialogu vyjadřuje. Za mnohé lze zmínit Davida Breslauera, Jakoba Petuchovskiho, Franze Rosenzeiga, Elie Wiesela, Richarda Rubensteina nebo Martina Bubera či Pinchase Lapida. Posledním dvěma jsem se v rámci této práce, rozhodla věnovat podrobněji.

⁷⁵ „Biography“ [online].

⁷⁶ „Israel's Mystic rabi“ [online].

2.2.1. Martin Mordochai Buber (1878 – 1965)

Martin Buber byl židovský filosof náboženství. Vyšel z prostředí východohaličských Židů a svým dědem byl vyučován židovské víře, který ho seznámil s chasidismem.⁷⁷ Po studiích filosofie se přidal k sionistickému hnutí, které založil Theodor Zeev Herzl, a významným způsobem k němu přispěl. Buber mezi sionisty patřil k těm, kteří se soustředili na duchovní aspekty tohoto hnutí a jeho slovy je sionismus „něco víc než židovský nacionalismus, protože Sion znamená více než národ. Sionismus je... v řeči Bible: Počátek království Božího mezi národy.“⁷⁸ Buber založil a redigoval mnohé časopisy, např. časopis *Die Kreatur*, který se stal prvním mezikonfesionálním židovsko-křesťanským periodikem v dějinách. Časopis byl vydáván za spolupráce katolických i protestantských kruhů, a stal se tak předchůdcem široce koncipovaného ekumenismu.⁷⁹

Buber byl vždy zastáncem dialogu a to především s těmi, s nimiž se zdál nemožný. Usiloval o dialog jak s arabským obyvatelstvem Izraele, tak i se sousedními arabskými státy nebo, po druhé světové válce, také s Němci. V roce 1953 se k dialogu vyjádřil:

„Navzdory všemu věřím, že národy mohou v této době vstoupit do vzájemného dialogu, skutečného dialogu. Pravý rozhovor je ten, v němž každý z partnerů vnímá a potvrzuje toho druhého jako konkrétně existujícího partnera a souhlasí s ním i tehdy, když mu odporuje; protiklad tím sice jistě nebude ze světa odstraněn, avšak může se stát lidsky snesitelným a vést k překonání“.⁸⁰

Především pro potřeby dialogu mezi náboženstvími založil Martin Buber spolu s Hugo Bergmanem *Izraelskou mezináboženskou organizaci*. Druhou takovou společností zaměřenou na mezináboženský dialog a u jehož zrodu Buber také stál, je *Interfaith Encounter Association (IEA)*.⁸¹ Podle Bubera dialog může k lepšímu měnit

⁷⁷ Chasidismus je mystické hnutí, vycházející z pocitu naplnění celého světa Boží přítomností – tzv. panenteismem. Důsledkem tohoto vědomí je jistota stálého vztahu s Bohem i neustálá bezprostřednost a radost víry. V Buberově pochopení se důraz klade na prožitek víry, vroucnost spíše než na rozumové uchopení skutečnosti. Mezi nejvýznamnější dílo, ve kterém se Buber na chasidismus zaměřuje, je možno zařadit knihu s názvem *Chasidská vyprávění*. (M. Vymětal, *Poselství Martina Bubera dnešku*, s. 18).

⁷⁸ M. Vymětal, cit. dílo, s. 19.

⁷⁹ W. Saczkowski, „Martin Buber – náš současník“ [online].

⁸⁰ M. Vymětal, cit. dílo, s. 20.

⁸¹ I. Štampach, *Abrahámovská ekumena*, s. 77.

dějiny osobní i celých národů.⁸²

Buberovo pojetí víry je možné si přiblížit ze stati *Dvojí víra*. Na začátku Buber popisuje své chápání Ježíše, jeho vnímání ho jako *velkého bratra*. „*To, že ho křesťané považovali a považují za Boha a Vykupitele, se mi vždy jevilo jako nejvýše vážná skutečnost, kterou se musím kvůli němu a kvůli sobě pokusit pochopit.*“⁸³

Buber se zde věnuje Ježíši a Novému zákonu. Připomíná, že: „*Zmrtvýchvstání jednoho jednotlivého člověka nepatří k představám židovské víry. Vstane-li jednotlivec z mrtvých jako jednotlivec, je to fakt, jenž v židovské víře nemá místo.*“⁸⁴

2.2.2. Pinchas Lapide (1922 - 1997)

Profesor Pinchas Lapide byl německý židovský teolog a religionista, autor mnoha publikací s novozákonními tématy, ve kterých se intenzivně zabýval židovsko-křesťanskými vztahy. Na vlastní kůži pocítil krutost koncentračního tábora, ze kterého se mu ale podařilo utéci a přes Polsko a Československo se tak v roce 1940 dostal na území Palestiny.

Na otázku, jak se Žid dostane ke studiu Nového zákona odpovídal historkou, která se mu stala, když působil jako izraelský konzul v Miláně, při předávání vysokého vyznamenání jedné italské řeholnici, která za války pomáhala pronásledovaným. Když jí byl představen, řekla: „*Jsem už stará a mám špatnou paměť. Ke kterým jste patřil – ke komunistům, Židům nebo fašistům?*“ Lapideho zaskočilo, že onu ženu vůbec nezajímaly politické strany. K tomu aby jim pomohla, stačilo to, že byli pronásledováni z důvodu svého přesvědčení. Když se začal pít po tom, odkud pochází tento postoj, došel ke zjištění, že z Nového zákona. A tak se rozhodl ponořit se do jeho studia.⁸⁵

Ve svých knihách Lapide zdůrazňoval to, co má judaismus a křesťanství společné; „*Neexistuje novozákonní Bůh lásky a starozákonní Bůh pomsty.*“ Ježíše Krista Lapide vnímal jako „*Světlo Izraele*“ a jednoho z největších „*učitelů lidstva*“. O tom se také zmiňuje v dialogu s katolickým teologem Karlem Rahnerem (1904 – 1984).⁸⁶

⁸² M. Vymětal, cit. dílo, s. 23.

⁸³ M. Buber, *Dvojí víra*, s. 192.

⁸⁴ Tamtéž, s. 193.

⁸⁵ „Pinchas Lapide“ *Teologické texty*, s. 68.

⁸⁶ P. Lapide, K. Rahner, *Encountering Jesus--encountering Judaism: a dialogue*, 1987.

Dialog je pozoruhodný tím, že jak Lapide, tak Rahner, *jsou schopni uznat, v čem je ten druhý jiný a současně si umí zachovat úctu k jeho náboženské tradici.*⁸⁷ Lapide zde říká, že Ježíš měl nepochybně ústřední roli při plnění božího plánu spásy. „*Jestliže konečným cílem dějin je obrátit lidstvo k Bohu Izraele, pak lze christianizaci jedné miliardy obyvatel země, která se uskutečnila v Ježíšově jménu, považovat za významný krok ve směru této spásy.*“ Příkladná Ježíšova lidská existence, jako *vere homo* má co říci křesťanům i Židům a může vést k hlubší, vznešenější existenci.⁸⁸

Lapide je ochoten přiznat, že Ježíš měl naplnit ústřední roli v Božím spásném plánu. Splnilo se to podle něj tím, že západní civilizace byla v Kristově jménu přivedena k víře v jednoho Boha. Je-li obrácení lidstva k Bohu, díky Izraeli, předposledním cílem dějin, pak obrácení miliardy lidí je podle Lapideho významným krokem vpřed. Lapide ale neuznává Mesiáše Ježíše jako Mesiáše Izraele a Spasitele světa.⁸⁹

Na křesťanství si pak Lapide nejvíce cení toho, že je s judaismem spřízněno a že „*vnese do světa židovské myšlenkové bohatství, např. čekání na spásu lidí a naději na vykoupení celé země.*“⁹⁰ Na druhou stranu křesťanům připomíná, že přehlížejí základní skutečnosti, že Židé jako národ ze sebe vydali a darovali světu Ježíše, že církev vděčí židovskému bohatství víry, hebrejskému způsobu myšlení a rabínské teologii za to, že ze středu Izraele vzešel Pavel, který šířil mezi národy pohanského světa radostnou zvěst o bezmezné lásce Boží. Na závěr připomíná, že poslední večeře, zmrtvýchvstání, letnice, tyto tři základní kameny křesťanství byly židovskými zážitky víry a na židovské půdě vedly k založení církve.⁹¹

2. 3. Židokřesťané

Termínem *židokřesťané* budu pro potřeby této práce označovat ty Židy, kteří uvěřili v Ježíše jako Mesiáše a po své konverzi se většinou stali členy protestantské nebo katolické církve.

⁸⁷ H. Fry, cit. dílo, s. 213

⁸⁸ Tamtéž, s. 215.

⁸⁹ J. Smolík, *Křesťanství bez antijudaismu*, s. 43.

⁹⁰ *Pinchas Lapide*, Teologické texty, s. 68.

⁹¹ P. Lapide, *Kdo byl vinen Ježíšovou smrtí?*, s. 120.

Na osobnostech zařazených do této podkapitoly, na jejich postojích, poukážu i na tzv. mesiánské Židy, tedy ty, kteří jsou příslušníci židovského národa, uznávají Ježíše jako Mesiáše, ale zároveň praktikují některé starozákonní rituály. Jedná se o sjednocení křesťanské víry s životem podle Zákona. Mimo židovských svátků mesiánští Židé slaví rovněž Vánoce či Velikonoce a nechávají se křtít.

2.3.1. Richard Wurmbrand (1909 – 2001)

Richard Wurmbrand se narodil židovským rodičům v roce 1909 v Bukurešti. Wurmbrand i jeho žena Sabina, která byla rovněž židovského původu, v roce 1938 uvěřili, že Ježíš je Mesiáš, a to prostřednictvím německého křesťana Christiana Wölkfese, rumunského křesťanského tesaře. Připojili se k *Mission to the Jews*. Wurmbrand byl pokřtěn v kapli Norské misie Izraeli. V roce 1940 se stal pastorem židovské komunity v Budapešti, kterou založila norská misie pro rumunské Židy, kteří konvertovali ke křesťanství.⁹²

V době vstupu sovětských vojsk na území Rumunska a vládních pokusů o kontrolu církví začal kázat v tzv. podzemní církvi, za což byl v roce 1948 zatčen. V roce 1966 započal se svou ženou mezinárodní přednáškové turné, odhalující zločiny páchané v komunistických zemích. Bylo mu vyhrožováno smrtí ze strany rumunské tajné policie, ale i přesto ve svých přednáškách pokračoval a mnozí ho nazývali *Hlasem podzemní církve* nebo o něm mluvili jako o *Svatém Pavlu za železnou oponou*.⁹³

V roce 1967 založil neziskovou křesťanskou organizaci Hlas mučedníků,⁹⁴ původně pojmenovanou *Jesus to the Communist World*, jejímž cílem je i v současnosti pomáhat pronásledovaným církvím. Organizace je dnes činná ve více než osmdesáti státech.⁹⁵

Svou konverzí ke křesťanství se Wurmbrand zabývá v knize *Kristus na židovské cestě*. Začíná tím, jak v mládí navštěvoval synagogu, kde se mu nikdo nevěnoval. Zpětně vzpomíná na to, jak zde slýchal hebrejské písně, ale hebrejsky nerozuměl a nikdo tomu nevěnoval pozornost. Když se ho později jeden rabín zeptal, co ho vede

⁹² B. Conrelius, „Jewish Convert, Rev. Richard Wurmbrand Defined ‘The Spiritual War’“ [online].

⁹³ „Timeline – 1960“ [online].

⁹⁴ *The Voice of the Martyrs*

⁹⁵ „Hlas mučedníků“ [online].

k víře v Ježíše Krista, odpověděl, že ho obzvláště upoutala 53. kapitola knihy proroka Izaiáše. „*Když jsem četl padesátou třetí kapitolu tohoto proroctví, měl jsem dojem, že staletí před narozením Ježíše Krista předvídal prorok celý jeho život. Popsal Spasitelův život v hlavních rysech, aby jej mohli Židé poznat, až přijde.*“ Na to rabín poznamenal, že tuto kapitolu neměl číst, že je mu *zapovězena*, a tak se rozhodl ověřit si tento zákaz v kalendářích vydávaných ortodoxními židovskými obcemi, uvádějících texty proroků, které jsou uloženy číst při bohoslužbách. V těch se dozvěděl, že po kapitole 51 a 52 z Izaiáše následuje další šabat kapitola 54. „*Kapitola 53 se vynechává. Proroctví o Ježíši, která obsahuje tato kapitola, odhaluje nebezpečně mnoho.*“⁹⁶

V jiném rozhovoru s rabínem, který mu řekl „...*ale vy jste Žid. Vaším úkolem je zůstat v židovském náboženství*“ se pustil do obhajoby křesťanství, zatímco židovské náboženství nazýval falešným, a to právě proto, že je židovské.

*„Náboženství musí umožnit lidem pravé poznání Boha. Ukázat jim, jak s ním mohou dosáhnout jednoty. Tak, jako nemůže nikdy existovat nějaká rumunská teorie fyziky ..., tak nemůže být žádné židovské náboženství. Existuje buď náboženství, nebo ne-náboženství. Náboženství je buď pro každého pravé, nebo pro každého špatné.“*⁹⁷

Wurmbrand se z počátku své konverze ke křesťanství s rabíny setkával a dával jim *šanci*, aby ho přesvědčili, že židovské náboženství, judaismus, je pro něj to pravé. Činil tak v době, kdy si tím, že Ježíš je Spasitel, nebyl ještě příliš jistý. Tyto pochybnosti o tom, že Ježíš je *skutečným* Spasitelem, rabíni odstranili. „*Rabíni odstranili poslední stíny těchto pochyb svou naprostou neschopností bránit se křesťanským argumentům.*“⁹⁸

V době, kdy v Rumunsku působil jako luteránský pastor, se mu podařilo pokřtít nejen mnoho Židů, ale i antisemitů, kteří v době války právě se Židy a právě v Rumunsku nezacházeli příliš „vlídně“.

2.3.2. Jean-Marie Lustiger (1926 – 2007)

Kardinál Jean-Marie Aaron Lustiger byl francouzský katolický duchovní židovského původu. Lustigerovi rodiče byli aškenázští Židé, kteří pocházeli z kněžské

⁹⁶ R. Wurmbrand, *Kristus na židovské cestě*, s. 22-23.

⁹⁷ Tamtéž, s. 25.

⁹⁸ Tamtéž, s. 29.

třídy levitů, chrámových služebníků v době před zničením jeruzalémského chrámu. Byli Židé, nikoli ale praktikující.⁹⁹

V předvečer Hitlerova vpádu do Francie se Lustiger nechal pokřtít v katolické církvi. Přijal jméno Jean-Marie, ale nadále vedle něj používal své židovské jméno Aaron. Po válce se ukázalo, že Lustigerův křest nebyl jen formálním krokem chránícím ho před nacisty. V roce 1946 vstoupil do kněžského semináře bratří karmelitánů a poté na Institut Catholique de Paris. V roce 1954 byl vysvěcen na kněze.¹⁰⁰

Co se křtu a konverze ke křesťanství týče, Lustiger říká, že křesťanství je *ovocem judaismu* a že věděl, že *judaismus v sobě nese naději Mesiáše*.¹⁰¹

Mnozí rabíni v něm vidí zrádce židovství, který nad svým činem neprojevuje žádnou lítost. Přesto *být křesťanem*, o čemž je Lustiger přesvědčen, *neznamená současně se zřeknout židovství*. „*Křesťané i Židé by neměli zapomenout, že sdílejí tentýž kořen a tímto kořenem je Izrael*.“¹⁰²

V roce 1979 byl Janem Pavlem II. jmenován biskupem orleánským a roku 1981 pak pařížským arcibiskupem. Při této příležitosti mimo jiné řekl: „*Jsem rozený Žid a tím zůstanu, třebaže to pro mnohé bude nepřijatelné. Povolání hebrejského lidu je - podle mého názoru - přinášet světlo nežidům. Věřím, že křesťanství je prostředkem k dosažení tohoto cíle*“. Dva roky poté jej papež Jan Pavel II., jmenoval kardinálem.¹⁰³

Lustiger s oblibou i před Židy hovořil o svém křesťanství jako o naplnění svého židovství. To prý vyvolávalo rozpaky, neboť přítomní to chápali jako výčitku, že oni nejsou úplní Židé. Lustigerova konverze a jeho čilé vztahy s židovskými představiteli někdy vyvolávaly obavy, že jeho cílem je propagace katolicismu mezi Židy.¹⁰⁴

V roce 2005 navštívil Auschwitz-Birkenau, aby zde zastupoval nemocného papeže Jana Pavla II. na vzpomínkové ceremonii k 60. výročí osvobození tohoto místa. Lustiger zde řekl:

„Shoa nám ukazuje kam až může dosáhnout lidské šílenství, ukazuje nám, čeho jsou lidé schopni, ale ukazuje také na celosvětovou odpovědnost celého lidstva. Je tedy nezbytné, aby budoucí generace byly vychovávány k takovéto odpovědnosti, aby svědomí bylo stále bdělé. Nacistická ideologie

⁹⁹ D. Novak, *Kam směřovat, čemu se vyhýbat*, s. 3.

¹⁰⁰ J. Švancarová, „Osobnost J.-M. Lustigera“ [online].

¹⁰¹ J. M. Lustiger, *Zvolil som si Boha*, s. 34.

¹⁰² V. Kofránková, *Kardinál, jehož kázání se stávají bestsellerem*, s. 26.

¹⁰³ „Kardinál Lustiger - 'Jsem žid a zůstanu žid...'“ [online].

¹⁰⁴ J. Fingerland, „Zemřel kardinál Lustiger – ale byl to žid či křesťan?“ [online].

vyhlašovala božský nárok, pojící se s mottem *Gott mit uns* – „Bůh s námi“, které ve skutečnosti chtělo znamenat „Bůh – to jsme my“. A proto chtěli vyvraždit Židy. Chtěli vyvraždit posly, aby zničili poselství. A snažili se je zabít všechny! Věřím – a je to mé hluboké přesvědčení – že hebrejský lid i nadále pokračuje v šíření onoho základního morálního zákona, kterého se mu dostalo Zjevením Desatera přikázání, jež jsou světsky tlumočena označením „lidská práva“, a to pod podmínkou jejich dodržování. Hebrejský lid je také nositelem transcendece, kterou západní ateismus může odmítat, popírat, ale jejíž stopu v sobě nese každá lidská osoba.“¹⁰⁵

2.3.3. Ota Kukla (1931)

Ota Kukla, který na Masarykově univerzitě v Brně získal doktorát z filosofie, se zaměřuje především na duchovní dějiny, religionistiku a náboženskou motivaci v umělecké tvorbě různých dob a kultur.

Čím může být Ježíš pro Židy? A čím je křesťanům jeho neodvolatelné a nezahladitelné židovství?, ptá se Kukla v knize *Listy pro Viktorii*. Na tyto otázky odpovídá jednak za pomoci významných židovských osobností, jakými byli Pinchas Lapide, Martin Buber, Samuel Hirsch a další, na druhou stranu překládá vlastní, židovský pohled na Ježíše. V judaismu je podle něj rozhodující: „*Věř Jedinému Bohu a dodržuj zákony, jimiž mezi národy světa stvrzuješ svou identitu. Všechno ostatní je věc tvé cesty a Boží milosti.*“ Z toho pro Kuklu vyplývá, že není v rozporu s pravověrným židovstvím, přijímá-li kdo podle svého poznání Ježíše jako Mesiáše, nebo interpretuje-li si jej i jakkoli jinak.¹⁰⁶

Ota Kukla se nepřiklání k těm křesťanům, kteří se snaží dokazovat, čím se liší od Židů a proč se s nimi nikdy neshodnou, ani k těm Židům, kteří vysvětlují, proč nemohou uznat argumenty křesťanů. Kukla se staví na stranu obou převážně proto, že neměl důvod pochybovat ani o nesporné logice jejich rozumných uvažování, ani o poctivosti přístupu k námětům, jimiž se zabývali tak naprosto rozdílně. V tom dává za pravdu oběma skupinám a říká:

„... ale nic z argumentů jedněch ani druhých mi nevyvrátilo jednoznačné přesvědčení, že kdesi na dně, v hlubině lidského myšlení a cítění, jde o naprosto tutéž bytostnou skutečnost, tutéž touhu, tutéž víru, naději a lásku, směřující k témuž nedílnému biblickému obrazu jediného Boha Izraele, Pána čistých srdcí.“¹⁰⁷

¹⁰⁵ „Kardinál Lustuger - 'Jsem žid a zůstanu žid...'“ [online].

¹⁰⁶ O. Kukla, *Listy pro Viktorii*, s. 197.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 358.

2.3.4. Daniel Oswald Rufeisen (1922-1988)

Daniel Rufeisen se narodil do polské židovské rodiny nedaleko Osvětimi. V mládí navštěvoval skupinu Bnei Akiva¹⁰⁸ a později byl členem sionistického hnutí. Před pronásledováním ze strany nacistů se více než rok ukrýval v mužském klášteře. Během této doby se seznámil s Novým zákonem, uvěřil, že Ježíš je Mesiáš a rozhodl se konvertovat ke křesťanství. V průběhu druhé světové války pomohl zachránit stovky Židů deportovaných do koncentračních táborů. V roce 1945 se vrátil do rodného Polska a působil v karmelitánském klášteře, kde se nechal v roce 1952 vysvětit na kněze. Rufeisen trval na tom, že jeho přijetí křesťanské víry není v rozporu s jeho židovským původem.¹⁰⁹

Od roku 1950 Rufeisen požadoval, aby mu podle práva návratu, bylo přiznáno izraelské občanství. V roce 1962 apeloval na Nejvyšší soud. Z důvodu jeho konverze ke křesťanství, proces prohrál.¹¹⁰

Rufeisen se řadil k tzv. spolku hebrejských křesťanů v Izraeli a diaspoře a vyzýval, aby bylo vyčkáno s misíí mezi Židy v Izraeli, a to dokonce po několik generací. Říkal, že Židé stěhující se do Izraele sem často přicházejí bez jakékoli víry, odcizeni židovské tradici, a nejsou nikde začleněni ani jako lidé ani jako Židé. Z toho důvodu je nutné vyčkat, aby nejdříve našli novou izraelskou identitu, teprve poté novou náboženskou víru.¹¹¹

2.3.5. René Stutz¹¹²

René Stutz je mesiánský Žid původem ze Švýcarska. V současné době žije se svou rodinou v Izraeli, v židovské části Nazaretu. Stutz je pastorem mesiánského společenství *Ahava* a každoročně pořádá přednáškové turné především v německy

¹⁰⁸ *Bnei Akiva* je největším sionistickým hnutím mládeže na světě. Bylo založeno v roce 1929 v britském mandátu Palestina a dnes působí ve 37 zemích světa a má více než 125 tisíc členů.

¹⁰⁹ „Daniel Rufeisen carm“ [online].

¹¹⁰ Od tzv. sporu Daniel Rufeisen versus ministerstvo vnitra platí k zákonu o právo návratu dodatek, který říká, že právo návratu má ten Žid, který nekonvertoval k jinému náboženství. (E. Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, s. 160-161).

¹¹¹ E. Kessler, cit. dílo, s. 155.

¹¹² Datum narození nebylo možné dohledat.

mluvících zemích, kde se „zdejším křesťanům snaží přiblížit minulost, současnost i budoucnost Božího vyvoleného národa.“¹¹³

Jako mesiánský Žid říká, že má výhodu v tom, že ví, že *Ježíš – Mesiáš brzy přijde*. Zamýšlí se nad tím, že mnoho mesiánských Židů se bojí o Ježíšovi mluvit. Je to především ze strachu z ortodoxních Židů, se kterými nemají dobré zkušenosti. Počínaje anonymními nočními telefonáty přes rozbitá okna až k výhrůzkám typu: „*My tě zabijeme, jestli nepřestaneš mluvit o Ježíši!*“ Stutz dodává, že pro něj, a mělo by tak být i pro ostatní mesiánské Židy, je privilegium o Ježíši mluvit.¹¹⁴

V roce 1971 vezl svou sestrou do Curychu, do organizace *Operation Mobilization* a čekal na ni přede dveřmi, kde ho oslovil muž, který se ho zeptal, zda chce být svobodný. Na to Stutz odpověděl, že ano. Muž mu vyprávěl příběh o Ježíšovi a pak se modlil. Když se Stutz postavil, *byl svobodný*. Poté se modlil o odpuštění, prosil o pomoc získat nový život. „*Po slovu 'amen' jsem zvedl ruce. Po 10 minutách jsem byl na 100% zpátky v realitě. Byl to pro mě velký šok. Byl jsem čistý... Cítil jsem se velmi lehký, tíha byla pryč. Byl jsem volný a šťastný. Tak jsem poznal Ježíše.*“¹¹⁵

¹¹³ S. Szotkowská, „Atmosféra je výbušná (rozhovor s René Stutzem)“ [online].

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

3. Židé v USA

Američtí Židé představují zdaleka největší židovskou komunitu na světě. Odhady jejich celkového počtu z roku 1994 se pohybují mezi 5,9 a 6 miliony osob.¹¹⁶ New York, nikoli Jeruzalém či Tel Aviv, je městem s největší židovskou populací.¹¹⁷ Více než třetina celkového počtu žije v metropolitní oblasti New Yorku a dalšího půl milionu v metropolitní oblasti Los Angeles. Více než polovina židovské populace je soustředěna v severovýchodních státech USA, kde žije o něco více než 20 % všech Američanů. Židé představují asi 2,17% z celkového počtu obyvatel USA, ale v několika státech je tento podíl mnohem vyšší.¹¹⁸

3. 1. Příchod Židů do Spojených států amerických a vývoj do konce 19. století

Mezi první Židy, kteří se objevili na americkém kontinentě, řadíme tzv. *marranos*, tedy ty, kteří byli pod nátlakem španělské a portugalské inkvizice donuceni konvertovat ke křesťanství a *navenek* přijali křest. Ovšem ani toto jim nepomohlo a roku 1492 byli úředně vypovězeni ze země.¹¹⁹ S prvními Židy se na americkém kontinentě setkáváme již v době příplutí Kryštofa Kolumba. S dalšími zámořskými výpravami se dostávají Židé i do dalších zemí, známých dnes jako Brazílie, Mexiko nebo Kolumbie.¹²⁰

V roce 1654 přípluli na francouzské lodi *Jewish Mayflower*¹²¹ první židovští přistěhovalci do New Amsterodamu.¹²² V první komunitě žilo přibližně dvacet osob, a roku 1656 založili náboženskou kongregaci nazvanou *Shearith Israel*.¹²³

¹¹⁶ Žádné spolehlivé údaje o židovské populaci v USA neexistují. (M. Lange, cit. dílo, s.144).

¹¹⁷ M. Putna, *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, s. 49.

¹¹⁸ Okolo 6% Židů žije v New Jersey, 4,4% v District of Columbia, 4,7% na Floridě a více než 9% ve státech New York.

¹¹⁹ J. G. Melton, *Encyclopedia of American Religions*, s. 172.

¹²⁰ G. Messadié, cit. dílo, s. 222.

¹²¹ Název lodi *Jewish Mayflower* měl připomínat loď *Mayflower*, která do Spojených států přivezla v roce 1620 puritány z Nizozemí nazývané *pilgrim fathers*.

¹²² Dnes znám pod názvem New York. Název byl změněn v době vlády Angličanů.

¹²³ *Shearith Israel*, „pozůstatek Izraele“ se měla podle předpovědí proroka Micheáše stát jádrem znovushromáždění židovského národa. Mi 2:12 „*Jistotně tě celého posbírám, Jákobe, jistotně shromáždím pozůstatek Izraele, svedu jej dohromady jak ovce do ohrady, jako stádo doprostřed pastviště, zahemží se to zas lidmi.*“

Druhá židovská komunita vznikla brzy poté v přístavu Newport. Další následovaly až v 18. století v Savannah, Philadelphii a dalších městech.¹²⁴ Komunity založené v první vlně byly co se kulturní tradice týče sefardské a co náboženské identity, ortodoxní.¹²⁵ Vůdčí ortodoxní organizací se stala *Union of Orthodox Jewish Congregation, Rabbinical Council of America* a dvě hlavní rabínské vysoké školy: *Yeshivah University* v New Yorku a *Hebrew Theological College* v Chicagu.¹²⁶

Z počátku neměli Židé na novém kontinentě zcela zaručenou náboženskou svobodu. Jejich postavení bylo omezováno. Guvernér New Amsterdamu, Peter Stuyvesant, migrující Židy označil za *zrádnou rasu*, jejíž *odporné náboženství* se modlí *u nohou mamonu*. Židům i přes protesty guvernéra bylo povoleno zůstat, avšak s omezenými právy a nemožností stavět synagogy. Celkovou náboženskou svobodu se Židům podařilo získat až v roce 1664, kdy se vlády města ujali Angličané. První anglický guvernér New Yorku Richard Nicholls zdůrazňoval právo na svobodu vyznání. V roce 1665 vyhlásil že „*nikdo nebude vystaven újmě, pokutě, či vězení, pokud se jeho úsudek ve věcech náboženství liší od těch, kteří hlásají křesťanství.*“¹²⁷

Vznikající americké židovstvo bylo hned od počátku naprosto jiné než židovstvo kdekoli jinde. Na americkém kontinentě, převážně tedy v Severní Americe, v podstatě neexistovaly nábožensky podmíněné zákony a všechna náboženská seskupení měla prakticky stejná práva.¹²⁸ Organizace Židů zde byla odlišná od Evropy. Židé se začali místo do židovských obcí organizovat do kongregací jako ostatní, tedy křesťanské, církve. Usazovali se v blízkosti konkrétní synagogy, která se stala hlavním bodem v jejich životě. Vzhledem k již uvedené právní rovnosti v náboženské oblasti nemělo vlastně smysl formovat se do zvláštní komunity, protože všichni byli členy společného státu. Židé tak začali směřovat k integraci, aniž by se zříkali svého náboženství. To znamenalo, že už pro Židy neplatily pouze dva póly: země Izrael a diaspora. Od této doby měla židovská přítomnost ve světě těžiště tři: Izrael, diasporu a Ameriku. Americké židovstvo se nakonec projeví jako třetí síla, a to jako ta, která umožnila

¹²⁴ M. Putna, *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, s. 50.

¹²⁵ Druhá vlna židovské imigrace naopak přicházela z německých a rakouských zemí a byla co do kulturní tradice aškenázská a co do náboženské identity většinou reformní, tzn. usilující o modernizaci judaismu a přizpůsobení židovského životního stylu většinové společnosti. Centrem reformního judaismu se stalo Cincinnati v Ohio.

¹²⁶ M. Lange, *Svět židů*, s. 103.

¹²⁷ P. Johnson, *Dějiny amerického národa*, s. 248.

¹²⁸ Tamtéž, s. 272.

vznik sionistického státu.¹²⁹

Američtí Židé byli většinou kupci nebo obchodníci, kteří dováželi ze zemí svého původu spotřební zboží a vyváželi suroviny. Židé byli na americkém kontinentě mnohem svobodnější než například katoličtí křesťané a rozhodně stáli v mnohem lepším postavení než ostatní Židé kdekoli jinde na světě.¹³⁰ I samotná integrace Židů probíhala snadněji než kdekoli jinde, a to především proto, že americký kontinent nabízel velké prostory pro kolonizaci a nebyl zatížen historickými vzpomínkami. Dalším důvodem byla také již od počátku americká tradice poskytování útočiště obětem náboženského pronásledování.¹³¹

V průběhu 18. století se na americký kontinent dostávali Židé především z Amsterdamu a Londýna, dále pak ze států jako Španělsko a Portugalsko. Po roce 1730 začali do Ameriky připlouvat i aškenázští Židé povětšinou z Německa a Polska, kteří se začali považovat za elitu židovské komunity a vytvořili vlastní společenství ve Philadelphii a v New Yorku.¹³² Podařilo se jim proniknout do většiny židovských komunit. Začaly se objevovat noviny v německém jazyce, německé divadelní a hudební spolky.¹³³ Celkově se životní styl poevropštil. Silný německý vliv, spolu s pluralismem a liberalismem americké společnosti, položil základ vzniku reformního hnutí v rámci amerického judaismu.¹³⁴ Zastřešující organizací amerických reformovaných obcí se stala *Union of American Hebrew Congregations*, která byla založena v roce 1873 jakožto centralistická organizace. Dnes čítá přibližně 700 členských obcí, celkem asi milion členů.¹³⁵

Počátkem 19. století zmizely všechny formy legální diskriminace a začal se spíše objevovat filosemitismus: dobré vlastnosti připisované Židům, jako je píle, ctížádost, občanská angažovanost, komunitní zodpovědnost apod. byly považovány za přesně ty vlastnosti, na nichž byl založen americký duch.¹³⁶

V rozmezí let 1840–1880 se židovská populace značně rozrostla z odhadovaných

¹²⁹ P. Johnson, cit. dílo, s. 272-273.

¹³⁰ E. Barnavi, *Atlas univerzálních dějin židovského národa...*, s. 152.

¹³¹ Tamtéž, s. 152

¹³² Ve Philadelphii založili aškenázští židé obec v roce 1802, v New Yorku pak v roce 1825.

¹³³ Němčinou, popř. angličtinou byla dokonce nahrazována i hebrejšтина v liturgiích. Tento proces vyvrcholil v 70. a 80. letech.

¹³⁴ E. Barnavi, cit. dílo, s. 174.

¹³⁵ M. Lange, cit. dílo, s. 103.

¹³⁶ E. Barnavi, cit. dílo, s. 174.

15 tisíc na více než 250 000 osob. Po roce 1880 začala masová migrace Židů, převážně z východní Evropy.¹³⁷ Roku 1881 vypukla vlna pogromů, která iniciovala třetí vlnu migrace do Spojených států amerických. Kulturně se jednalo o nábožensky velmi ortodoxní aškenázské Židy, a židovská populace na americkém kontinentě vzrostla přibližně na dva miliony. Teprve touto třetí vlnou se židovství v Americe stává skutečně *masovým*.¹³⁸

Vedle ortodoxních a reformních Židů se odděluje ještě jedna větev; Židé, kteří si chtěli uchovat liturgickou hebrejštinu, halachu i kašrut,¹³⁹ ale aplikovat je chtěli diferencovaně, přiměřeně k situaci moderní pluralitní společnosti. Vznikl tak *konzervativní judaismus* coby americký náboženský výtvar, jakási střední cesta mezi ortodoxií a reformismem. Značný důraz kladl na lid Izrael a na moderní sionismus.¹⁴⁰ Dalším americkým náboženským výtvozem se pak stal *rekonstrukcionismus*,¹⁴¹ který chtěl judaismus chápat jen jako kulturní a humanistickou tradici, v níž i samotná víra v Boha je méně podstatná.¹⁴²

Na sklonku devatenáctého století se začal významněji projevovat antisemitismus, který směřoval proti rostoucímu majetku Židů německého původu. V roce 1889 žilo ve Spojených státech přibližně dvě stě padesát tisíc Židů, z nichž 62 % byli bankéři, velkoobchodníci nebo prodejci. Dalších 17 % amerických Židů vykonávalo nějakou odbornou profesi. Jak postupně přibývalo bohatých Židů, majetní občané nežidovského původu se snažili najít způsob, jak jejich společenskému vzestupu zabránit. Následně docházelo i k pokusům zamezit jejich vliv na prestižních univerzitách a v důležitých profesích.¹⁴³

3. 2. 20. století, 1. světová válka, meziválečné období

Do roku 1914 dosáhla židovská populace v Americe 2,3 milionu. V roce 1920 žilo v New Yorku 1 640 000 Židů a jednalo se o město s naprosto největší židovskou

¹³⁷ M. Lange, cit. dílo, s. 146.

¹³⁸ M. Putna, *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Str. 51.

¹³⁹ Kašrut je označení pro soubor stravovacích zvyků v judaismu.

¹⁴⁰ Ch. Partridge, *Lexikon světových náboženství*, s. 275.

¹⁴¹ Rekonstrukcionismus založil Mordechai Kaplan (1881–1983).

¹⁴² M. Putna, cit. dílo, s. 51.

¹⁴³ S. M. Lipset, *Dvousečná zbraň*, s. 169.

populací na zemi.¹⁴⁴ Až do první světové války přijaly Spojené státy 80-90 % Židů emigrujících z Evropy. V meziválečném období asi třetina Židů odešla do Palestiny, další hledalo domov v jiných zemích amerického kontinentu, převážně v Kanadě a Latinské Americe.¹⁴⁵

V roce 1921 byl vydán přistěhovalecký zákon, který zaváděl systém národních kvót. Podle tohoto zákona nesměl v kterémkoli roce počet přistěhovalců určité národnosti přesáhnout tři procenta počtu jejich krajanů, kteří v roce 1910 žili ve Spojených státech, ale narodili se v cizině.¹⁴⁶ O tři roky později byl tento zákon upraven a snižen na dvě procenta přistěhovalců, kteří žili ve Spojených státech v roce 1890. Skutečným cílem bylo udržet v zemi převahu privilegovaných občanů, označovaných zkratkou WASP,¹⁴⁷ a tedy omezit židovské přistěholectví. Masová migrace Židů do Ameriky skončila.¹⁴⁸

Mezi koncem první světové války a vstupem Ameriky do druhé, začínají projevy antisemitismu vzrůstat. Projevoval se navenek omezováním míst pobytu, pracovních příležitostí i trávení volného času nebo přijímáním studentů na některé univerzity. Zejména *druhý* Ku Klux Klan zastrašoval židovské komunity a snažil se Židy zatlačit na okraj společnosti.¹⁴⁹

V období mezi světovými válkami dochází ze strany judaismu k pokusům o vědomé sblížení amerického judaismu s křesťanstvím. Významným představitelem se stal reformní rabín Stephen Samuel Wise, který v roce 1925 pronesl řeč na téma: *A Jew's View of Jesus*, v níž zdůraznil židovské kořeny Ježíšovy morální nauky a označil ho za „nejžidovštějšího z Židů“.¹⁵⁰

Tím, že se Židé začleňovali do *křesťanské* americké kultury, ji také sami ovlivňovali a to v oblasti na pomezí kultury a náboženství. Např. skladatel populárních písní Irving Berlin,¹⁵¹ který nejvíce proslul díky skladbám s náboženským rozměrem.

¹⁴⁴ P. Johnson, cit. dílo, s. 358.

¹⁴⁵ E. Barnavi, cit. dílo, s. 195.

¹⁴⁶ P. Johnson, cit. dílo, s. 441.

¹⁴⁷ *White Anglo-Saxon Protestants*.

¹⁴⁸ G. Messadié, cit. dílo, s. 228.

¹⁴⁹ E. Barnavi, cit. dílo, s. 218.

¹⁵⁰ M. Putna, cit. dílo, s. 52.

¹⁵¹ Irving Berlin (1888-1898), vlastním jménem Israel Baline. V důsledku antisemitských pogromů v Rusku, se Berlinovi rodiče v roce 1881 rozhodli emigrovat do Spojených států amerických.

Jednou takovou je i skladba *God Bless America*,¹⁵² kterou složil na sklonku první světové války. Plnila funkci vlasteneckého hitu a neoficiální hymny za druhé světové války a naposledy i po útocích z 11. září 2001. Je psaná formou slavnostní modlitby za Ameriku k Bohu, *o němž ale neříká nic konkrétního a tak se k němu mohou modlit jak křesťané, tak i Židé nebo muslimové.*¹⁵³

3. 3. Období od konce druhé světové války do současnosti

Po roce 1945 se pro mnohé Židy stala poutavou *nejnemodernější* či *nejantimodernější* forma judaismu, a sice chasidismus. Chasidské komunity nabyly společenského vlivu a popularity. Některé z nich se staly aktivními misijními centry. Nejvýznamnější roli v tom sehráli *chabadisté* neboli *lubavičští*¹⁵⁴, kteří usilují o konverzi všech ostatních Židů k ortodoxii ve své vlastní variantě.¹⁵⁵

Amerika je, co se religiozity týče, velice výjimečná a Židé na americkém kontinentě nebyli nikdy přímo pronásledováni. Životní podmínky Židů se v Americe naprosto odlišovaly od evropských. Tam měli Židé speciální právní statut, platili zvláštní, vyšší daně, vedli vlastní soudy, školy a obchody a většinou žili v oddělených čtvrtích, v ghettech. V Americe neexistovaly nábožensky podmíněné zákony a nemělo proto smysl formovat se do zvláštních společenství. Židé se účastnili společného občanského života jako všichni ostatní Američané a v Americe tak poprvé ve svých dějinách měli možnost integrovat se do společnosti, aniž by se museli zříci svého náboženství.

¹⁵² Text písně *God Bless America* se příliš nelíbil Woody Guthriemu a tak v roce 1940 přišel s vlastní verzí písně, která se původně jmenovala *God Bless America For Me*, později přejmenována na *This Land is Your Land* a stala se jednou z nejznámějších amerických folkových písní, která se hrála i na inauguraci prvního prezidenta tmavé pleti, Baracka Obamy.

¹⁵³ M. Putna, cit. dílo, s. 53.

¹⁵⁴ Lubavičské hnutí vzniklo z židovského chasidismu a bylo založeno Shné'urem Zalkaném z Ljadi (1745-1813). Jeho potomci a následovníci se přesunuli do Lubaviče v Rusku, která se stala hlavním centrem hnutí až do roku 1916. Od roku 1916 jsou hlavními centry lubavičského hnutí Izrael a Spojené státy americké. Chasidské skupiny jsou často dynastické a hlavou amerického ústředí v New Yorku byl rabín Menachem Mendel Schneerson, zeť předchozího rabína, šestého po Zalmanovi. Hnutí má dnes více než 1400 zařízení v 35 státech a více než 200 tisíc členů po celém světě. (Ch. Partridge, cit. dílo, s. 109).

¹⁵⁵ M. Putna, cit. dílo, s. 60.

Americký judaismus je tak dynamický, rozmanitý a jedinečný jako samo americké židovstvo. Vyvíjel se svou vlastní cestou podle potřeb vyplývajících z americké židovské zkušenosti, která je zkušeností následných přistěhovaleckých vln s velmi rozdílným zázemím aklimatizujících se ve svobodné a otevřené společnosti. Amerika se i dnes věnuje obhajobě židovských zájmů v zahraničí více než jakákoli jiná země. Je to patrné nejen na politické i finanční podpoře státu Izrael, na vstřícných postojích k přijímání židovských emigrantů, ale i na financování jejich integrace do společnosti. Američtí Židé si výjimečně dobře vedou v hospodářské, politické i společenské sféře. Přispívají společenským institucím, nemocnicím, muzeím nebo univerzitám.¹⁵⁶

Mnoho Židů ve Spojených státech žije ve smíšených manželstvích. Ve více než 80% smíšených manželství si na Vánoce pořizují stromek. V čistě židovských amerických manželstvích stromek zdobí 18%. Více než 41 procent rodin, kde jsou oba rodiče Židé, patří k nějaké synagoze. V případě jen jednoho židovského rodiče je to 13%. Od roku 1985 se svatby Židů s osobou jiného vyznání pohybují okolo 52%, oproti roku 1954, kdy jich bylo 9%.¹⁵⁷

Výrazným rysem amerického židovstva je jeho zastoupení v různých kulturních odvětvích. Více jak 10% amerických Židů studovalo a působilo na vysokých školách. Výrazný je i počet židovských spisovatelů (Bernard Malamud, Saul Bellow, Isaac Asimov), režisérů (Woody Allen, Steven Spielberg), producentů (Samuel Goldwyn), vědců (Albert Einstein), herců (Barbara Streisand, Ben Stiller, Scarlett Johansson), nebo skladatelů a hudebníků (Leonard Bernstein, Bob Dylan).

¹⁵⁶ S. M. Lipset, cit. dílo, s. 183.

¹⁵⁷ J. Neusner, *Judaism*, s. 122.

4. Život a dílo Boba Dylana

Svou kariéru začal jako folkový zpěvák, který se inspiroval samotným zakladatelem folku, Woody Guthriem.¹⁵⁸ Folkové písně, které Guthrie a následně i Dylan zpívali, byly reakcí na nejrůznější stránky společenského života a osobních prožitků, na které se snažili aktuálně, adresně a konkrétně reagovat. Nebylo výjimkou, když obsahovaly i niterné osobní výpovědi o světě kolem či o stavu autorovy duše nebo mysli. Americký folk neboli lidová hudba, se začal formovat jako umělecký žánr ve třicátých letech 20. století. Souvisel s levicovým sociálně-politickým programem *New Deal* a se zájmem o lidové vrstvy a jejich problémy. K rozmachu folku přispěla i druhá světová válka, jež přinesla návrat k původním americkým hodnotám a masový ohlas lidových písničkářů.

Hudebním pozadím americké společnosti, se kterou nutně musel být Bob Dylan spjat, jsou spirituály,¹⁵⁹ které se na americkém kontinentě začaly zpívat již v šedesátých letech 19. století. Jedná se o černošské duchovní písně vztahující se převážně ke Starému zákonu, a které v první řadě sloužily jako projev náboženské víry. Ve druhé řadě mohly sloužit jako společensko-politický protest jako výraz asimilace k *bílé* americké kultuře.

Dalším hudebním žánrem, se kterým se Dylan setkal jsou gospely, jehož texty písní obsahují motivy především z textů Nového zákona.¹⁶⁰

Po období folku a převzatých písní, nejen od Woody Guthrieho, Bob Dylan začal skládat své vlastní písně, ve kterých se odrážel především jeho pohled na společnost a na svět. Písně měly často *protestní* charakter, tzv. *protestsongy*. Od těch se postupně odpoutával a začal používat elektrické vybavení, zesilovače a rockovou kapelu. Procházel vývojem, ve kterém změnil barvu hlasu i frázování. V tomto období odstartovala vlna folkrocku, která vyvrcholila na konci šedesátých let. Změna

¹⁵⁸ Woody Guthrie, americký zpěvák a skladatel, jehož hudební dědictví zahrnuje stovky politických, tradičních i dětských písní a balad. Guthrieho druhou manželkou byla žena židovského původu, Marjorie. I přesto ale Guthrie neztratil svou víru v Ježíše, v Ježíše jako léčitele. Ježíše rozpoznal jako podněcovatele chudých, jako někoho, kdo se odvážně odhodlal k nápravě křivd. Guthrie napsal píseň pojmenovanou *Christ for President*. (J. L. Epstein, *Political Folk Music in America...*, s. 73).

¹⁵⁹ Mezi spirituály Dylanovy tvorby můžeme zařadit skladby *Ain't Gonna Grieve My Lord No More*, kterou Dylan přepracoval pod názvem *A'int Gonna Grieve*.

¹⁶⁰ Slovo gospel je odvozeno z řeckého slova *evangelium*, které se překládá jako radostná zvěst nebo dobrá zpráva. Do anglického jazyka pak bylo doslovně přeloženo jako god-spel a označuje tak i jednu samostatnou větev křesťanství. Z gospelů čerpal i Woody Guthrie; z černošských gospelů např. i Elvis Presley.

se projevila mimo jiné výraznou změnou doprovodných textů směrem k individualitě, osobním problémům a v neposlední řadě i ke hledání vlastního náboženského přesvědčení.¹⁶¹

Dylanova kariéra, na jejímž počátku se zprvu doprovázel sám na kytaru po kavárnách a studentských klubech, či později jako frontman vlastních folkrockových a rockových skupin, ovlivnila nespočet umělců i Dylanových posluchačů. Zpíval o věcech, o kterých ostatní mlčeli. Dal by se nazvat žijící legendou, od něhož se učili všichni. V interview a sděleních pro tisk a reklamní agenty zachovával Dylan maximální zdrženlivost. Rozhovorům se snažil vyhýbat. Jediným, čím přispěl ke své známosti, co se osobního života týče, jsou jeho memoáry, které v českém jazyce nesou název *Kroniky: Díl první*.¹⁶² Nenajdeme zde ale žádné zlomové události, které se od memoárů většinou očekávají. Své názory se také pokoušel formulovat na obalech svých desek nebo ve své knize *Tarantula*.¹⁶³ V jeho textech, je možné vyzorovat, jaký Dylan je, co si myslí nebo co prožil.

Nebudu se příliš zabývat Dylanovým životem, avšak pokusím se ukázat, že hudbu lze chápat i jako náboženský fenomén. Dylanův život rozdělím do šesti charakteristických částí. Zmapuji význam židovství a křesťanství v jednotlivých obdobích Dylanova života a díla a poukážu na prolínání židovských a křesťanských motivů v jeho písňových textech. U písní, které obsahují buď židovský nebo křesťanský prvek, zároveň doložím v jaké knize ze Starého nebo z Nového zákona je, jak je tam míněn a jak s ním pracuje sám Bob Dylan. V závěrečné kapitole se pokusím vyhodnotit, jakou knihu nebo část Bible používá nejvíce a jaké biblické prvky se v jeho textech objevují nejčastěji.

4. 1. Dětství a dospívání

24. května 1941 se ve městě Duluth, v Minnesotě, narodil chlapec jménem Robert Allen Zimmerman. Podle židovských zvyklostí byl osmého dne obřezán a dostal

¹⁶¹ Z. R. Nešpor, *Děkuji za bolest*, s. 48.

¹⁶² Dylan, Bob, *Chronicles, Volume one*. Simon & Schuster: New York, 2004.

¹⁶³ Dylan, Bob, *Tarantula*. NY Scribner: Revised edition, 1966.

židovské jméno Shabtai Zisel ben Avraham.¹⁶⁴ Jeho rodiče byli druhou generaci Židů, kteří se na americký kontinent přestěhovali z východní Evropy. Matka malého Roberta, Beatrice Zimmerman,¹⁶⁵ působila jako předsedkyně v Hadasse,¹⁶⁶ otec Abraham Zimmerman jako předseda v B'nai B'rith¹⁶⁷ v Hibbingu, kam se přestěhovali několik let po Robertově narození.¹⁶⁸ Zde bydleli spolu s Florence, Robertovou babičkou z matčiny strany, která mluvila jidiš, tak jako jeho otec i strýcové. Nejen svým náboženstvím, příslušností nebo jménem Robertova rodina příliš nezapadala do převážně katolického města a pozornost ostatních budila např. i novým domem postaveným v nejhezčí čtvrti města.¹⁶⁹

Židovská komunita v Hibbingu byla malá, avšak silná a stabilní.¹⁷⁰ Nejednalo se ale o ortodoxní Židy. Muži (včetně Abrahama Zimmermana) byli hladce oholení a šabat pro ně nebyl překážkou pro práci.¹⁷¹ Mladý Robert docházel na náboženskou výchovu do synagogy Agudat Achim a léta trávil v židovském táboře Herzl ve Wisconsinu.¹⁷² Když bylo Robertovi třináct let, nechali rodiče poslat pro ortodoxního rabína, aby jejich syna připravil na bar micvu.¹⁷³ Na tento židovský náboženský obřad uspořádaný 22. května 1954 pozvali čtyři sta hostů.¹⁷⁴

Robertův hudební talent se projevoval již v dětství. V jedenácti letech začal hrát na klavír, které později vyměnil za saxofon a trubku a nakonec za akustickou kytaru. Dříve než objevil Woody Guthrieho a folkovou muziku, nechal se inspirovat umělci jakými byli Hank Williams, Elvis Presley nebo Chuck Berry. Od roku 1956 hrál Robert na piáno ve skupině nazvané *The Jokers*. O rok později již hrál ve školních *The Shadow*

¹⁶⁴ H. Sounes, *Down the Highway*, s. 33.

¹⁶⁵ Dívčím jménem Beatrice Stone pocházela z prominentní židovské rodiny z Hibbingu. Její prarodiče z matčiny strany byli litevští Židé, kteří do Ameriky připluli v roce 1902.

¹⁶⁶ Hadassah – *the Women's Zionist Organization of America*, je americká židovská dobrovolnická organizace pro ženy. Je jednou z největších židovských organizací, s více jak 270 000 členy na celém světě. Byla založena v roce 1912 Henriettou Szold.

¹⁶⁷ B'nai B'rith – synové smlouvy, je nestarší, nepřetržitě fungující židovská organizace na světě. B'nai B'rith je zapojena do nejrůznějších sociálních aktivit, včetně ochrany a podpory práv Židů a státu Izrael. Byla založena 13. října 1843 Henry Jonesonem v New Yorku. B'nai B'rith dnes působí ve více než padesáti zemích světa.

¹⁶⁸ J. Mark, „Bob Dylan's Jewish Influence“ [online].

¹⁶⁹ S. Rogovoy, *Bob Dylan*, s. 23.

¹⁷⁰ V roce 1937 bylo v Hibbingu 285 Židů, v roce 1948 jejich počet klesl na 268.

¹⁷¹ H. Sounes, cit. dílo, s. 41.

¹⁷² A. Muchin, „Bob Dylan continues his religious odyssey“ [online].

¹⁷³ Termín bar micva je možno doslova přeložit jako *syn příkázání*, tzn. ten, na něhož se vztahuje povinnost dodržovat Zákon. Obřad se provádí chlapcům ve věku třinácti let.

¹⁷⁴ S. Rogovoy, cit. dílo, s. 24.

Blasters, později v *The Golden Chords*.¹⁷⁵

Již v roce 1958 začíná Robert přemýšlet nad změnou jména. Zřejmě to bylo na popud zpěvačky Ethel Merman, která se Roberta zeptala, zda si dovede představit jméno Zimmerman v září pódiových světél. Robert si jako svůj pseudonym, pod kterým se rozhodl svou muziku později prezentovat, vybral jméno Bob Dylan.¹⁷⁶ Při četbě Dylanových životopisů je možné se setkat s teoriemi, které jako důvod ke změně jména uvádějí odcizení se od svého otce, odmítnutí náboženské identity a vzdání se židovských kořenů.

V roce 1959 se Dylan zapsal na univerzitu v Minneapolis a přestěhoval se do židovského bratrstva Sigma Alpha Mu.¹⁷⁷ O rok později Dylan nahrává svou první pásku, známou jako St. Paulský pásek, který obsahuje sedmadvacet písní. V témže roce Dylan odchází z koleje; jeho spolužáci z kolejišního bratrstva mu dali najevo, že do tohoto konvenčně židovského společenství nepatří. Dylan nebyl ochoten se zapojit do života bratrstva. Odchod z koleje znamenal konec jeho oficiálního vzdělání.¹⁷⁸

Ačkoli se Dylan mohl vrátit do Hibbingu a pracovat v rodinném obchodě, rozhodl se jít jinou cestou a odjet do New Yorku. Tam Dylan poprvé přijíždí v roce 1961. Zpočátku hrál jen v podřadných *lokálech* a musel se spoléhat na dobrovolné dary od návštěvníků. Ve druhé polovině roku začal publiku vyprávět dlouhé monology a zpíval již pro větší obecenstvo. V září roku 1961 Dylan podepisuje smlouvu pro CBS a začíná pracovat na prvním albu, nazvaném prostě: Bob Dylan.¹⁷⁹

Album obsahuje směsici lidového a folkového repertoáru a zatím jen dvě Dylanovy vlastní písně. Na nich je možné sledovat nakolik Dylan pracuje s biblickou tematikou nebo jaké převzaté písně mu jsou blízké. „*Lidové písně mi ukázaly ... že píseň dokáže sdělit něco lidského*“.¹⁸⁰ V textu z této doby, v písni *Long Ago, Far Away* Dylan využívá křesťanských motivů jakými jsou např. ukřižování Ježíše:

¹⁷⁵ N. Williamson, *The Rough Guide to Bob Dylan*, s. 9-11.

¹⁷⁶ Poprvé pseudonym Bob Dylan použil v roce 1959, oficiálně až v roce 1962. (N. Williamson, cit. dílo, s. 11).

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁸ C. Heylin, *Bob Dylan*, s. 26.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 39, 45.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 66.

*„To preach of peace and brotherhood
Oh, what might be the cost!
A man he did it long ago
And they hung him on a cross¹⁸¹
Long ago, far away
These things don't happen
No more, nowadays“¹⁸²*

Následně Dylan pokračuje výčtem různých sociálních zel, které nevedou ani k míru ani k bratrství. Říká, že pouze několik málo změn by mohlo zbavit svět těchto zlých a špatných věcí. Stejně tak jako i jiné pozitivní příběhy, tak i Dylanův má neočekávaný konec. V poslední sloce se Dylan vrací k první, ve které pozměňuje první verš a z poslední dělá řečnický zabarvenou otázku: *„And to talk of peace and brotherhood ... No more, nowadays, do they?“¹⁸³*

Další biblická narážka je v textu čtvrté sloky, kde Dylan přebírá novozákonní text z Lukášova evangelia, *Podobenství o boháči a Lazarovi*, L 16: 19-31.

*„One man had much money
One man had not enough to eat
One man he lived just like a king
The other man begged on the street...“¹⁸⁴*

V závěrečné fázi obsahovalo Dylanovo první album tedy pouze dvě jeho vlastní skladby (*Song to Woody* a *Talking New York*), zbytek tvořily starší lidové, tradiční a folkové písně. Např. píseň *In my Time of Dying* přebíralo mnoho rockových umělců. Jedná se o tradiční gospelovou píseň. První známá nahrávka této písně vyšla pod názvem *Jesus Make Up My Dying Bed* nazpívána blues-gospelovým zpěvákem Willie Johnsonem;¹⁸⁵ byla velice hrána v období 1927-1930.

¹⁸¹ „they hung him on the cross“ nalezneme v Mt 27:35, Mk 15:24, L 23:33, J 19:18, F 2:8

¹⁸² *Lyrics/Texty*, s. 46.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Willie Johnson byl americký zpěvák a kytarista, jehož hudba stála na pomezí blues a spirituálů. Veškeré jeho texty byly náboženské.

Většinu písní v Dylanových začátcích spojovalo téma smrti, jak je patrné již z názvů skladeb: *In My Time of Dying*, *Fixin' to Die*, *Man of Constant Sorrow*, *See That My Grave is Kept Clean*.

Další převzatou písní na tomto albu je píseň s názvem *Gospel Plow*. Jedná se o tradiční americkou gospelovou píseň, jehož název vychází z veršů Lukášova evangelia.¹⁸⁶

4.2. „Protestní“ období a přechod od folku k rocku

Folková hudba, kterou Dylan z počátku hrál, brzy dostala označení protestní, tzv. *protestsong*. Protestsong by se dal charakterizovat jako odpor vůči politickým a sociálním názorům tehdejší společnosti, vůči rodícímu se konzumu, pokrytectví a nezájmu o jiný než materiální blahobyt. Především šlo o to, že *všechno jednání a přirozeně také ne-jednání ve svých konsekvencích znamená zastávání určitých hodnot, a tím zpravidla jejich zastávání proti jiným hodnotám.*¹⁸⁷

Dylanovo protestní období začíná v lednu 1962, i když sám označení *protestní zpěvák* nechtěl nikdy přijmout. Považoval to za omezení a za předčasný pokus ho někam zařadit. Na jednom svém představení prohlásil: „*Tohle není protestsong, ani nic takového, protože já nepíšu protestsongy ... Píšu jenom něco, co musí někdo někomu říct.*“¹⁸⁸ Na to zahrál píseň *Blowin' in the Wind*.¹⁸⁹

Mezi Dylanovy sociálně angažované písně tohoto období můžeme zařadit např. *North Country blues* a *The Times They Are A-Changin'*. V této písni stejnojmenného alba (*The Times They Are A-Changin'*, 1964) Dylan zřetelně napomenul společnost, která Bibli sice čte, ale neřídí se jí. Samotný název písně pochází ze starozákonní knihy Daniel¹⁹⁰ a její text je jakousi aktualizací Matoušova evangelia, konkrétně části Mt 19:23-30. Ježíš na tomto místě vysvětluje apoštolům, kdo přijde do Božího království,¹⁹¹ a zakončuje to slovy: *mnozí první budou poslední a poslední první*. Stejně tak i Dylan píseň končí slovy: „*And the first one now will later be last, for the times*

¹⁸⁶ L 9:62 „Ježíš mu řekl: *‘Kdo položí ruku na pluh a ohlíží se zpět, není způsobilý pro království Boží.’*“

¹⁸⁷ R. Z. Nešpor, cit. dílo, s. 48.

¹⁸⁸ C. Heylin, cit. dílo, s. 51.

¹⁸⁹ Nachází se na albu *The Freewhellin' Bob Dylan*.

¹⁹⁰ Da 2:21 „*On mění časy i doby...*“

¹⁹¹ Verše použité ve stejném smyslu můžeme najít také v evangeliu podle Marka 10:31 a Lukáše 13:30.

*they are a-changin'.*¹⁹²

Známým Dylanovým protestongem je skladba *Masters of War* z alba *The Freewheelin' Bob Dylan* (1963).¹⁹³ V této písni Dylan podal mimořádně drsný obraz fenoménu označovaného termínem *vojenskoprůmyslový komplex*. V závěru písni autor parafrázuje verše z Markova evangelia, kde je položena otázka: „*Co prospěje člověku, získá-li celý svět, ale ztratí svůj život?*“¹⁹⁴

*„I think you will find
When your death takes its toll
All the money you made
Will never buy back your soul“*¹⁹⁵

V této písni je možné narazit i na odkazy týkající se postavy Jidáše: „*Like Judas of old, you lie and deceive*“¹⁹⁶ nebo Ježíše odpouštějícího hříchy: „*Even Jesus would never forgive what you do.*“¹⁹⁷

V září 1962, za kubánské krize, která vznikla kvůli sovětským raketovým základnám, a v kavárnách se vedly napjaté rozhovory, napsal Dylan píseň, která popisovala, jak se svět zbláznil. Píseň pojmenovaná *A Hard Rain's A-Gonna Fall*, kde liják může představovat radioaktivní spad nebo biblickou apokalypsu.¹⁹⁸ Sám Dylan se později k této písni vyjádřil: „*Není to atomový déšť, není to déšť radioaktivního spadu ... Mám na mysli určitý druh konce, který může nastat.*“¹⁹⁹ V písni Dylan využívá řečnického obratu *I saw*, který je typický pro starozákonní knihu Kazatel a poslední knihu Nového zákona, Zjevení Janovo. Dylan zpívá „*I saw ten thousand talker whose tongues were all broken.*“²⁰⁰

¹⁹² *Lyrics/Texty*, s. 130.

¹⁹³ Na tomto albu se vyskytují i další písni z biblickou tematikou. Např. *Whatcha Gonna Do*, kde se Dylan ptá: „*Tell me what you're gonna do, when your water turns to wine.*“ Viz Jan: 2:9, kde Ježíš na popud své matky proměňuje na svatbě v Káně Galilejské vodu ve víno.

¹⁹⁴ Mk 8:36.

¹⁹⁵ *Lyrics/Texty*, s. 88.

¹⁹⁶ Mt 10:4, Mt 26:14–16, J 6:70–71, J 12:4–6.

¹⁹⁷ Mt 9:2–8, Mk 2:5–12, L 5:20–26, L 7:48–49.

¹⁹⁸ *A Hard Rain's A-Gonna Fall* – motiv přívaly dešťů či lijáku, který vyplývá jak z názvu písni, tak i z jejího obsahu, nalezneme v Ž 105:32 a dále pak v Gn 7:4, 11–12, 22–23.

¹⁹⁹ C. Heylin, cit. dílo, s. 53.

²⁰⁰ *Lyrics/Texty*, s. 94. S motivem zmatení jazyků se setkáváme v Gn 11:1–9.

Od protestních písní se Dylan zcela odvrátil v roce 1964 a následující tvorba²⁰¹ znamenala totální průlom, který publikem nebyl přijat hned. Na těchto albech se Dylan přiklání k rock'n'rollu a jeho *folkovým* fanouškům najednou začaly chybět politicky angažované písně. Jeho písně se staly psychologičtějšimi, začal sledovat a popisovat charakterové proměny a především vztahy, hlavně milostné (*It's All Over Now Baby Blue, Love Minus Zero/No Limit, Sad-Eyed Lady of the Lowlands, Is Your Love in Vain?*).²⁰² Sám se k těmto albům vyjádřil:

Bob Dylan: „*Nejsou tam žádné angažované písně... Ted' budu jinde, budu stát za věcmi, které jsem udělal. Něco z toho už tu je, něco tu už bylo, ale nevšiml jsem si, že by kdokoli jiný dělal ten druh věcí... Víš – poukazovat na věci, které jsou špatné. Já už nikdy nebudu psát pro lidi – nebudu řečník... Oded' chci psát zevnitř a vrátit se k tomu, jak jsem psal, když mi bylo deset – všechno vycházelo ven přirozeně. Chci psát stejně přirozeně, jako chodím nebo mluvím.*“ (1964)²⁰³

V těchto albech Dylan prokazuje značnou znalost Bible, především Nového zákona. Podíváme-li se na alba z let 1963–1965, nalezneme na každém z nich minimálně tři písně, které se svým obsahem dotýkají židovství nebo křesťanství. Vrátime-li se k albu *The Times They Are A-Changin'*, nalezneme zde další dvě, ve kterých Dylan čerpá z Bible. Jedná se o píseň *With God on Our Side* a *When the Ship Comes In*. V první Dylan ukázal na válečné dějiny své země. Na dějiny, kde byli napadáni indiáni, přes obě světové války až ke zbraním hromadného ničení.

“When the Second World War

Came to an end

We forgave the Germans

And we were friends

Though they murdered six million

In the ovens they fried

The Germans now too

Have God on their side.”²⁰⁴

²⁰¹ *The Another Side of Bob Dylan* (1964), *Bringing It All Back Home* (1965) a *Highway 61 Revisited* (1965).

²⁰² Z. R. Nešpor, cit. dílo, s. 69.

²⁰³ C. Heylin, cit. dílo, s. 84.

²⁰⁴ *Lyrics/Texty*, s. 134.

Zde Dylan naráží na období holokaustu a ptá se, zda i Němci mají nebo měli Boha na své straně, stejně tak, jako za každou jinou slokou. Zda všichni ti, kteří *bojovali s puškou v ruce* měli Boha na své straně. Tímto Dylan ale nekončí a pokračuje:

„Through many dark hour

I've been thinkin' about this

That Jesus Christ, was betrayed by a kiss

But I can't think for you

You'll have to decide

Whether Judas Iscariot

Had God on his side.“²⁰⁵

Dylan se zamýšlí nad tím, jak byl zrazen Ježíš, přičemž má na mysli zradu, kterou Jidáš vykonal, když políbil Ježíše. O té se dozvídáme v Matoušově i v Markově evangeliu. Matouš v 26:48 píše: „*Jeho zrádce s nimi domluvil znamení: 'Koho políbím, ten to je; toho zatkněte.*“²⁰⁶

Ve druhé jmenované písni, tedy v *When the Ship Comes In*, Dylan popisuje obraz připomínající konec dnů, příchod skutečného nepřítele, jehož smrt bude rozhodující. Nepřítel bude poražen za pomoci zázraků biblických rozměrů, včetně rozdělení moří (podobně když Mojžíš a židovský lid prchají z Egypta, Ex 14:15-31). „*Oh the seas will split...*“²⁰⁷ Píseň končí vizí vykoupení, kterou představují dva symbolické příběhy: rozdělení moří a následně odkaz na příběh o Davidu a Goliášovi, který se stal typickým symbolem, kdy slabší poráží neskutečně většího nepřítele, o kterém se dočteme v 1 Sam 17:45–51.²⁰⁸

“But we'll shout from the bow your days are numbered

And like Pharaoh's tribe

They'll be drowned in the tide

And like Goliath, they'll be conquered.“²⁰⁹

²⁰⁵ *Lyrics/Texty*, s. 134.

²⁰⁶ Podobně i Mk 14:44, L 22:47–48, J 18:1–3.

²⁰⁷ *Lyrics/Texty*, s. 146.

²⁰⁸ Podobně pracuje s verši o Davidovi v písni *All over you*, kde zpívá: „*Little David when he picked up his pebbles*“. Viz 1 S 17:40. „*Vzal si do ruky svou hůl, z potoka vybral pět oblázků, vložil je do své pastýřské torby, do brašny, a s prakem v ruce postupoval proti Pelištejci.*“

²⁰⁹ *Lyrics/Texty*, s. 146.

Dylan zde používá obrat "your days are numbered", které nalezneme v Ž 90:12 a v Da 5:26. Dále se zde setkáváme s narážkou na verše z Jeremiáše 25:34, kde Hospodin praví: „Kvilté, pastýři, a úpěte, válejte se v prachu, vznešení vůdcové stáda! Vaše dny se naplnily, půjdete na porážku, rozpráším vás, padnete, jako když spadne vzácná nádoba.“

V roce 1965 Dylan začíná přemýšlet, že se zpěvem skončí,²¹⁰ a přesune se k psaní her a básní. Bylo to převážně z důvodu jeho proměny, kterou nedokázal zatím vystihnout v hudbě. Hrál písně, které hrát nechtěl. Z tohoto ho vysvobodila píseň *Like a Rolling Stone*. „Bylo to něco, co se mohlo líbit i mně“, dodal.²¹¹

Ve stejném roce, 22. listopadu, se Dylan tajně oženil. Jeho ženou se stala Sara Lowndes, která mu na začátku roku 1966 porodila syna Jesseho.²¹² Následujícího roku se Dylan pustil na světové turné, které odstartovalo v Austrálii a pokračovalo v zemích jako je Havaj, Skotsko, Švédsko, Francie...²¹³ Dylan v této době vyměnil akustickou kytaru za elektrickou s doprovodem kapely.²¹⁴

V této době je Dylanovi dvacet pět let a je považován za jednoho z nejvýznačnějších umělců své doby. Vydává alba s písněmi, které se jasně dotýkají Bible, např. *Gates of Eden*.²¹⁵ Jedná se o vizionářskou píseň, která je postavena na formě snu. Obsahuje proud Dylanova myšlení, kterému lze jen stěží porozumět. Ústřední prvek písně odkazuje na biblický příběh o stvoření světa, který nalezneme v první knize Mojžíšově, Gn kap. 1 a 2. Každá sloka má dvě roviny textu, přičemž v první části je popsán svět před *branami Edenu*, svět plný nesmyslných a pomíjivých příhod, který je v Dylanově podání zbarven do černých odstínů, což je hlavní barva před *branami Edenu*. Druhá rovina je prostým zvoláním ke ztracenému Edenu, za jehož branami je všechno jinak, všechno je tam lepší. Dylan zde tedy proti sobě staví stvořený svět a rajskou zahradu Eden.

²¹⁰ Podobné myšlenky měl již o dva roky dříve.

²¹¹ C. Heylin, cit. dílo, s. 106.

²¹² Tamtéž, s. 125.

²¹³ Tamtéž, s. 131.

²¹⁴ Tamtéž, s. 135.

²¹⁵ Název písně je inspirován První knihou Mojžíšovou, Gn 3:23–24 „Proto jej Hospodin Bůh vyhnal ze zahrady v Edenu, aby obdělával zemi, z níž byl vzat. Tak člověka zapudil. Východně od zahrady v Edenu usadil cheruby s míhajícími se plamenným mečem, aby strážili cestu ke stromu života.“

V písni *Tombstone Blues* využívá knihy Soudců,²¹⁶ když zpívá:
*„The king of the Philistines his soldiers to save
Puts jawbones on their tombstones and flatters their graves
Puts the pried pipers in prison and fattens the slaves
Then sends them out to the jungle.”*²¹⁷

Veršem z knihy Soudců ale v této písni nekončí a pokračuje:
*„The geometry of innocence flesh on the bone
Causes Galileo’s math book to get thrown
At Delilah who sits worthlessly alone
But the tears on her cheeks are from laughter.”*²¹⁸

Příběh o Delíle, nalezneme v knize Soudců 16:1-20, kde se dočteme o tom, jak se do Delíly zamiloval Samson. Ta na něho připravila lest, neboť slíbila pelištejským knížatům, že zjistí, v čem spočívá jeho ohromná síla, a to za sto šekelů stříbra. Delíle se na čtvrtý pokus skutečně podařilo zjistit co Samsona oslabí. Sd 16: 20 „... Nevěděl, že Hospodin od něho odstoupil.“ Pelištejci se Samsona zmocnili a oslepili ho.

Následující sloka pak pojednává o Samsonově pomstě za jeho oči při které usmrtil knížata a všechny lidi, co byli s nimi.²¹⁹
*„Now I wish, I could give Brother Bill his great thrill
I would set him in chains at the top of the hill
Then send out for some pillars and Cecil B. DeMille
He could die happily ever after.”*²²⁰

V této skladbě se také setkáme s dalšími dvěma jmény, kterými jsou Jezebel a Jan Křtitel. Jméno Jezebel poprvé nalezneme v první knize královské,²²¹

²¹⁶ Sd 15:15 „Našel čerstvou oslí čelist, popadl ji do ruky a pobil tisíc mužů.“

²¹⁷ *Lyrics/Texty*, s. 256.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Sd 16: 21-31

²²⁰ *Lyrics/Texty*, s. 256.

²²¹ 1 Kr 16:31.

kde se dočteme, že izraelský král Achab si bere za ženu jistou Jezabélou.²²²

V první sloce písni *Highway 61 Revisited* Dylan převypravuje verš Gn 22:2, kde Hospodin požaduje od Abraháma obět' jeho jediného syna Izáka.

„Oh God said to Abraham, 'Kill me a son.'

Abe says, 'Man, you must be puttin' me on'

God say, 'No.' Abe say, 'What?'

God say, 'You can do what you want Abe, but

The next time you see me comin' you better run'

Well Abe says, 'Where do you want this killin' done?'

*God says, 'Out on Highway 61'.*²²³

Podle jedné z možných interpretací je možné, že Dylan zpívá o svém otci, Abrahámovi, který má obětovat syna na silnici Highway 61, která vede přes město Duluth, kde se Dylan narodil.

Z knihy Genesis čerpá i v písni *Desolation Row*. Využívá příběhu o Kainovi a Ábelovi, který dává do souvislosti s příběhem o zvoníku od Matky Boží, aby zdůraznil jejich nenávisť k sobě samým.²²⁴ V následujícím verši se přesouvá k ustanovení smlouvy mezi Hospodinem a Noem, kdy jako znamení smlouvy Hospodin klade mezi sebe a ostatní duhu.²²⁵

4.3. Období od motocyklové nehody po „Rolling Thunder Tour“

Zásadní změnu a jisté odmlčení přinesla 29. července 1966 Dylanova nehoda na motocyklu, na kterou Dylan vzpomíná:

Bob Dylan: *„Bylo to hrozně brzy ráno na kopci u Woodstocku. Nepamatuji se, jak se to stalo. Byl jsem oslněný sluncem... Jel jsem přímo proti slunci a díval se do něj, i když mi někdo říkal, už dávno, když jsem byl ještě malý, že se nikdy nemám dívat přímo do slunce ... Na vteřinu jsem oslepl a asi jsem nějak zpanikařil, nebo co. Zabrzdil jsem, zadní kolo vylétlo a já letěl taky...*

²²² Dalšími místy, kde se setkáme s tímto jménem, jsou 1 Kr 18:4, 19:1–2, 21:17–24, 2 Kr 9:30–37.

²²³ *Lyrics/Texty*, s. 266.

²²⁴ *„All except for Cain and Abel and the hunchback of Notre Dame, everybody is making love.“* Gn 4., (*Lyrics/Texty*, s. 270).

²²⁵ Gn 9:8–13.

*Sára jela za mnou v autě. Sebrala mě. Byl jsem týden v nemocnici a pak mě převezli k tomu doktorovi ve městě. Do jeho mansardy. Měl jsem v té mansardě postel a výhled z okna. Sára tam zůstala se mnou. (1987)*²²⁶

Při nehodě Dylan zřejmě utrpěl zlomeninu obratlů, lehký otřes mozku a více než týden se léčil v nemocnici. Ačkoli nehoda nebyla nikterak závažná, Dylan se rozhodl využít jí k odpočinku. K odpočinku od veřejného života, reklamy i vyčerpávajících koncertních turné. Někdy v této době si uvědomil, že již dlouho nehrál na koncertech z vlastní vůle a zřejmě i z toho důvodu se odebral do ústraní a rozhodl se věnovat svůj čas rodině. Mimo jiné pracoval na úpravách filmu o svém turné, který nesl název *Eat the Document* a na dokončení své knihy, pro niž vymyslel název *Tarantule*.²²⁷

Motocyklová nehoda je chápána jako bod, od kterého povstal jiný Dylan. Články, které se v té době objevovaly v tisku, nehodu a její následky líčily téměř jako Dylanovu agónii. V časopise *Time* vyšel článek, ve kterém bylo napsáno, že Dylan neměl helmu a že utrpěl „několik řezných ran na obličeji a na zádech.“ V *Daily News* zveřejnili, že Dylan už asi nikdy nebude vystupovat, protože ho nehoda poněkud znetvořila.²²⁸

Uplynulo minimálně dvacet měsíců, než se Dylan vrátil zpět na pódia, tentokrát u příležitosti pamětního koncertu za zesnulého Woody Guthrieho. Někteří se k tomu vyjadřovali slovy: „Jeho první koncertní vystoupení po dvaceti měsících bylo větší událostí, než smrt Guthrieho...“²²⁹

Nehoda Dylana změnila. Happy Traum, který s ním dělal rozhovor, uvedl: „Ve skutečnosti se po nehodě tak změnil, že začal být pobožný, byl z něj rodinný typ, přestal kouřit...“²³⁰

Mezitím Dylan vydal album s názvem *John Wesley Harding* (1967), které je o boji jedince s vlastním osudem, a o kterém se Dylan později vyjádřil jako o „prvním biblickém rockovém albu“, které „strašlivým způsobem pojednává o d'áblu“.²³¹ Někteří si v názvu alba i stejnojmenné písni povšimli počátečních písmen J^hWH a domnívají se, že se jedná o tetragram, který v hebrejské bibli označuje vlastní

²²⁶ C. Heylin, cit. dílo, s. 142.

²²⁷ Tamtéž, s. 143–145.

²²⁸ Tamtéž, s. 143.

²²⁹ Tamtéž, s. 152–153.

²³⁰ Tamtéž, s. 154.

²³¹ B. Cartwright, *The Bible in the lyrics of Bob Dylan*, s. 36.

jméno Boží. Texty alba jsou plné náboženské symboliky. Nalezneme zde odkazy jak na Starý, tak na Nový zákon. Bert Cartwright, autor knihy *The Bible in the Lyrics of Bob Dylan* našel, v tomto albu šedesát jedna biblických narážek, přičemž nejvíce v písni *All Along the Watchtower*. Již samotný název písně „*Okolo Strážní věže*“ je inspirován biblickými verši²³² v kapitole, kde se pojednává o pádu Babylona. V závěrečné sloce písně pak strážný spatřuje „*two riders were approaching, the wind began to howl*“, což je zjevně narážka na Iz 21:9.²³³ V tomto verši je i odkaz ke „zkázonosnému větru“, který podle Jeremiášova proroctví²³⁴ Hospodin vzbudí proti obyvatelům Babylónu.

Podle dalšího z možných výkladů se v této písni ocitáme na Golgotě, kde byl ukřižován Ježíš mezi dvěma zloději.²³⁵ V první sloce hovoří „šprýmař“ (míněn Ježíš) a jeho slova odkazují k eucharistii:

*„There's too much confusion, I can't get no relief
Businessmen, they drink my wine, plowmen dig my earth
None of them along the line know what any of it is worth.“*²³⁶

Jeden z nich se Ježíši vysmívá²³⁷ a ještě těsně před smrtí vyjadřuje své zcela povrchní smýšlení slovy „*no reason to get excited*“ a že „*life is but a joke*.“ Druhý z nich však svého kamaráda napomíná²³⁸ a říká „*so let us not talk falsely now, the hour is getting late*.“²³⁹ Dle většiny interpretů spolu v písni hovoří dva lidé, a to šprýmař, který představuje Boba Dylana a zloděj, Ježíš, který „*přijde tak, jako přichází zloděj*.“²⁴⁰

Pátého června roku 1968 zemřel Dylanův otec a Dylan se po dlouhé době, kvůli

²³² Iz 21:8 „*I zvolal jako lev: 'Na hlídce, Panovníku, stojím stále, po celé dny, a na své strážní stanoviště se stavím po všechny noci.*“

²³³ Iz 21:9 „*Hle, tu přijíždí vůz, muž, koňské spřežení! On hlásí: 'Padl, padl Babylón a všechny tesané modly jeho božstev jsou roztráštěny o zem!*“

²³⁴ Jr 51:1 „*Toto pravil Hospodin: 'Hle, vzbudím proti Babylónu zkázonosný vítr, proti obyvatelům onoho srdce mých protivníků.*“

²³⁵ Mk 15:27 „*S ním ukřižovali dva povstalce, jednoho po jeho pravici a druhého po levici.*“

²³⁶ *Lyrics/texty*, s. 336.

²³⁷ L 23:39 „*Jeden z těch zločinců, kteří viseli na kříži, se mu rouhal: 'To jsi Mesiáš? Zachraň sebe i nás!*“

²³⁸ L 23:40 „*Tu ho ten druhý okřikl: 'Ty se ani Boha nebojíš. Vždyť jsi sám odsouzen k stejnému trestu.*“

²³⁹ *Lyrics/texty*, s. 336.

²⁴⁰ Zj 3:3 „*rozpomeň se tedy, jak jsi mé slovo přijal a slyšel, zachovej je a čiň pokání. Nebudeš-li bdít, přijdu tak, jako přichází zloděj a nebudeš vědět, v kterou hodinu na tebe přijdu.*“ Podobně i v Zj 16:15 „*Hle, přicházím nečekaně jako zloděj! Blaze tomu, kdo bdí a střeží svůj šat, aby nechodil nahý a nebylo vidět jeho nahotu!*“

pohřbu, vrátil do rodného Hibbingu, kde přítomné překvapil recitací chvalozpěvu Kadiše, který se při této příležitosti přednáší.²⁴¹

O dva roky později vydává Dylan album, které mělo pozitivní ohlas. V albu s názvem *New Morning* (1970) nalezneme píseň *Day of Locusts*, která již svým názvem odkazuje k Bibli, k Ex 10:13–14, kde se vypráví o tom, jak Hospodin seslal na egyptskou zemi kobyly.²⁴² V písni *Father of Night* ze stejného alba se Dylan více než dvacetkrát obrací k Bohu s biblickým oslovením *Otče*. Jedná se o modlitbu, která svým názvem odkazuje na utrpení. To je zde představeno temnotou noci. Dylan využívá jak starozákonní tak novozákonní tematiky. *Modlí se k Otci „who taketh the darkness away“*²⁴³ nebo k Otci „*who teacheth the bird to fly*“.²⁴⁴ Hned v úvodu písně oslovuje Dylan Hospodina „*Father of night, Father of day*“, což odkazuje k biblickému textu o stvoření světa a člověka, přičemž zde je zdůrazněno střídání noci a dne.^{245 246}

V roce 1971 Dylan navštívil Izrael a byl vyfotografován v Jeruzalémě, u Zdi nářků.²⁴⁷ Fotografie pořízené v den jeho třicátých narozenin obletěly celý svět. Vedly se rovněž diskuze, zda se Dylan nenavrací k víře svého otce. Různým interpretacím přispíval i fakt, že po smrti Abrahama Zimmermana se Dylan několikrát setkal s rabínem Meirem Kahanem, který založil Ligu židovské obrany.²⁴⁸ Ještě v Izraeli Dylan také zvažoval možnost, že by se svou rodinou strávil rok v kibucu.²⁴⁹ Oslovil kibuc Givat Haim,²⁵⁰ kde mu ale nevyhověli. Chtěl bydlet v domku pro hosty, nechtěl, aby on a jeho žena museli v kibucu pracovat a za pobyt a péči o děti navrhoval finanční odměny.²⁵¹

²⁴¹ L. Yuddeslon, „Bob Dylan: Tangled Up in Jews“ [online].

²⁴² Může se rovněž jednat o knihu Zjevení, verše 9:1–11, kde se vypravuje, že přijde Hubitel, hebrejsky Abaddon a že na zemi se vyrojí kobyly, aby po pět měsíců trýznily lid. Shodu nalezneme i u Jr 51:14 „*Hospodin zástupů přísahá při sobě samém: Naplním tě lidmi jako žravými kobyčkami a budou nad tebou zpívat a výskat*“.

²⁴³ Gn 1:4, 2 S 22:29, Ž 18:28, Iz 2:5, Iz 42:16, Mt 4:16, J 1:5, 2K 4:6.

²⁴⁴ Mt 6:26, Mt 10:29, L 12:6, 24.

²⁴⁵ Starozákonní oslovení Otče ve vztahu k Bohu je možné dohledat v Dt 32:6, Ž 136:7–9, Mal 2:10, Jk 1:17.

²⁴⁶ J 14:17, 1 K 6:19, Ž 37:31, Ko 3:16.

²⁴⁷ Zdi nářků je v českém prostředí označována Západní zeď jeruzalémského Chrámu.

²⁴⁸ *Jewish Defense League* je židovská organizace, jejíž hlavním cílem je ochránit Židy před místním antisemitismem. Organizace byla založena v roce 1968 rabínem Meirem Kahanem v New Yorku.

²⁴⁹ N. Williamson, cit. dílo, s. 112. H. Sounes, cit. dílo, s. 313.

²⁵⁰ Kibuc je označení pro zemědělskou nebo průmyslovou osadu v Izraeli, která hospodaří formou kolektivního vlastnictví. Kibuc Givat Haim, který si Dylan vybral, se nachází na západním pobřeží Izraele a mimo zemědělství se zaměřuje na výrobu džusů a sirupů, nazývaných *prigat*.

²⁵¹ C. Heylin, cit. dílo, s. 171.

Po dlouhé době se Dylan rozhodl vrátit na pódium. Aby si udělal dostatečnou reklamu, vydal desku Planet Waves (1974) se dvěma písněmi, které obsahují biblické motivy. Jednou z nich je *Wedding Song*, kde Dylan využívá starozákonního *eye for eye and tooth for tooth*.²⁵² Jedná se o milostnou píseň, ve které můžeme nalézt širokou škálu biblických úryvků. Např.

*„You breathed on me and made my life a richer one to live”²⁵³
When I was deep in poverty you taught me how to give “²⁵⁴
Dried the tears²⁵⁵ up from my dreams and pulled me from the hole²⁵⁶
Quenched my thirst²⁵⁷ and satisfied the burning in my soul. “²⁵⁸*

V písni *Forever Young*, kterou Dylan věnoval svému nejmladšímu synovi Jákobovi,²⁵⁹ využívá tzv. áronského požehnání, když zpívá: *„May God bless and keep you always.”²⁶⁰*

V roce 1974 se vydal na turné, o jehož více než šest set tisíc vstupenek mělo zájem na dvanáct milionů Dylanových fanoušků.²⁶¹ Plánoval čtyřicet koncertů ve 21 městech. Dylan byl z vystoupení i ze zájmu, jaký turné vyvolalo, značně znepokojen. Dylanovo turné ohlašovaly mnohé novinové články typu:

„Dylan se bude vždycky prodávat, bez ohledu na to, zda má či nemá co říct, a jak to říká. Jsou tu vzpomínky na jeho někdejší slávu, a tyto vzpomínky a jeho záhadnost jsou důvodem obrovského zájmu o vstupenky na toto dlouho očekávané turné.... Na umělci, který dlouho žil ze své legendy, ale dokáže překročit svůj stín, je vždycky něco fascinujícího. Je otázkou, zda Dylan obnovil své tvůrčí schopnosti.”²⁶²

O rok později se Dylan začal připravovat na další turné, nazvané Rolling Thunder. První zastávkou byl Plymouth v Massachusetts, tedy na místě, kde se vylodili

²⁵² Ex 21:24, Lev 24:20, Dt 19:21, Mt 5:38.

²⁵³ Gn 2:7, Ez 37:5–10, J 20:22.

²⁵⁴ Mk 12:41–44, L 21:1–4, 2 K 8:2, 9.

²⁵⁵ Iz 49:10, Zj 7:17, Zj 21:4.

²⁵⁶ Ž 40:2.

²⁵⁷ Iz 49:10, J 4:10–14, J 6:35, J 7:37–38, Zj 7:16–17

²⁵⁸ Ž 42:1–2, Ž 84:2, Ž 107:9, Ž 119:20.

²⁵⁹ Narodil se 9. prosince 1969.

²⁶⁰ Nu 6:24–26 *„Ať Hospodin ti žehná a chrání tě, ať Hospodin rozjasní nad tebou svou tvář a je ti milostiv, ať Hospodin obrátí k tobě svou tvář a obdaří tě pokojem.*

²⁶¹ C. Heylin, cit. dílo, s. 190.

²⁶² Tamtéž, s. 190.

první přistěhovalci.²⁶³ Představení Rolling Thunder byla mimořádná; po hudební stránce se jednalo o jedny z nejnápaditějších koncertů v celé Dylanově kariéře. Dylan na ně pozval osobnosti jako Joan Baez nebo Allana Ginsberga. Dylan měl rovněž zájem natočit o tomto turné film.²⁶⁴

V roce 1976 vydává album *Desire* (1976). Převládajícím obrazem písně *Oh, Sister* je obraz převzatý z Písně písní 5:1–6. Nejzřetelněji odkaz nalézáme v poslední sloce, kde slyší klepat na dveře svého milého, který ji nazývá *svou sestrou*.²⁶⁵ Jednou z dalších možných interpretací písně *Oh, Sister* je, že svými novozákonními obrazy popisuje láskyplný vztah Ježíše Krista k judaismu.²⁶⁶

V roce 1977 se Dylan rozvádí. O Dylanově krizi manželství částečně vypovídá i album *Blood on the Tracks* (1975), které obsahuje texty plné bolesti a smutku, zlosti a hořkosti, které zřejmě v té době pociťoval. Následovala vlna dalších koncertních turné,²⁶⁷ kde se ale Dylanovi již nepodařilo vyprodat všechny vstupenky. Fanoušci neměli nyní takový zájem, jako v roce 1974.

V albu z roku 1978 *Street Legal*, nalezneme píseň pojmenovanou *Señor*. Dylan se zde ptá Ježíše na osud své země, na to, zda Amerika směřuje ke svobodě nebo k apokalypse. „...do you know where we're heading? *Lincoln Country Road or Armageddon?*“ Armagedon je výraz převzatý ze Zj 16:16²⁶⁸ a odkazuje na druhou rovinu textu, v níž se vypravěč ptá Hospodina na konec dějin, předpovězen v Bibli. Ve druhé sloce nalezneme narážku na Ježíšův výrok ze Zj 3:20²⁶⁹ Dylanem interpretovanou jako „*How long must I keep my eyes glued to the door?*“²⁷⁰ V závěru písně vypravěč chce převrhnout stoly,²⁷¹ stejně tak jako Ježíš, když vešel do chrámu.²⁷² V písni říká, že *tohle místo už pro mě nemá smysl* a zdá se, že se Dylan potřebuje vydat jinam, na místo.

²⁶³ C. Heylin, cit. dílo, s. 216.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 222.

²⁶⁵ Pís 5:2 „...Slyš, milý můj klepe:...”

²⁶⁶ B. Cartwright, cit. dílo, s. 50.

²⁶⁷ Jako důvod dalších turné se uvádí i nedostatek financí. Dylan po rozvodu se Sárou byl nucen jí vyplatit polovinu ze svého majetku, který činil více jak třicet milionu dolarů.

²⁶⁸ Zj 16:16 „Shromáždili ty krále na místo, zvané hebrejsky *Harmagedon*.“

²⁶⁹ Zj 3:20 „Hle stojím přede dveřmi a tluču...”

²⁷⁰ *Lyrics/texty*, s. 616.

²⁷¹ Mt 21:12 „Ježíš vešel do chrámu a vyhnal prodavače a kupující v nádvoří, zpřevracel stoly směnárníků i stánky prodavačů holubů.“ Podobně i J 2:15.

²⁷² B. Cartwright, cit. dílo, s. 53.

4. 4. Konverze ke křesťanství

Ke konci roku 1978 měl Dylan za sebou čtyřicet koncertů. Bylo to jeho první celonárodní turné po čtyřech letech, které ne vždy přineslo pozitivní ohlas. Ne všechny koncerty byly zaplněné a turné mělo trvat ještě další měsíc. V době, kdy se přesouval do San Diega, Dylan zažil *pozoruhodný* zážitek:

Bob Dylan: „*Ke konci koncertu někdo tam v davu věděl, že se necítím moc dobře. Myslím, že to bylo vidět. Hodili na jeviště stříbrný kříž. Já běžně nezdvihám věci na jevišti. Jednou za čas to udělám. Někdy ne. Ale podíval jsem se dolů na ten kříž. Povídám si, tohle zdvihnu. Tak jsem kříž sebral a dal ho do kapsy...*“²⁷³

Jak Dylan sám poznamenal, první nečekanou věcí bylo, že kříž z pódia sebral. Druhá neobvyklá věc se stala následující noc v hotelovém pokoji, když si kříž prohlížel. Dylan, zdá se, prodělal mystický zážitek vize Krista, ve kterém, jak později prohlašoval, se mu zjevil jako *Král králů, Pán pánů*.²⁷⁴ O několik dní později Dylan s tímto křížem vystupoval na dalším ze svých koncertů a již 2. prosince představil novou píseň, která vypovídala o jeho nové víře. Touto písní byla skladba s názvem *Slow Train*, ve kterém mu nějaká žena radí „*have to quit your mess and straighten out*.“²⁷⁵ Nedlouho na to Dylan přišel s písní *Do Right to Me Baby (Do Unto Others)*, která je napsaná na základě Ježíšova výroku z Matoušova evangelia.²⁷⁶ Dylan tento verš použil: „*if you do right to me, baby I'll do right to you, too. Ya got to do unto others, like you'd have them, like you'd have them, do unto you*.“²⁷⁷ Jedná se o *zlaté pravidlo*, které vyjadřuje lidskou zkušenost a které je obsaženo snad ve všech náboženstvích. Poprvé se verš objevuje v Lv 19:8,²⁷⁸ který Hillel²⁷⁹ převedl do negativní formulace: „*Co je nemilé tobě, nečiň druhému*.“ Dále je možné dohledat i v Tób 4:15 a L 6:31.²⁸⁰ U Dylana se znovuobjevuje v písni *Gonna Change My Way of Thinking*, když říká „*you forget*

²⁷³ C. Heylin, cit. dílo, s. 259.

²⁷⁴ N. Williamson, cit. dílo, s. 112.

²⁷⁵ *Lyrics/Texty*, s. 640.

²⁷⁶ Mt 7:12 „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi; v tom je celý Zákon i Proroci*.“

²⁷⁷ *Lyrics/Texty*, s. 646.

²⁷⁸ Lv 19:8 „... *budeš milovat svého bližního jako sebe samého*...“

²⁷⁹ Hillel byl jedním z nejdůležitějších postav židovské historie. Je spojován s rozvojem Míšny a Talmudu. Je znám i jako zakladatel *Beit Hillel*, školy práva, která vzkvétala v Jeruzalémě v 1. století.

²⁸⁰ Tób 4:15 „*Co sám nenávidíš, nikomu nečiň*“, L 6:31 „*Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jednejte vy s nimi*“.

all about the golden rule.“²⁸¹

V lednu 1979 navázala Dylanova blízká přítelkyně, mladá černošská zpěvačka, Mary Alice Artes kontakt s Kenem Gulliksenem, pastorem a zakladatelem evangelikální církve²⁸² nazvané Vineyard Fellowship, a požádala ho, aby někdo s Dylanem promluvil. Během několika dní se Dylan do společenství přihlásil a v průběhu několika týdnů se nechal pokřtít a začal navštěvovat tříměsíční studium Bible v *School of Discipleship*.²⁸³

Vineyard Fellowship byla malá evangelikální církev založena v roce 1974 v Los Angeles luteránským pastorem Kenem Gulliksenem, který dříve působil jako zpěvák v křesťanském hudebním spolku. Vineyard Fellowship kladlo mimořádný důraz na poslední knihu Nového zákona, Zjevení Janovo, a prohlašovalo, že Nový zákon má být chápán jako pravdivé proroctví o brzkém konci časů. Dalším klíčovým textem byla kniha *The Late Great Planet Earth*, jejímž autorem je Hal Lindsey.²⁸⁴ V té se tvrdí, že události odhalené sv. Janu ve Zjevení přesně popisují dějiny 20. století, počínaje znovuoustavením židovské vlasti, Izraele, a pokračuje identifikací Ruska jako Magoga a Íránu jako Goga – konfederace odpovědné za rozpoutání armagedonské bitvy.²⁸⁵

Dylanova rodina i jeho židovští přátelé byli jeho konverzí značně zaskočeni. Ethel Crystal, Dylanova teta poznamenala: *Myslím, že to bylo kvůli jeho publicitě. Je židovsky smýšlející, byl tak vychován. Podstoupil bar micvu.*²⁸⁶ Dylanova konverze ke křesťanství způsobila značný nepokoj i u jeho vlastních dětí, které vyrůstaly v židovské víře.²⁸⁷

Od vydání alba *Slow Train Coming* (1979) si Dylan myslí, že má poselství od Boha a že jeho povinností je vést své fanoušky a posluchače k vykoupení, které je možno pouze skrze Pána. *Následuji Boha, takže když mí následovníci následují mne, nepřímou tak také následují Boha.*²⁸⁸ Dylanovi poskytlo Vineyardské společenství

²⁸¹ *Lyrics/Texty*, s. 642.

²⁸² Evangelikální křesťané kladou rozhodující důraz na autoritu Písma ve věcech víry a života. Dalšími důrazy evangelikálního hnutí jsou christocentrismus, potřeba osobního obrácení a nezbytnost zvěstování evangelia.

²⁸³ N. Williamson, cit. dílo, s. 113.

²⁸⁴ Hal Lindsey je americký evangelista, křesťanský spisovatel a křesťanský sionista.

²⁸⁵ N. Williamson, cit. dílo, s. 113. C. Heylin, cit. dílo, s. 264.

²⁸⁶ „*I think it was for publicity, that's what I think,*“ „*He is Jewish-minded, plenty Jewish-minded, he was brought up that way. He was bar-mitzvahed.*“ (N. Williamson, cit. dílo, s. 112).

²⁸⁷ H. Sounes, cit. dílo, s. 381.

²⁸⁸ N. Williamson, cit. dílo, s. 114.

potřebnou inspiraci pro psaní nových písní. Mezi první písně, které Dylan po své křesťanské konverzi napsal, patří *Slow Train* a *Do Right to Me Baby (Do unto Others)*. Výuka, kterou Dylan ve Společenství podstoupil, ho poučila o neomylnosti evangelií. Přiklonil se k apokalyptické tradici, která „nachází výraz v prorocích Starého zákona – Izaiášovi, Jeremiášovi, Ezechielovi – a v Novém zákoně, ve Zjevení sv. Jana.“²⁸⁹ Všechny písně jako *Precious Angel*, *When You Gonna Wake Up* nebo *When He Returns* z alba *Slow Train Coming* přímo vycházejí z knihy Zjevení. Dylan v této době napsal i píseň nazvanou *Ye Shall Be Changed*, která je založena na 11. kapitole knihy *The Late Great Planet Earth*. V této kapitole Lindsey vykládá pasáž z 1. listu Korintským,²⁹⁰ kterou Dylan interpretuje:

„*Ye shall be changed, ye shall be changed*
In a twinkling of an eye, when the last trumpet blows
The dead will arise and burst out of your clothes
And ye shall be changed.“²⁹¹

Poslední sloku začíná slovy „*you drink bitter water*“²⁹² a pokračuje „*you can't live for today, when all you're ever thinking of is tomorrow*“.²⁹³ Další píseň, *Precious Angel*, začíná setkáním se ženou, která vypravuje o probíhající duchovní válce. Vypráví o ďáblu, který je všudypřítomný a který se nás snaží oklamat. Píseň je také o tom, že lidé budou nemile překvapeni, jakmile přijde konec dnů, ale i o naději v dobrý posmrtný život.

Ostatní písně na tomto albu jsou jakýmsi chvalo zpěvy, kde Dylan používá přímo odkazy z Bible, např.: „*Jesus said, 'Be ready for you know not the hour in which I come'*“²⁹⁴ Ve stejné písni nalezneme: „*He said, 'He who is not for Me is against Me' Just so you know where He's coming from.*“²⁹⁵ V písni *When You Gonna Wake Up* cituje

²⁸⁹ C. Heylin, cit. dílo, s. 264.

²⁹⁰ 1K 15:52 „*naráz, v okamžiku, až se naposled ozve polnice. Až zazní, mrtví budou vzkříšeni k nepomíjitelnosti a my živí proměněni.*“

²⁹¹ *Lyrics/Texty*, s. 658.

²⁹² Ex 15:23 „*Došli až do Mary, ale nemohli vodu z Mary pít, protože byla hořká. Pojmenovali ji proto Mara (to je Hořká).*“

²⁹³ Mt 6:34 „*Nedělejte si tedy starost o zítřek; zítřek bude mít své starosti. Každý den má dost vlastního trápení.*“

²⁹⁴ Mt 25:13 „*Bděte tedy, protože neznáte den ani hodinu*“ (*Lyrics/Texty*, s. 642).

²⁹⁵ Mt 12:30 „*Kdo není se mnou, je proti mně; a kdo se mnou neshromažďuje, rozptyluje.*“ Stejný verš nalezneme také u Lukáše 11:23.

verše z knihy Zjevení: „*When you gonna wake up and strengthen the things that remain?*“²⁹⁶ Z knihy Genesis čerpá v písni, jejíž název cituje verš z druhé kapitoly knihy Genesis: *Man Gave Names to All the Animals*.²⁹⁷

Na turné, které Dylan uspořádal na přelomu let 1979–80 ve Spojených státech, a které bývá označováno za *evangelizační*, hrál i přes značné protesty publika jen nové písně, tedy žádné z doby před svou konverzí, které doplňoval eschatologicky vyhocenými spirituály.²⁹⁸ Mezi písněmi také často v probuzeneckém duchu kázal. Jeho proslovy se staly hlavním důvodem a smyslem turné. Pokud je slovníková definice slova evangelizovat, hlásat a šířit evangelium správná, pak přesně tohle Dylan dělal. Na jednom koncertu prohlásil:

*„Chcete něco vědět? Vůbec se neobáváme, ani když nastalo poslední údobí Konce; protože vidíme všechny ty smutné příběhy, které plynou kolem. Z toho všeho se neobáváme vůbec ničeho – nestaráme se o atomovou bombu a o nic takového, protože víme, že tento svět bude zničen a Kristus ustaví své Království v Jeruzalémě na tisíc let, kde lev ulehne vedle jehněte. Tehdy bude lev žrát slámu. Taky budou nazývat prokletým člověka, který se nedožije sta let. To je zajímavé, že? My nic nenamítáme. Víme, že už to nastává. Pokud v sobě kdokoli nemá Krista, je otrokem v područí. Víím, že jste všichni byli v područí, a tak potřebujete něco pevnějšího, oč byste se mohli opřít. Tato píseň se jmenuje 'Hanging On to a Solid Rock Made Before the Foundation on the World.' Jestli se nemáte čeho držet, naslouchejte pozorně.“*²⁹⁹

Druhé album, které odráží Dylanovu konverzi ke křesťanství, a ve kterém je každá píseň silně ovlivněna jeho vírou s typickými evangelními vlivy, je album s názvem *Saved* (1980). Přebal alba obsahuje verše z Jr 31:31 „*Hle přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy uzavřu s domem izraelským i s domem judským novou smlouvu,*“ čímž Dylan vyjádřil názor, že starozákonní proroctví o Mesiáši, který bude pocházet z rodu Davidova, se naplnila v Ježíši, skrze kterého Bůh uzavřel novou smlouvu s Izraelem. V písni, která nese stejný název jako album, Dylan pojednává o své spáse a děkuje Ježíši Kristu, že sestoupil na zem. „*I've been saved by the blood of the*

²⁹⁶ Zj 3:2 „*Probud' se a posilni to, co ještě zůstává a je už na vymření! Neboť shledávám, že tvým skutkům mnoho chybí před Bohem*“ *Lyrics/Texty*, s. 648.

²⁹⁷ Gn 2:19 „*Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve.*“

²⁹⁸ Z. R. Nešpor, cit. dílo, s. 89.

²⁹⁹ C. Heylin, cit. dílo, s. 275-6.

*lamb ... I'm so glad ... I want to thank You, Lord.*³⁰⁰ Ve skladbě *Pressing On* Dylan *spěchá* za vyšším povoláním svého Pána a odvrací se od lidí, kteří se ho snaží zastavit a kteří říkají: „*Prove to me that He is Lord, show me a sign.*“³⁰¹ Písně *Saving Grace* a *What Can I do for You* jsou moderní gospels, zatímco píseň *In the Garden* je přepracovaný příběh o zatčení Ježíše v Getsemanské zahradě a cituje Ježíšovy výroky, např.: „*Peter, put up your sword*“³⁰², „*Master, tell me why a man must be born again,*“³⁰³ „*Pick up your bed and walk, why must you criticize?*“³⁰⁴ „*The multitude wanted to make Him king, put a crown upon His head*“³⁰⁵ a poslední přímý odkaz: „*He said, 'All power is given to Me in heaven and on earth'*“³⁰⁶ Dvousmyslná píseň *Covenant Woman* je jak o komunikaci se ženou a lásce k ní, tak i o lásce k Bohu. Tímto způsobem by se dalo pokračovat u téměř všech písní obsažených na albu *Saved*.

Posledním Dylanovým „křesťanským“ albem, ve kterém nalezneme četné narážky na blízcí se konec dnů, je album s názvem *Shot of Love* (1981). Píseň *Watered-Down Love* obsahuje verše, které jsou opakováním novozákonních textů o lásce, v tomto případě 1K 13. Píseň *In the Summertime* může být stejně tak o Dylanově vztahu se ženou jako s Bohem. V písni *Heart of Mine* Dylan hovoří se svým srdcem a říká: „*Heart of mine so malicious and so full of guile...*“³⁰⁷ tak vlastně převypravuje verše Jr 17:9. Nejvíce biblických veršů obsahuje píseň *Every Grain of Sand*, která je založena na Dylanově konverzi. Začíná zmínkou o Kainovi (Gn 4:8) a pokračuje výkladem podobenství o rozsévači, Mk 4:1-9. Pokračuje verši z Mt 10:28-31 „*That every hair is numbered like every grain of sand.*“³⁰⁸

Dylanovo náboženské zrání, by se podle Williama Jamese,³⁰⁹ dalo označit jako

³⁰⁰ *Lyrics/Texty*, s. 664.

³⁰¹ Mt 16:1 „*Přišli saduceové a farizeové a pokoušeli ho; žádali na něm, aby jim ukázal znamení z nebe.*“ Podobně i Mk 8:11, L 11:16.

³⁰² Mt 26:51–52, L 22:50–51.

³⁰³ J 3:1–3 „*Mezi farizeji byl člověk jménem Nikodém, člen židovské rady. Ten přišel k Ježíšovi v noci a řekl mu: 'Mistře, víme, že jsi učitel, který přišel od Boha. Neboť nikdo nemůže činit ta znamení, která činíš ty, není-li Bůh s ním.' Ježíš mu odpověděl: 'Amen, amen pravím tobě, nenarodí-li se kdo znovu, nemůže spatřit království Boží.'*“

³⁰⁴ J 5:8 „*Ježíš mu řekl: 'Vstaň, vezmi lože své a chod!'*“ Dále také Mt 9:5–6, Mk 2:9–11, L 5:23–24.

³⁰⁵ Mt 27:29 „*upletli korunu z trní a posadili mu ji na hlavu, do pravé ruky mu dali hůl, klekali před ním a posmívali se mu: 'Buď zdrav, židovský králi!'*“ Stejně i Mk 15: 17–18, J 19: 2– 3.

³⁰⁶ Mt 28: 18 „*Ježíš přistoupil a řekl jim: 'Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi.'*“

³⁰⁷ *Lyrics/Texty*, s. 688.

³⁰⁸ Podobně i L 12: 6–7, Ž 139: 17–18. (*Lyrics/Texty*, s. 704).

³⁰⁹ William James byl americký psycholog, jeden ze zakladatelů vědecké a empirické psychologie.

nezdravé, jako typ tzv. „nemocné duše“. Podle Jamese totiž vedou k náboženské zralosti dva typy cesty, z nichž jednou je cesta zdravé duše a druhou, což je případ Boba Dylana, je cesta duše nemocné. Na této cestě dotyčný *prochází pokušeními a svízelemi, trpí a má sklon k pesimismu a introvertovanosti. Zrání neprobíhá rovnoměrně, ale v náhlých posunech. Vidění a intenzivní zážitky zde nejsou neobvyklé.*³¹⁰

Většina těchto charakteristik nemocné duše je patrná i na postavě Boba Dylana. Ne vždy znamená přijetí křesťanství Židem rozchod se židovstvím. Někdy je považováno jako jeho naplnění a v některých případech se dá chápat i jako znovuoobjevení vlastního židovství skrze zkušenost křesťanské víry.³¹¹

4.5. Znovuoobjevení židovství

Od roku 1982 se začíná v médiích spekulovat o Dylanově odpadnutí od objeveného křesťanství. Polemikám, které se vedly a které zmiňovaly i Dylanovo navracení se ke svým židovským kořenům, nasvědčovaly i fotografie, na kterých je viděn s jarmulkou na synově bar micvė v Jeruzalémě. O rok později strávil studiem nějaký čas s ultra-ortodoxní skupinou lubavičských chasidů. Následně nahrál album s chasidskými písněmi. Spekulace o Dylanově ztrátě víry v Ježíše nebo o jeho znovuoobjevování židovských kořenů, nepolevily, zvláště po vydání alba *Infidels* (1983), na jehož vnitřním obalu desky je zobrazen Dylan na Olivové hoře v Jeruzalémě. Navzdory názvu alba, obsahuje evangelijní texty a k Novému zákonu se úzce váží „jen“ dvě písně, *Jokerman* a *Man of Peace*. Obě tyto písně pravděpodobně zatahují vypravěče do boje s falešnými proroky, kteří se zlým úmyslem přebírají atributy Krista. Obě písně také obsahují narážky na knihu Zjevení a předkládají trvalé přesvědčení o hrozící apokalypse.³¹² *Man of Peace* je založena na myšlence, že cesta do pekla může být vydlážděna dobrými úmysly a stejně tak Satan může být přestrojen v přesvědčivé

Psychologii mimo jiné přispěl i na poli psychologie náboženství, především knihou: *The Varieties of Religious Experience* (1902), kde rozlišuje *zdravou* a *nemocnou* duši.

³¹⁰ Obrácením rozumí James náhlý či postupný proces, jímž ve svém svědomí obtížená duše dosahuje pokoje a svobody. Při obrácení mohou po sobě následovat zcela odlišné momenty: neklid, kulminace krize a pocit pokoje, svobody a vnitřní harmonie. (N. G. Holm. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 102).

³¹¹ Takto svou duchovní cestu chápala např. Edith Steinová, která byla v roce 1998 svatořečena. (M. C. Putna, *Česká katolická literatura*, s. 54).

³¹² C. Heylin, cit. dílo, s. 290-291.

masce: „*You know sometime Satan comes as a man of peace.*“³¹³

Píseň *Jokerman* začíná slovy „*standing on the waters casting your bread*“, které je možné nalézt v Kaz 11:1,³¹⁴ ale rovněž i v Mt 14:22.³¹⁵

„*Fools rush in where angels fear to tread*

Both of their futures, so full of dread, you don't show one

Shedding off one more layer of skin

Keeping one step ahead of the persecutor within.“³¹⁶

V další sloce Dylan mluví o muži: „*a man of the mountains, you can walk on the clouds.*“ Tímto horalem může být jednak myšlen Mojžíš,³¹⁷ na druhou stranu ale i Ježíš.³¹⁸ Píseň lez jen těžko interpretovat. *Jokerman* může být identifikován s Ježíšem, Bohem, židovským Mesiášem nebo i se samotným Bobem Dylanem. Je ale také možné, že odkazuje k Dylanově skupině z jeho mládí, ke skupině *The Jokers*. Stejně tak je možná kombinace všeho. V písni jsou méně nápadným způsobem zapleteny knihy Soudců a Kazatel, o knihách Leviticus a Deuteronomium se zase vyjadřuje v tom smyslu, že by měly být člověku jedinými učiteli.

Písní *I and I*, jejímž názvem se Dylan mohl inspirovat knihou Martina Bubera, *Já a Ty*, nebo starozákonním veršem z Ex 3:14, kdy Bůh řekl Mojžíšovi: „*JSEM, KTERÝ JSEM.*“ Dylan v dalších verších zůstává stále v knize Exodus, když zpívá: „... *no man sees my face and lives*“³¹⁹

Jako chvalo zpěv na Izrael a židovský národ vyznívá píseň *Neighborhood Bully*, ve které nenapodobitelným způsobem zestručnil tři tisíce let historie židovského národa. Píseň začíná popisem postoje Izraele v moderní době a pokračuje výčtem všech příkoří, které byla židovskému národu spáchány.

Nejvíce biblických narážek nalézáme v písni, jejíž sám název nese biblickou

³¹³ 2 K 11:14 „*A není divu, vždyť sám satan se převléká za anděla světla.*“ (*Lyrics/Texty*, s. 738).

³¹⁴ Kaz 11:1 „*Pouštěj svůj chléb po vodě, po mnoha dnech se s ním shledáš.*“

³¹⁵ Mt 14:22 „*Když jedli, vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: 'Vezměte, toto jest mé tělo.'*“
Dále L 22:19.

³¹⁶ *Lyrics/Texty*, s. 726.

³¹⁷ Ex 19:20 „*Hospodin totiž sestoupil na horu Sinaj, na vrchol hory. Zavolal Mojžíše na vrchol hory a Mojžíš tam vystoupil.*“

³¹⁸ Mt 5:1 „*Když spatřil zástupy, vystoupil na horu; a když se posadil, přistoupili k němu jeho učedníci.*“
Dále také L 6:12, L 9:28, L 17:1, Mk 9:2, Mt 24:3, Mk 13:3.

³¹⁹ Ex 33:20. (*Lyrics/texty*, s. 744).

symboliku, *Foot of Pride*.³²⁰ Píseň se nevyskytuje na albu *Infidels*, ale byla v této době napsána.

„*Like the lion tears the flesh off of a man*“³²¹
*So can a woman who passes herself off as a male*³²²
They sang “Danny Boy” at his funeral and the Lord’s Prayer
*Preacher talking ’bout Christ betrayed*³²³
*It’s like the earth just opened and swallowed him up*³²⁴
He reached too high, was thrown back to the ground.“³²⁵

Zde Dylan také zmiňuje „*brother named James*“, kterým může být míněn Ježíšův bratr Jakub.³²⁶ Podobně jako v písni *Tombstone Blues* se vrací k Delíle, která podvede Samsona, jak o tom vypráví Sd 16:4–22, dále zmiňuje o *gates of paradise*,³²⁷ *water outa rocks*,³²⁸ *mystery written on the forehead*³²⁹ nebo *let the dead bury the dead*.³³⁰

V albu *Infidels* převažují starozákonní odkazy. I to bylo považováno za důkaz Dylanova návratu k judaismu. V písni i *Someone’s Got a Hold of My Heart* zpěvák sděluje, že byl v Babylonu a že stále slyší hlas na poušti a že se nikdy nenaučil pít

³²⁰ Ž 36:11, Př 8:13, Př 11:2, Př 13:10, Př 16:18, Př 29:23, Iz 25:11, Da 4:37.

³²¹ 1 P 5:8 „*Buďte strážliví! Buďte bdělí! Váš protivník, ďábel, obchází jako ’lev řvoucí’ a hledá, koho by pohltil.*“

³²² Dt 22:5 „*Žena na sebe nevezme, co patří muži a muž neobleče, co nosí žena. Hospodin, tvůj Bůh má v ohavnosti každého, kdo to činí.*“

³²³ Jidášova zrada: Mt 26:48–49, Mk 14:44–45, L 22:47–48, J 18:2–5.

³²⁴ Nu 16:30–33 „*Jestliže však Hospodin stvoří něco mimořádného a půda rozevře svůj chřtán a pohltí je se vším, co je jejich, takže sestoupí zaživa do podsvětí, poznáte, že tito muži znevážili Hospodina. Sotva to všechno domluvil, rozpoltila se pod nimi půda, země otevřela svůj chřtán a pohltila je i jejich obydlí a všechny lidi, kteří byli s Kórachem, i všechny majetek. Sestoupili do podsvětí zaživa se vším, co bylo jejich, a země se nad nimi zavřela; zmizeli zprostředka shromáždění.*“

³²⁵ Budování města a věže. Gn 11:1–9.

³²⁶ Mt 13:55, Mk 6:3, L 24:10, Ga 6:2.

³²⁷ Vyhnaní ze zahrady: Gn 3:23–24 „*Proto jej Hospodin Bůh vyhnal ze zahrady v Edenu, aby obdělával zemi, z níž byl vzat. Tak člověka zapudil. Východně od zahrady v Edenu usadil cheruby s míhajícími se plamenným mečem, aby střežili cestu ke stromu života.*“

³²⁸ Voda ze skály: Ex 17:5–6 „*Hospodin Mojžíšovi řekl: ’Vyjdi před lid. Vezmi s sebou některé z izraelských starších. Také hůl, kterou jsi udeřil do Nilu, si vezmi do ruky a jdi. Já tam budu stát před tebou na skále na Chorébu. Udeříš do skály a vyjde z ní voda, aby lid mohl pít.’ Mojžíš to udělal před očima izraelských starších.*“

³²⁹ Zj 17:5 „*a na čele měla napsáno jméno – je v něm tajemství: ’Babylón je veliký, Matka všeho smilstva a všech ohavností na zemi.’*“

³³⁰ Mt 8:22 „*Ale Ježíš mu odpověděl: ’Následuj mě a nech mrtvé, ať pochovávají své mrtvé.’*“ Podobně i L 9:60.

tu krev a říkat ji víno.³³¹

Navzdory všem důkazům o opaku a Dylanovu jednoznačnému prohlášení v jednom interview v březnu 1984, kde sdělil, že věří v knihu Zjevení, v níž se Kristus vrací, aby soudil lidstvo, média popsala album *Infidels* jako album *beránka, který se vrátil do stáda*. Navzdory přetrvávající víře v Ježíše Krista strávil Dylan většinu roku 1982 přehodnocováním svých postojů a vydáním alba *Infidels* jeho evangelikální fáze skončila.³³²

V roce 1984 byl Dylan pozván k vystoupení na Moskevském festivalu poezie a při té příležitosti vycestoval do Oděsy, aby navštívil vlast svých předků.³³³

Koncerty v roce 1986 prokázaly, že Dylan do svého repertoáru úspěšně včlenil náboženské písně po turné 1984, kdy byly prakticky ignorovány, a že si jasně přál dát najevo, že jeho víra zůstala nedotčena. Po prohlášení „*celá tato poslední píseň je o mém hrdinovi. Každý má svého hrdinu. ... Mám svého hrdinu. A teď o něm budu zpívat. Když pro něj přišli do zahrady...*“, zahrál píseň *In the Garden*.³³⁴

4. 6. Období od poloviny osmdesátých let do současnosti

V září 1987 Dylan poprvé vystoupil v Izraeli, na koncertě v Tel Avivu a v Jeruzalémě.³³⁵ O dva roky později byl viděn se svým zetěm na lubavičském telethonu v Los Angeles, při němž měl na hlavě jarmulku a přítomnou skupinu doprovázel hrou na flétnu a harmoniku a zpíval *Hava Nagila*.³³⁶

První album vydané v devadesátých letech minulého století nese název *Under the Red Sky* (1990). Dylan zde v písni *God Knows* zpívá o tom, že příští potopa nebude způsobená vodou, nýbrž ohněm: *God knows there's gonna be no more water but fire next time*,³³⁷ a závěrečná píseň alba *Cat's in the Well* končí modlitbou za ochranu

³³¹ *Lyrics/Texty*, s. 761.

³³² C. Heylin, cit. dílo, s. 292.

³³³ Tamtéž, s. 311.

³³⁴ Tamtéž, s. 320.

³³⁵ S. Marshal, *Restless Pilgrim*, s. 89.

³³⁶ *Hava Nagila* je hebrejská lidová píseň, často zpívaná při oslavách. Text písně složil Abraham Cvi Idelshon v roce 1918. V roce 1963 nahrál Dylan její krátkou bluesovou, ironickou, verzi, která se objevila na albu *Bootleg Series*. (N. Williamson, cit. dílo, s. 112).

³³⁷ 2 P 3:5–7 „Těm, kdo toto tvrdí, zůstává utajeno, že dávná nebesa i země byly vyvolány slovem Božím z vody a před vodou chráněny. Vodou byl také tehdejší svět zatopen a zahynul. Týmž slovem jsou udržována

blížních a drahých v neblahých časech, jež nám bezprostředně hrozí a říká: „...*may the Lord have mercy on us all.*“³³⁸ Téměř všechny písně alba *Under the Red Sky* jsou typickým katalogem hrdinů a zlosynů z blížícího se konce světa.³³⁹ Několik písní z tohoto alba jsou inspirovány Biblií. Píseň *10,000 Men* pravděpodobně odkazuje na krále Davida, o kterém se v 1 S 21:12 říká: „*Saul pobil své tisíce, ale David své deseti tisíce.*“ Deset tisíc je rovněž číslo označující počet mužů v Bárakově vojsku nashromážděného k bitvě proti Síserovi (Sd 4:10-14). Skladba *2 x 2* zmiňuje příběh o Noemově arše, Gn 7:15 „*Vešli k Noemu do archy, vždy pár po páru ze všeho tvorstva, v němž je duch života.*“

Při předávání ocenění Grammy pronesl děkovnou řeč, ve které zavzpomínal na svého otce. Ve skutečnosti se jednalo o parafrázi žalmu 27, který se recituje po dobu jednoho měsíce, každé ráno a večer před svátkem Rosh Hashana a Yom Kippur. Dylan zmínil především verš Ž 27:10 „*I kdyby mě opustil můj otec, moje matka, Hospodin se mě vždy ujme.*“³⁴⁰

V roce 1997 vydává Dylan album s názvem *Time Out of Mind*. Dylan našel způsob, jak do písní začlenit religiózní prvky, aniž by se jednalo o nějaké kázání. Skladba *Tryin' to Get to Heaven* vypráví o dívce, která mu zlomila srdce a říká jí, že „*now you can seal up the book and not write anymore*“³⁴¹ a pokračuje „*when you think that you lost everything, you find out you can always lose a little more*“, o kterém se můžeme dočíst v knize Job.

V písni, jejíž název je inspirován veršem z Janova evangelia, *Not Dark Yet*,³⁴² se zamýšlí nad tím, že „*my burden seems more that I can bear*“³⁴³ a pokračuje rovněž veršem z knihy Jób, kde Jób proklíná den svého narození,³⁴⁴ Dylan interpretuje takto:

nynější nebesa a země, dokud nebudou zničena ohněm: Bůh je ponechal jen do dne soudu a záhuby bezbožných lidí.“

³³⁸ Ž 33:22 „*Tvoje milosrdenství buď, Hospodine, s námi; na tebe s důvěrou čekáme.*“ Podobně Ž 85:7, Ž 123:3. (*Lyrics/Texty*, s. 876).

³³⁹ C. Heylin, cit. dílo, s. 345.

³⁴⁰ S. Rogovoy, cit. dílo, s. 261.

³⁴¹ Iz 29:11 „*Vidění toho všeho vám bude jako slova zapečetěné knihy. Dají ji tomu, kdo umí číst, se slovy: 'Přečti to.' On však odpoví: 'Nemohu, je zapečetěná.'*“

³⁴² J 9:4 „*Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat.*“

³⁴³ Jb 7:20 „*Zhřešil-li jsem, co mám podle tebe dělat, hlídači lidí? Proč sis mě vzal za terč, až jsem se stal břemenem sám sobě?*“

³⁴⁴ Jb 3:1–4

„I was born here and I'll die here against my will.“³⁴⁵

Album *Time Out of Mind* získalo v roce 1998 ocenění Grammy a stalo se nejúspěšnějším studiovým albem od vydání alba *Slow Train Coming*.³⁴⁶ Později ve stejném roce byl Dylan hospitalizován kvůli komplikované srdeční infekci. Ačkoli se z nemoci zotavil poměrně rychle, opouštěl nemocnici se slovy: „*Jsem rád, že se cítím lépe. Opravdu jsem si myslel, že brzy uvidím Elvise*“.³⁴⁷ Několik měsíců po nemoci hrál pro papeže Jana Pavla II. na *World Eucharistic Congress* v italské Bologni. Po skončení Dylanova vystoupení papež pronesl: *Říkáte 'Příteli, odpověď' poletuje ve větru'. Tak to je: ale není to vítr, který unáší věci pryč. Je to vítr, který je dechem a životem Ducha Svatého, hlasem, který říká: Pojd'!*³⁴⁸

S albem *Love and Theft* (2001) vstoupil do nového tisíciletí. Obsahuje dvanáct písní, z toho v jedenácti z nich je možné dohledat biblickou tematiku. Ve většině písní se jedná jen o krátké citace biblických veršů. Např. v písni *Po' Boy* říká: „*Knockin' on the door, I say, 'Who is it and where are you from?'*“³⁴⁹ Ve skladbě *Mississippi* se vrací k tématu písně *When the Ship Comes In* a opět zmiňuje „*your days are numbered*.“³⁵⁰ Vypráví o „*sky full of fire*“³⁵¹ a pokračuje „*I got here following the southern star*“, čímž odkazuje na evangelium podle Matouše.³⁵² V písni *Summer Days* se ptá: „*Where do you come from? Where do you go?*“ Jasnou paralelu k tomuto verši nalezneme u Jana, J 3:8.³⁵³

Píseň z alba *Modern Times* (2006) s názvem *Ain't Talkin'* začíná vyprávěním o procházce v *mystic garden*, kterou je zřejmě myšlena Getsemanská zahrada, zahrada, ve které byl zrazen a zatčen Ježíš. Vrací se k ní v závěrečné sloce „*As I walked out in the mystic garden on a hot summer day, a hot summer lawn. Excuse me, ma'am, I beg*

³⁴⁵ *Lyrics/Texty*, s. 894.

³⁴⁶ H. Sounes, cit. dílo, s. 495.

³⁴⁷ S. Marshall, cit. dílo, s. 125.

³⁴⁸ H. Sounes, cit. dílo, s. 491.

³⁴⁹ Zj 3:20 „*Hle stojím přede dveřmi a tluču; zaslechne-li kdo můj hlas a otevře mi, vejdu k němu a budu s ním večeřet a on se mnou.*“ Podobně i Mt 7:7–8, L 11:9, Zj 3:20 a Zj 22:20.

³⁵⁰ *Lyrics/Texty*, s. 920.

³⁵¹ Gn 19:24, 2 Kr 1:10–14, Jb 1:16, Zj 13:13, Zj 20:9.

³⁵² Mt 2:1–2 „*Když se narodil Ježíš v judském Betlémě za dnů krále Heroda, hle, mudrci od východu se objevili v Jeruzalémě a ptali se: 'Kde je ten právě narozený král Židů? Viděli jsme na východě jeho hvězdu a přišli jsme se mu poklonit.'*“

³⁵³ J 3:8 „*Vítr vane, kam chce, jeho zvuk slyšíš, ale nevíš, odkud přichází a kam směřuje. Tak je to s každým, kdo se narodil z Ducha.*“

your pardon: There's no one here, the gardener is gone“,³⁵⁴ která je zřejmě narážkou na verše z Janova evangelia,³⁵⁵ kde Marie hovoří se zmrtvýchvstalým Ježíšem v domnění, že je to zahradník. Dále naráží na Jk 5:16,³⁵⁶ když říká „*They say prayer has the power to heal*“.³⁵⁷

Zatím posledním Dylanovým vydaným albem, které vyvolalo poměrně hodně otázek a spekulací, je album z roku 2009, *Christmas in the Heart*. Album obsahuje sbírku koled a oblíbených vánočních písní. Koledám, na které jsme více méně zvyklí, se ale podobá jen částečně. V recenzích se snad většina autorů vždy krátce zamyslela nad tématem Vánoc v souvislosti s Dylanovým židovstvím, které jim nedávalo příliš smysl. Bob Dylan se proto rozhodl v rozhovoru pro časopis *Big Issue* své pojetí Vánoc částečně dovysvětlit. Mimo jiné zavzpomínal, jaké byly Vánoce v Minnesotě, kde vyrůstal, a uvedl, že navzdory svému židovskému původu se vždy cítil jejich součástí. Vánoční koledy prý patřily do jeho života, stejně jako folkové balady, kterými se proslavil.³⁵⁸

V únoru 2010 Dylan spolu s Joan Baez zahráli na koncertu před Bílým domem, ve Washingtonu, na oslavu amerického hnutí za lidská práva a rasovou rovnoprávnost. Jak poznamenal americký prezident Barack Obama, hnutí za lidská práva bylo hnutím podporovaným hudbou. Bylo inspirováno Biblí a vyostřeno protestsongy o nespravedlnosti, kterou bylo potřeba napravit. Hnutí rozšířili folkoví umělci, jako jedna newyorská imigrantka a *jeden mladý písničkář z Minnesoty*, dodal Obama s jasnou narážkou na Boba Dylana.³⁵⁹

³⁵⁴ B. Dylan, „Aint Talkin“ [online].

³⁵⁵ J 20:15 „*Ježíš jí řekl: 'Proč pláčeš? Koho hledáš?' V domnění, že je to zahradník, mu odpověděla: 'Jestliže tys jej, pane, odnesl, řekni mi, kam jsi ho položil a já pro něj půjdu.'*“

³⁵⁶ Jk 5:16 „*Vyznávejte hříchy jeden druhému a modlete se jeden za druhého, abyste byli uzdraveni. Velkou moc má vroucí modlitba spravedlivého.*“

³⁵⁷ B. Dylan, „Aint Talkin“ [online].

³⁵⁸ B. Flanagan, „Bob Dylan: interview“ [online].

³⁵⁹ „Bob Dylan a Joan Baezová zahráli Obamovi na koncertě v Bílém domě“ [online].

5. Dylan, židovství a křesťanství (shrnutí)

V této závěrečné kapitole se pokusím o interpretaci citací, narážek a odkazů na knihy Starého a Nového zákona, které jsem v Dylanových písních našla a pokusím se ho zařadit do nastíněného spektra židovských postojů ke křesťanství z druhé kapitoly této práce.

Ne vždy použití Bible nebo religiózních motivů v textech písní musí nutně představovat odraz autorovy duše. Velice často tyto prvky slouží jako literární vyjádření. Nicméně Dylan se rozhovorům s novináři většinou vyhýbal a tak neposkytl téměř žádný základ pro interpretaci svých písní. *Pouze Bob Dylan ví, v co věří.*³⁶⁰

Byly doby, kdy byl vyzdvihován jako typ „proroka“, jako *obnovitel náboženství*, na druhou stranu zde byly doby, kdy ho jindy důvěřivé publikum opouštělo, protože *poselství* které přinášel, bylo pro mnohé nesrozumitelné a těžko přijatelné.

Kouzlo Dylanových textů spočívá v neposlední řadě v jejich mnohovýznamovosti. Biblické apokalyptické představy nejdříve užíval z umělecké perspektivy, jako mocný symbol. Později přijal hlubší znalosti křesťanské vírouky, se kterými snadno zacházel a novým způsobem je oživil.³⁶¹

Dylanovy písně se, zvláště po jeho konverzi ke křesťanství, staly něčím jiným než jen pouhou hudbou. Nehledě na to, že Dylanovi posluchači zřejmě jeho textům příliš nerozuměli, písně a jejich přednes plnily zároveň i náboženskou funkci.

Současní interpreti populární hudby jsou obdivováni nespočtem fanoušků a ovlivňují celý jejich životní styl. Kult populárních osobností nemíjí ani samotného Boba Dylana. V jeho rodném městě je možné absolvovat tzv. procházku Boba Dylana, kdy např. osmým zastavením je synagoga, ve které měl třináctiletý Dylan bar micvu.

Pravděpodobně nejvíce Dylanových fanoušků je právě ve Spojených státech amerických, ve společnosti, jejíž výraznou charakteristikou je i její náboženská. Oproti České republice, popř. evropským zemím, se americká religiozita při pohledu z dálky jeví jako *směs výstředností, exaltovaných projevů a podivných prolnutí*

³⁶⁰ M. J. Gilmour, *Tangled up in The Bible*, s. 3-4.

³⁶¹ Tamtéž, s. 13.

*náboženství, politiky a byznysu.*³⁶² Bankovky s nápisy „*In God We Trust*“, projevy se závěrečným zvoláním „*God Bless America*“, to vše také patří k americké religiozitě. Většina Američanů jsou křesťané různých vyznání, kteří křesťanské symboly a hodnoty povýšili na jakési *občanské náboženství*. Tento pojem zavedl na konci 60. let minulého století Robert N. Bellah.³⁶³ Podle něj je život Spojených států založen na určitých společných náboženských elementech, které sehrály zásadní roli ve vývoji sociálních institucí a které doposud dodávají americkému životnímu stylu náboženskou dimenzi. Dodává, že americká kultura má v sobě silný prvek *sacrum*, který ji odlišuje od jiných kultur.³⁶⁴

Existující americké občanské náboženství je založeno na biblickém symbolismu, který obsahuje takové prvky jako je exodus, vyvolený lid, zaslíbenou zemi, nový Jeruzalém nebo mučednictví či vzkříšení. Přidává k nim ale i další významy z americké historie. Již první přistěhovalci viděli v Americe zemi zaslíbenou, která představuje rajskou zahradu Eden.³⁶⁵

V občanském náboženství se může angažovat každý, protože je formulováno velmi obecně. Rozhodující je, že dotyčný *považuje za závazné tvrzení, že Bůh si vyvolil Ameriku, aby působila pro dobro celého lidstva*. Ve výročí politiků se vyskytuje slovo Bůh, nikoli Ježíš. Tato obecnost je základním rysem občanského náboženství. Důležitou součástí amerického sebevědomí je přesvědčení, že americký národ je zvláštním způsobem vyvolen a veden Bohem, že má poslání a dějinnou misi ve světě.³⁶⁶ Na to poukázal i Bob Dylan v písni *With God on Our Side*. V první sloce se Dylan posluchači představuje a zdůrazňuje, že pochází ze země, která *má Boha na své straně*. Další sloky jsou výčtem válečných hrůz, kterými Amerika za dobu své historie prošla a při nichž *stál Bůh na její straně*. Z veršů je zřetelně patrná ironie. Předposlední sloka, která je v písni tak trochu navíc a nezapadá do jejího celkového chronologického uspořádání, se dotýká náboženství. Dylan zde klade otázku, a nechává na ostatních, aby si sami odpověděli, zda i *Jidáš Iškariotský měl Boha na své straně*. Dylan se domnívá, že pokud by Amerika měla Boha na své straně, nebylo by válek a celou

³⁶² M. C. Putna, cit. dílo, s. 11.

³⁶³ Pojem *Civil Religion* je jev, který je uváděný především ve spojitosti s USA. *Civil religion* je jednou z podob vztahu náboženství a státu. (Z.R. Nešpor, cit. dílo, s. 39).

³⁶⁴ D. Lužný, *Náboženství a moderní společnost*, s. 101.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 104.

³⁶⁶ B. Pelc, „Americké občanské náboženství“ [online].

píseň zakončuje slovy: „*Jsem pekelně unavený a jestli je Bůh na naší straně, pak tu příští válku zarazí.*“ Dylan na tomto místě využívá biblických motivů a postav k sarkastické kritice „občanského náboženství“. Podobně s nimi pracuje i v písni *Foot of Pride*, kde napomíná společnost, která hovoří o Bibli, ale stará se jen o majetek.

Svou uměleckou tvorbou Dylan ukázal znalost Bible, což je zřetelné např. na písni *The Times They Are A-Changin´*. Sám se k folkové hudbě, kam tato píseň ještě nepochybně spadá, vyjádřil slovy, že právě náboženství je podstatou folkové hudby, neboť *folková hudba je jedinou hudbou, ve které to není jednoduché... Je to v náboženském smyslu tajemné, plné legend, mýtů, Bible a duchů.*³⁶⁷

Dylan ale náboženské motivy neopouští ani poté, co od folku přechází k jiným hudebním stylům. V době před konverzí mu některé biblické metafory slouží pro zdůraznění celkového obsahu písně. Např. v písni *When the Ship Comes In* z alba *The Times They Are A-Changin´* vypráví o nadcházející změně, která nepochybně přijde. Rozestoupení moří nebo poražení Goliáše mu zde slouží pouze k tomu, aby podtrhly sílu přicházející změny, aniž by Dylan naznačil jakou změnu má na mysli. Písně z období před konverzí nabízejí několik způsobů interpretace, jak je zřetelně ukázáno na písni *All Along the Watchtower*.

Teprve s přijetím křesťanství se jeho písně stávají jednoznačné a srozumitelné. O změně vypovídají i názvy, např. *Gonna Change My Way of Thinking* či *Gotta Serve Somebody*. Písně jako *I Believe in You* nebo *Precious Angel* vykazují jeho pocity. Oproti tomu ve skladbách *Saved* či *Solid Rock* máme pocit, že nám pouze předává informace jemu sdělené. Dylanovy písně se změnily. Již nezpíval o problémech a nekladl otázky, na které si měl každý odpovědět sám. Nyní Dylanova odpověď byla obsažena přímo v textu. V poslední písni z alba označovaných jako křesťanské, v *Every Grain of Sand*, Dylan podstupuje další proměnu, tentokrát už bez nutnosti popsat ji slovy, kterým rozumí snad každý.

Náboženská témata vždy představovala většinové zaměření amerických folkových zpěváků. Jak se ale prolíná židovská a křesťanská tradice v Dylanově tvorbě?

Dylanova obeznámenost s Bibli rostla. Již před svou konverzí Dylan považoval Bibli za součást americké kultury. Na spoustě míst specifickým způsobem aktualizuje

³⁶⁷ M. J. Gilmour, cit. dílo, s. 67.

biblická jména, jako je např. Samson a Dalíla, Kain a Ábel, David a Goliáš, či Jidáš nebo biblická místa, kterými jsou např. Getsemanská zahrada nebo Sodoma a Gomora.

V Dylanových textech nalzáme ty nejvýraznější biblické motivy. Nezmiňuje méně známé postavy či příběhy, ale aktualizuje takové pasáže, jako je Jidášova zrada, příběh o Davidu a Goliášovi, zabití Ábela Kainem nebo obětování Izáka (*Highway 61 Revisited*).

Starozákonní témata nebyla převažujícím motivem. I přesto, že se narodil do židovské rodiny, rodičům, kteří byli významnými představiteli židovských náboženských organizací a zajistili Dylanovi výchovu v židovské tradici, novozákonní příběhy a jména nalzáme již na prvních Dylanových albech mnohem častěji. Až do období jeho nehody se starozákonní motivy obsažené v jeho textech objevují jen zřídka. Pokud je možné je vyhledat, nejčastěji je nalezneme v první knize Mojžíšově a v knize Soudců.

V období po nehodě se Starým zákonem nechal inspirovat více a starozákonní prvky dokonce nad novozákonními převažují. Nejužívanější zůstává stále první kniha Mojžíšova a Soudce střídají Žalmy, které Dylan využívá i v posledním období, přičemž Žalmy patří k nejčastěji citovaným knihám v Novém zákoně. V posledním období ještě využívá Přísloví.

V době před svou konverzí Dylan využil biblických motivů v 89 z celkových 246 jim složených písní a je možné dohledat na 387 jednotlivých biblických odkazů, z toho 190 odkazů pochází ze Starého zákona.³⁶⁸

Již od počátku jeho kariéry se v Dylanově tvorbě objevuje i křesťanská tradice a novozákonní prvky mu cizí nejsou. Pomineme-li spirituály, gospelsy a ostatní převzaté písně a zaměříme-li se čistě na Dylanovu vlastní tvorbu, zjistíme, že i přes židovskou výchovu ve svých raných textech využívá novozákonních prvků. Ještě před tím než konvertoval ke křesťanství velice často čerpal z knihy Zjevení, a to nejvíce v době nehody na motocyklu. Z evangelií pak v tomto období nejčastěji přebírá verše z Lukášova evangelia, jak je patrné na písni *Long Ago, Far Away*, kde převypravuje *podobnosti o boháči a Lazarovi*. Užití novozákonních motivů v tomto období Dylanovy tvorby bylo silně ovlivněno prostředím mimo židovskou obec, které jako každý Američan znal, ze kterého vycházel, prostředím spirituálů a gospelsů, a jejich užití

³⁶⁸ B. Cartwright, cit. dílo, s. 108.

zřejmě zatím nemělo nic co dočinění s jeho vírou.

V době vydání třech alb z období po jeho konverzi: *Slow Train Coming*, *Saved a Shot of Love*, se jeho užití Bible změnilo. Místo Lukášova evangelia upřednostňuje evangelium podle Matouše, které bylo sepsáno v prostředí křesťanů židovského původu, pro které bylo především určeno. Matouš ukazuje, že Ježíšův příběh je naplněním starozákonních zaslíbení, Mt 5:17.³⁶⁹ To částečně udělal i Dylan, když na přebal alba *Saved* vepsal verše z Jr 31:31 „*Hle přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy uzavřu s domem izraelským i s domem judským novou smlouvu.*“ Užitím tohoto verše na albu vydaném v době, kdy navštěvoval Vineyard Fellowship, Dylan vyjádřil přesvědčení, že Ježíš je Mesiáš, který měl podle starozákonního proroctví pocházet z Davidova rodu a skrze nějž se Hospodin *rozhodl* uzavřít novou smlouvu s Izraelem.

Zpočátku nalézá v křesťanství na jistou dobu svého života oporu a způsob jak vyjádřit své apokalyptické představy, které se shodovaly i s představami Vineyard Fellowship. Přestože v období konverze jsou jeho texty podobné chvalozpěvům a jeho proslovy kázáním, není možné říci, že by se do křesťanské víry této církve vrhl slepě či nekriticky. Stal se členem církve, která kladla mimořádně velký důraz na Zjevení Janovo, se kterým se Dylan podrobně seznámil v době, kdy navštěvoval *School of Discipleship*. Paradoxně se tato kniha v době působení ve Vineyard Fellowship nestala hlavním zdrojem pro jeho texty. Apokalyptické představy využívá ve svých textech v období před i po konverzi v mnohem větší míře.

V období *znovuobjevování židovství*, Dylan stále čerpá z Matoušova evangelia, rovněž se ale významným způsobem vrací ke Zjevení Janovu. Velice zřídka užívá jiné knihy Nového zákona. Křesťanské prvky se nicméně v jeho tvorbě objevují stále a judaismus nestaví do opozice s křesťanstvím.

Bob Dylan po celý svůj život bojuje se svou identitou a je zřetelné, že uvízl na pomezí mezi křesťanstvím a judaismem. Pátrání po Dylanově náboženské identitě bylo vždy poutavým, tajemstvím zahaleným tématem, které nenechávalo životopisce chladnými. Jiný rockový zpěvák neudělal to, co Bob Dylan. Přes podstoupení obřízky a bar micvy, výchovu v židovské rodině, návštěvy Jeruzaléma a touhy strávit rok v kibucu, se Dylan rozhodl konvertovat ke křesťanství a přijmout Ježíše za Mesiáše.

³⁶⁹ Mt 5:17. „*Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit Zákon nebo Proroky; nepřišel jsem zrušit, nýbrž naplnit.*“

Důkladným studiem Bible dospěl ke třem albům, ze kterých je patrná jeho nabytá víra a zahájil *evangelizační turné*, na kterém publiku přednášel *kázání*. Přes synovu bar micvu uspořádanou v Jeruzalémě, nahrání alba s chasidskými písněmi, zájem o sionismus, návštěvy synagog až ke koncertům, které začíná písněmi *I am a man, Thomas* nebo *Hallelujah, I am Ready to Go*³⁷⁰ k albu s vánočními koledy, *Christmas in the Heart*.

Takový je ve stručnosti Bob Dylan. V co věřil, věří, napsal do písní, vydal na albech a šířil prostřednictvím koncertů. Většinou to byly písně o jeho osobní zkušenosti s Ježíšem, nikoli o náboženství. Každý Dylanův průnik k judaismu byl okamžitě interpretován jako návrat k jeho židovským kořenům, jako zřeknutí se křesťanství. Jakoby nebylo možné, aby stál někde mezi a přijal obě tradice. Dylan se sám nikdy úplně neztotožnil s žádným náboženským uskupením a je proto velice obtížné ho „zařadit“. V jeho textech i životě se prolíná křesťanská a židovská kultura a celý život se s tím snaží vypořádat. Může s jarmulkou na hlavě hrát na foukací harmoniku *hava nagila* na lubavičském telethonu a druhý den začít svůj koncert písní z křesťanského období, ve kterém zpívá např. o ukřižování Ježíše.

V interview z roku 1984 Dylan prohlásil, že Starý i Nový zákon jsou pro něj stejně platné,³⁷¹ což je typické pro mesiánské Židy. Dylan, stejně jako oni, věří v Ježíše jako Mesiáše, a spolu s tím slaví jak křesťanské, tak židovské svátky. Jediné, co je možné o Dylanovi jednoznačně říci, je to, že se v jeho tvorbě po celou dobu objevují apokalyptické motivy a biblické pasáže. Že v období 1979-1981 byl protestantským židokřesťanem, stejně jako např. Richard Wurmbrand. Od té doby je těžko blíže definovatelným mesiánským Židem nepatřící k žádné církvi či synagoze.

Na otázky po své víře neodpovídá. Můžeme tedy jen spekulovat o tom, zda si víru v Ježíše jako Mesiáše zachoval, ale nelze opomenout, že písně *I believe in You* nebo *In the Garden* stále tvoří významnou součást jeho koncertního repertoáru.

Celá Dylanova kariéra je obklopena záhadami a jedinou Dylanovou předvídatelnou věcí je, že bude nepředvídatelný.³⁷² Dylan přinejmenším ve své tvorbě a snad i životě dokázal sloučit křesťanství s judaismem.

³⁷⁰ Písně *I am a Man, Thomas* ani *Hallelujah, I am Ready to Go* se nevyskytují na žádném dosud vydaném albu. *I am a Man, Thomas* vypráví příběh o ukřižovaném Ježíši, který vstal z mrtvých a příběh o Tomášovi, který aby tomuto uvěřil, potřebuje, podle J 20:25 vidět na Ježíšových rukou stopy po hřebecích.

³⁷¹ S. Marshall, cit. dílo, s. 74.

³⁷² C. Heylin, cit. dílo, s. 365.

Závěr

Bob Dylan patří mezi hudební velikány druhé poloviny dvacátého století. Za téměř padesát let své aktivní tvorby ovlivnil nespočet umělců a podařilo se mu udržet tvůrčí schopnosti mnohem déle a s mnohem přesvědčivějšími výsledky, než jakémukoli jinému kolegovi ze šedesátých let. Písně *Knockin' On Heaven's Door*, *Like a Rolling Stone*, *Blowing in the Wind* nebo *The Times They Are A-Changin'* se nesmazatelně zapsaly do kulturní historie moderního světa.

Náboženské texty, ať již se jedná o rytmus starozákonních žalmů či o poselství Nového zákona, byly Dylanovi po celou dobu jeho kariéry, bohatým inspiračním zdrojem. To bylo také jedno z kritérií, podle kterého jsem v této práci rozdělovala jednotlivá období Dylanova života od *protestního období* s vlažným zájmem o náboženství, přes období předcházející křesťanství, které se v době jeho konverze stalo hlavním inspiračním zdrojem. Podle intenzity, s jakou se jedna z těchto Dylanových múz v různých obdobích bardova života projevovala, lze jeho tvorbu pojmout jako náboženské hledání, které se právě jako takové nemůže nikdy zastavit. Dylan by se dal definovat jako hledač usilující o víru, kterou však stále v její plnosti nenachází. Nepřestal být Židem, ale svůj život obohatil o křesťanské podněty. Objevují se u něj takřka paralelně prvky z obou náboženství, z judaismu i z křesťanství, přičemž k jednomu přidává prvky z druhého a dochází tak k splyvání náboženství původního s náboženstvím nově přijatým. Dylan spojil židovský způsob života s křesťanským a podařilo se mu v sobě realizovat setkání obou náboženství.

V této diplomové práci jsem se zabývala postavou umělce, který navzdory článkům a knihám o něm napsaných, zůstává spíše nepochopen než vysvětlen. Pro sepsání práce bylo zapotřebí prostudovat desítky Dylanových alb a stovky písní, přičemž v některých případech bylo nutné sáhnout k originálním textům. V česky psané literatuře neexistuje žádná obdobná práce, která by k Bobu Dylanovi přistupovala globálně a z religionistického pohledu. V cizojazyčné literatuře není nouze o práce týkající se celkové tvorby Boba Dylana, které mají komplexní charakter, avšak čistě religionistická práce také chybí. Jeden z hlavních přínosů této práce spatřuji v dohledání židovských a křesťanských odkazů, které mohou do budoucna sloužit jako odrazový

můstek pro ještě podrobnější zkoumání religiálních prvků nejen u Boba Dylana, ale celkově v populární hudbě. Nezanedbatelnou částí práce jsou také původní interpretace zmiňovaných odkazů.

Dylanovo dílo je v mé práci vztaženo k problémům mezináboženského dialogu, konkrétně k dialogu mezi křesťanstvím a judaismem. Na tomto místě jsou vystiženy postoje reprezentativních osobností, které se zasluhují o lepší porozumění mezi oběma tradicemi a mezi něž je, v neposlední řadě, možné Boba Dylana zařadit.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

Barnavi, Eli. *Atlas univerzálních dějin židovského národa od časů biblických praotců do současnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 299 s. ISBN: 80-7187-013-7.

Bible. Přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. 9. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2002. 1007, 283s. ISBN 80-85810-30-1.

Buber, Martin. *Dvojitá víra*. In: Kuschel, Karl-Josef (ed.). *Teologie 20. století*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 192–198. ISBN 978-80-7021-887-7.

Cartwright, Bert. *The Bible in the lyrics of Bob Dylan*. Bury: Wanted Man, 1985. 158 s. ISBN 978-094-773-003-1.

Drexlerová, Alžběta. *Já a Ty: o křesťanství, židovství a jejich vzájemných vztazích*. Praha: Společnost křesťanů a Židů, 2007. 83 s. ISBN 978-80-254-0785-1.

Dylan, Bob. *Lyrics/Texty 1962–2001*. Praha: Kalich, 2005. 958 s. ISBN 80-7017-021-2.

Fry, Helen (ed). *Čítanka židovsko-křesťanského dialogu*. Praha: Kalich/Vyšehrad, 2003. 295 s. ISBN 80-7017-925-2 (Kalich), 80-7021-665-4 (Vyšehrad).

Kukla, Ota. *Listy pro Viktorii*. Brno: Cesta, 1995. 360 s. ISBN 80-85319-49-7.

Lapide, Pinchas. *Kdo byl vinen Ježíšovou smrtí?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995. 125 s. ISBN 80-85959-03-8.

Lapide, Pinchas, Panikkar, Raimon. *Míníme téhož Boha?* Praha: Vyšehrad, 2003. 84 s. ISBN 80-7021-670-0.

Lange, N. R. Michael. *Svět Židů: kulturní atlas*. Praha: Knižní klub, 1996. 240 s. ISBN 80-7176-325-X.

Lustiger, Jean Marie: *Zvolil som si Boha*. 1990. (bez titulu). 391 s.

Prudký, Martin. *Záhada Židů a postoje křesťanů*. In: *Za války a po válce*. Praha: SR ČCE, 1995, s. 17–47. ISBN 80-901910-3-7.

Prudký, Martin. *Zvláštní lid Páně*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. 134 s. ISBN 80-85959-57-7.

Smolík, Josef. *Křesťanství bez antijudaismu*. Praha: Oikoymenh, 2002. 221 s. ISBN 80-7298-043-2.

Svatý Pavel, synagoga a církev: teologické úvahy nad židovsko-křesťanskými vztahy. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1994. 106 s.

Waldenfels, Hans. *Fenomén křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 1999. 138 s. ISBN 80-7021-329-9.

Wilson, R. Marvin. *Náš otec Abraham*. Praha: Sborový dopis, 1997. 379 s. ISBN 80-238-1610-1.

Wurmbrand, Richard. *Kristus na židovské cestě*. Jindřichův Hradec: Stefanos, 2000. 244 s. ISBN 80-238-6447-5.

Sekundární literatura:

Franková, Anita. *Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války*. In: Židé: dějiny a kultura. Praha: Židovské muzeum, 1997. 160 s. ISBN 80-86889-11-4.

Gilmour, J. Michael. *Tangled Up in The Bible: Bob Dylan & Scripture*. New York: The Continuum International Publishing Group, 2004. 160 s. ISBN 0-8264-1602-0.

Heylin, Clinton. *Bob Dylan*. Olomouc: Votobia, 1994. 406 s. ISBN 80-95619-95-40.

Holm, G. Nigel. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998. 157 s. ISBN 80-7178-217-3.

Johnson, Paul. *Dějiny amerického národa*. Praha: Academia, 2000. 850 s. ISBN 80-200-0799-7.

Kessler, Edward. *An Introduction to Jewish-Christian Relations*. New York: Cambridge University Press, 2010. 264 s. ISBN 978-521-70562-2.

Krupp, Michael. *Sionismus a stát Izrael*. Praha: Vyšehrad, 1999. 242 s. ISBN 80-7021-265-9.

Küng, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 306 s. ISBN 80-7325-059-4.

Lipset, S. Martin. *Dvousečná zbraň*. Praha: Prostor, 2003. 380 s. ISBN 80-7260-094-X.

Lužný, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 183 s. ISBN 80-210-2224-8.

Marshall, Scott. *Restless Pilgrim: The Spiritual Journey of Bob Dylan*. Relevant Books, 2002. 176 s. ISBN 10-097145762X.

Messadié, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu: od starověku po dvacáté století*. Praha: Práh, 2000. 317 s. ISBN 80-7252-038-5.

- Nešpor, R. Zdeněk. *Děkuji za bolest: náboženské prvky v české folkové hudbě 60.-80. let*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 383 s. ISBN 80-7325-101-9.
- Neusner, Jacob. „*Judaism*“. In: *World Religion in America: an introduction*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2003. 346 s. ISBN 0-664-22475-X.
- Partridge, Christopher. *Encyklopedie nových náboženství: nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spirituality*. Praha: Knižní klub, 2006. 446 s. ISBN 80-242-1605-1.
- Partridge, Christopher. *Lexikon světových náboženství*. Praha: Slovart, 2006. 495 s. ISBN 80-7209-796-2.
- Putna, C. Martin. *Česká katolická literatura 1918–1945*. Praha: Torst, 2010. 1390 s. ISBN 978-80-7215-391-6.
- Putna, C. Martin. *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010. 333 s. ISBN 978-80-7429-007-7.
- Rogovoy, Seth. *Bob Dylan: proplet, mystic, poet*. Scribner, 2009. 331 s. ISBN 978-141-655-915-3.
- Segert, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. 311 s. ISBN 80-205-0304-8.
- Shahak, Israel. *Historie a náboženství Židů*. Olomouc: Votobia, 2005. 148 s. ISBN 80-7220-224-3.
- Schubert, Kurt. *Dějiny židů*. Praha: Svoboda, 2003. 132 s. ISBN 80-205-1036-2.
- Slovník Židovsko-křesťanského dialogu*. Praha: Oikúmené, 1994. 188 s. ISBN 80-85241-59-5.
- Sounes, Howard. *Down the Highway: The life of Bob Dylan*. New York: Grove Press, 2002. 624 s. ISBN 0-552-99929-6.
- Vouga, François. *Dějiny raného křesťanství*. Brno: Vyšehrad, 1997. 267 s. ISBN 80-7021-231-4.
- Williamson, Nigel. *The Rough Guide to Bob Dylan*. 2. vyd., London: Rough Guides, 2006. 336 s. ISBN: 978-1843537182.

Články v seriálových publikacích:

- Pinchas Lapide. *Teologické texty. Časopis pro teologii a službu církve*, 1998, č. 2, s. 68. ISSN 0323-2573.
- Kofránková, Veronika. Kardinál, jehož kázání se stávají bestsellerem. *Zpravodaj SKŽ*, 2001, č. 44, s. 26. ISSN 1802-2642.

Novak, David. Kam směřovat, čemu se vyhýbat: přítomnost a budoucnost židovsko-křesťanského dialogu z pohledu židovského teologa Davida Novaka. *Katolický týdeník*, 2001, č. 17, příloha perspektivy, s. 3. ISSN 0862-5557.

Rufeisen, D. Oswald. Hebrejští křesťané mezi prvotními a pozdějšími křesťanskými tradicemi. *Křesťanské revue*, 1995, č. 6, s. 153-156.

Štampach, Ivan. Abrahámovská ekumena. *Dingir*, 2003, č. 3, s. 77. ISSN 1212-1371.

Vymětal, Mikuláš. Poselství Martina Bubera dnešku. *Zpravodaj SŽK*, 2006, č. 56, s. 20. ISSN 1802-2642.

Internetové zdroje:

„Biography“ [online], [cit. 2010-09-26].
URL: <<http://www.steinsaltz.org/Biography.php>>.

„Bob Dylan a Joan Baezová zahráli Obamovi na koncertě v Bílém domě“ [online], 2010 [cit. 2010-10-14]. URL: <http://www.lidovky.cz/bob-dylan-a-joan-baezova-zahráli-obamovi-na-koncerte-v-bilem-dome-pwg-/lide.asp?c=A100210_091224_lide_pks>.

Flanagan, Bill. „Bob Dylan: interview“ [online], 2009 [cit. 2010-10-17].
URL: <<http://www.bigissuescotland.com/features/view/187>>.

Conrelius, B. „Jewish Convert, Rev. Richard Wurmbrand Defined ‘The Spiritual War’“ [online], 2008 [cit. 2010-08-20].
URL: <http://www.savethemales.ca/_richard_wurmbrand_leftthe_spi.html>.

„Daniel Rufeisen carm“ [online], 2007 [cit. 2010-08-06].
URL: <http://http://www.catholic.co.il/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=10>.

Dylan, Bob. „Aint Talkin“ [online], [cit. 2010-10-13].
URL: <<http://bobdylan.com/#/songs/aint-talkin>>.

Frankl, Michal. „Zhroucení nacistického Německa“ [Online], 2001 [cit. 2010-06-30].
URL: <<http://holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general12>>.

Graus, František. „Nepřátelství vůči Židům ve středověku: křížové výpravy, pogromy a nucené křty“ [Online], 2005 [2010-07-29].
URL: <<http://glosy.info/texty/nepreatelstvi-vuci-zidum-ve-stredoveku/2>>.

„Hlas mučedníků“ [online], 2010 [cit. 2010-08-20].
URL: <<http://mucednici.prayer.cz/o-nas.html>>.

- Míčka, Roman. „Palestinská teologie osvobození“ [online], 2006 [cit. 2010-10-09]. URL: <<http://www.cdk.cz/ts/clanky/110/palestinska-teologie-osvobozeni/>>.
- Muchin, Anrew. „Bob Dylan continues his religious odyssey“ [online], 2005 [cit. 2010-8-17]. URL: <www.jewishledger.com/articles/2005/09/29/news/news05.txt>.
- „Nostra Aetate“ [online], [cit. 2010-06-30]. URL: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html>.
- Rynda, V. „Dvaadvacet let a pět dní na cestě“ [online], 2010 [cit. 2010-10-14]. URL:<http://lidovky.cz/In_noviny.asp?r=In_noviny&c=A100611_000037_In!noviny_sko>.
- Saczkowski, Wiktor. „Martin Buber – náš současník“ [online], 2007 [cit. 2010-08-03] URL:<<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-1/Martin-Buber-nas-soucasnik.html>>.
- Szotkowská, Silvie. „Atmosféra je výbušná (rozhovor s René Stutzem)“ [online], 2007 [cit. 2010-10-09]. URL: <http://www.oase.estranky.cz/clanky/Izrael/atmosfera-je-vybussna-_rozhovor-s-rene-stutzem_>.
- Švancarová, Jana. „Osobnost J. -M. Lustigera“ [online], 2007 [cit 2010-07-18]. URL:<http://www.sklenenykostel.net/j15/index.php?option=com_content&view=article&id=907:osobnost-j-m-lustigera&catid=14:t-spiritu&Itemid=8>.
- „Timeline – 1960“ [online], [cit. 2010-08-20]. URL: <<http://www.persecution.net/timeline60.htm>>.
- Tydlitátová, Věra. „Možnosti a limity křesťansko-židovského dialogu“ [online], [cit. 2010-06-30]. URL:<<http://tydlitatova.blog.respekt.ihned.cz/c1-45978230-moznosti-a-limity-krestansko-zidovskeho-dialogu>>.
- Vatikánský rozhlas. „Kardinál Lustiger - ‘Jsem žid a zůstanu žid...‘“ [online], 2007 [cit. 2010-08-20]. URL: <<http://eretz.cz/content/view/3003/1/>>.
- Fingerland, Jan. „Zemřel kardinál Lustiger – ale byl to žid či křesťan?“ [online], 2007 [cit. 2010-07-19]. URL: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/370427>.

Seznam příloh

Příloha 1: Seznam biblických zkratk.....	78
Příloha 2: Seznam alb Boba Dylana.....	80
Příloha 3: Vybrané texty Boba Dylana.....	81

Seznam biblických zkratek

Knihy Starého zákona

Gn – První Mojžíšova (Genesis)	Př – Přísloví
Ex – Druhá Mojžíšova (Exodus)	Kaz – Kazatel
Lv – Třetí Mojžíšova (Leviticus)	Pís – Píseň písní
Nm – Čtvrtá Mojžíšova (Numeri)	Iz – Izajáš
Dt – Pátá Mojžíšova (Deuteronomium)	Jer – Jeremiáš
Joz – Jozue	Pláč – Pláč
Sd – Soudců	Ez – Ezechiel
Rt – Rút	Da – Daniel
1 S – První Samuelova	Oz – Ozeáš
2 S – Druhá Samuelova	Jl – Joel
1 Kr – První Královská	Am – Ámos
2 Kr – 2. kniha Královská	Abd – Abdiáš
1 Pa – První Paralipomenon (1. letopisů)	Jon – Jonáš
2 Pa – Druhá Paralipomenon (2. letopisů)	Mi – Micheáš
Ezd – Ezdráš	Na – Nahum
Neh – Nehemjáš	Abk – Abakuk
Est – Ester	Sf - Sofonjáš
Jb – Jób	Ag – Ageus
Ž – Žalmy	Za – Zachariáš
	Mal – Malachiáš

Knihy Deuterokanonické

Tób – Tóbit – Tobijáš

Júd – Júdit

Est – Přídavky k Ester

Mdr – Kniha moudrosti

Sir – Sírachovec

Bár – Báruk (a list Jeremiášův)

Da – Přídavky k Danielovi

Tři muži v rozpálené peci

Zuzana

Bél a drak

1 Mak – První Makabejská

2 Mak – Druhá Makabejská

Knihy Nového zákona

Mt – Matouš

Mk – Marek

L – Lukáš

J – Jan

Sk – Skutky apoštolské

Ř – Římanům

1 K – První list Korintským

2 K – Druhý list Korintským

Ga – Galatským

Ef – Efezským

F(p) – Filipským

Ko – Koloským

1 Te – První list Tesalonickým

2 Te – Druhý list Tesalonickým

1 Tm – První list Timoteovi

2 Tm – Druhý list Timoteovi

Tt – Titovi

Fm – Filemonovi

Žd – Židům

Jk – List Jakubův

1 P(t) – První list Petrův

2 P(t) – Druhý list Petrův

1 J – První list Janův

2 J – Druhý list Janův

3 J – Třetí list Janův

Ju – List Judův

Zj – Zjevení Janovo

Zdroj: *Bible*. Přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. 9. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2002. ISBN 80-85810-30-1.

Seznam alb Boba Dylana

Príloha 2

Bob Dylan (1962)	Knocked Out Loaded (1986)
The Freewheelin' Bob Dylan (1963)	Down in the Groove (1988)
The Times They Are a-Changin' (1964)	Dylan and The Dead (1989)
Another Side of Bob Dylan (1964)	Oh Mercy (1989)
Bringing It All Back Home (1965)	Under the Red Sky (1990)
Highway 61 Revisited (1965)	The Bootleg Series Volumes 1-3 1961-1991 (1991)
Blonde on Blonde (1966)	Good as I Been to You (1992)
Bob Dylan's Greatest Hits (1967)	The 30th Anniversary Concert Celebration (1993)
John Wesley Harding (1967)	World Gone Wrong (1993)
Nashville Skyline (1969)	Bob Dylan's Greatest Hits Volume 3 (1994)
Self Portrait (1970)	MTV Unplugged (1995)
New Morning (1970)	Time Out of Mind (1997)
Bob Dylan's Greatest Hits Vol. II (1971)	Live 1966 (1998)
Pat Garrett & Billy the Kid (1973)	The Essential Bob Dylan (2000)
Dylan (1973)	Love and Theft (2001)
Planet Waves (1974)	Live 1975 (2002)
Before the Flood (1974)	Live 1964 (2004)
Blood on the Tracks (1975)	No Direction Home (2005)
The Basement Tapes (1975)	The Best of Bob Dylan (2005)
Desire (1975)	Modern Times (2006)
Hard Rain (1976)	Dylan - 3CD (2007)
Street-Legal (1978)	Tell Tale Sings (2008)
At Budokan (1979)	Together Through Life (2009)
Slow Train Coming (1979)	Christmas In The Heart (2009)
Saved (1980)	
Shot of Love (1981)	
Infidels (1983)	
Real Live (1984)	
Empire Burlesque (1985)	
Biograph (1985)	

Zdroj: Bob Dylan [online] URL: <<http://www.bobdylan.com/#/albums>>.

The Times They Are A-Changin'

Come gather 'round people
Wherever you roam
And admit that the waters
Around you have grown
And accept it that soon
You'll be drenched to the bone
If your time to you is worth savin'
Then you better start swimmin' or
you'll sink like a stone
For the times they are a-changin'

Come writers and critics
Who prophesize with your pen
And keep your eyes wide
The chance won't come again
And don't speak too soon
For the wheel's still in spin
And there's no tellin' who that it's
namin'
For the loser now will be later to win
For the times they are a-changin'

Come senators, congressmen
Please heed the call
Don't stand in the doorway
Don't block up the hall
For he that gets hurt

Will be he who has stalled
There's a battle outside and it is ragin'
It'll soon shake your windows and rattle
your walls
For the times they are a-changin'

Come mothers and fathers
Throughout the land
And don't criticize
What you can't understand
Your sons and your daughters
Are beyond your command
Your old road is rapidly agin'
Please get out of the new one if you
can't lend your hand
For the times they are a-changin'

The line it is drawn
The curse it is cast
The slow one now
Will later be fast
As the present now
Will later be past
The order is rapidly fadin'
And the first one now will later be last
For the times they are a-changin'

With God On Our Side

Oh my name it is nothin'
My age it means less
The country I come from
Is called the Midwest
I's taught and brought up there
The laws to abide
And that the land that I live in
Has God on its side

Oh the history books tell it
They tell it so well
The cavalries charged
The Indians fell
The cavalries charged
The Indians died
Oh the country was young
With God on its side

Oh the Spanish-American
War had its day
And the Civil War too
Was soon laid away
And the names of the heroes
I's made to memorize
With guns in their hands
And God on their side

Oh the First World War, boys
It closed out its fate
The reason for fighting
I never got straight
But I learned to accept it
Accept it with pride
For you don't count the dead
When God's on your side

When the Second World War
Came to an end
We forgave the Germans
And we were friends

Though they murdered six million
In the ovens they fried
The Germans now too
Have God on their side

I've learned to hate Russians
All through my whole life
If another war starts
It's them we must fight
To hate them and fear them
To run and to hide
And accept it all bravely
With God on my side

But now we got weapons
Of the chemical dust
If fire them we're forced to
Then fire them we must
One push of the button
And a shot the world wide
And you never ask questions
When God's on your side

Through many dark hour
I've been thinkin' about this
That Jesus Christ
Was betrayed by a kiss
But I can't think for you
You'll have to decide
Whether Judas Iscariot
Had God on his side

So now as I'm leavin'
I'm weary as Hell
The confusion I'm feelin'
Ain't no tongue can tell
The words fill my head
And fall to the floor
If God's on our side
He'll stop the next war

When The Ship Comes In

Oh the time will come up
When the winds will stop
And the breeze will cease to be
breathin'
Like the stillness in the wind
'Fore the hurricane begins
The hour when the ship comes in

Oh the seas will split
And the ship will hit
And the sands on the shoreline will be
shaking
Then the tide will sound
And the wind will pound
And the morning will be breaking

Oh the fishes will laugh
As they swim out of the path
And the seagulls they'll be smiling
And the rocks on the sand
Will proudly stand
The hour that the ship comes in

And the words that are used
For to get the ship confused
Will not be understood as they're
spoken
For the chains of the sea
Will have busted in the night
And will be buried at the bottom of the
ocean

A song will lift
As the mainsail shifts
And the boat drifts on to the shoreline
And the sun will respect
Every face on the deck
The hour that the ship comes in

Then the sands will roll
Out a carpet of gold
For your weary toes to be a-touchin'
And the ship's wise men
Will remind you once again
That the whole wide world is watchin'

Oh the foes will rise
With the sleep still in their eyes
And they'll jerk from their beds and
think they're dreamin'
But they'll pinch themselves and squeal
And know that it's for real
The hour when the ship comes in

Then they'll raise their hands
Sayin' we'll meet all your demands
But we'll shout from the bow your days
are numbered
And like Pharoah's tribe
They'll be drowned in the tide
And like Goliath, they'll be conquered

Gates Of Eden

Of war and peace the truth just twists
Its curfew gull just glides
Upon four-legged forest clouds
The cowboy angel rides
With his candle lit into the sun
Though its glow is waxed in black
All except when 'neath the trees of
Eden

The lamppost stands with folded arms
Its iron claws attached
To curbs 'neath holes where babies wail
Though it shadows metal badge
All and all can only fall
With a crashing but meaningless blow
No sound ever comes from the Gates of
Eden

The savage soldier sticks his head in
sand
And then complains
Unto the shoeless hunter who's gone
deaf
But still remains
Upon the beach where hound dogs bay
At ships with tattooed sails
Heading for the Gates of Eden

With a time-rusted compass blade
Aladdin and his lamp
Sits with Utopian hermit monks
Sidesaddle on the Golden Calf
And on their promises of paradise
You will not hear a laugh
All except inside the Gates of Eden

Relationships of ownership
They whisper in the wings
To those condemned to act accordingly
And wait for succeeding kings
And I try to harmonize with songs

The lonesome sparrow sings
There are no kings inside the Gates of
Eden

The motorcycle black madonna
Two-wheeled gypsy queen
And her silver-studded phantom cause
The gray flannel dwarf to scream
As he weeps to wicked birds of prey
Who pick up on his bread crumb sins
And there are no sins inside the Gates of
Eden

The kingdoms of Experience
In the precious wind they rot
While paupers change possessions
Each one wishing for what the other has
got
And the princess and the prince
Discuss what's real and what is not
It doesn't matter inside the Gates of
Eden

The foreign sun, it squints upon
A bed that is never mine
As friends and other strangers
From their fates try to resign
Leaving men wholly, totally free
To do anything they wish to do but die
And there are no trials inside the Gates
of Eden

At dawn my lover comes to me
And tells me of her dreams
With no attempts to shovel the glimpse
Into the ditch of what each one means
At times I think there are no words
But these to tell what's true
And there are no truths outside the
Gates of Eden

Copyright © 1965 by Warner Bros. Inc.; renewed 1993 by Special Rider Music

All Along The Watchtower

“There must be some way out of here,” said the joker to the thief
“There’s too much confusion, I can’t get no relief
Businessmen, they drink my wine, plowmen dig my earth
None of them along the line know what any of it is worth”

“No reason to get excited,” the thief, he kindly spoke
“There are many here among us who feel that life is but a joke
But you and I, we’ve been through that, and this is not our fate
So let us not talk falsely now, the hour is getting late”

All along the watchtower, princes kept the view
While all the women came and went, barefoot servants, too

Outside in the distance a wildcat did growl
Two riders were approaching, the wind began to howl

Jokerman

Standing on the waters casting your
bread
While the eyes of the idol with the iron
head are glowing
Distant ships sailing into the mist
You were born with a snake in both of
your fists while a hurricane was
blowing
Freedom just around the corner for you
But with the truth so far off, what good
will it do?

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman

So swiftly the sun sets in the sky
You rise up and say goodbye to no one
Fools rush in where angels fear to tread
Both of their futures, so full of dread,
you don't show one
Shedding off one more layer of skin
Keeping one step ahead of the
persecutor within

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman

You're a man of the mountains, you can
walk on the clouds
Manipulator of crowds, you're a dream
twister
You're going to Sodom and Gomorrah
But what do you care? Ain't nobody
there would want to marry your sister
Friend to the martyr, a friend to the
woman of shame
You look into the fiery furnace, see the
rich man without any name

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman

Well, the Book of Leviticus and
Deuteronomy
The law of the jungle and the sea are
your only teachers
In the smoke of the twilight on a milk-
white steed

Michelangelo indeed could've carved
out your features
Resting in the fields, far from the
turbulent space
Half asleep near the stars with a small
dog licking your face

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman

Well, the rifleman's stalking the sick
and the lame
Preacherman seeks the same, who'll get
there first is uncertain
Nightsticks and water cannons, tear gas,
padlocks
Molotov cocktails and rocks behind
every curtain
False-hearted judges dying in the webs
that they spin
Only a matter of time 'til night comes
steppin' in

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman

It's a shadowy world, skies are slippery
grey
A woman just gave birth to a prince
today and dressed him in scarlet
He'll put the priest in his pocket, put the
blade to the heat
Take the motherless children off the
street
And place them at the feet of a harlot
Oh, Jokerman, you know what he wants

Oh, Jokerman, you don't show any response

Jokerman dance to the nightingale tune
Bird fly high by the light of the moon
Oh, oh, oh, Jokerman